

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives

Universitat Pompeu Fabra

Tesi Doctoral

REVOLUCIÓ I CONTRAREVOLUCIÓ A
CATALUNYA DURANT EL TRIENNI LIBERAL
(1820-1823)

Ramon Arnabat Mata

Director Dr. Josep Fontana i Lázaro

volum I

1999

X.4 EL RETORN DE L'ABSOLUTISME

X.4.1 El restabliment dels ajuntaments absolutistes

Els ajuntaments liberals foren destituïts i reemplaçats pels que hi havia abans del Trienni, com manava l'ordre de 31 de juliol de 1823 del baró d'Eroles:

*“Interesando al Rey al mejor servicio que el Ayuntamiento de ésta Villa quede instalado radicalmente, recayendo su nombramiento en personas de conducta, probidad y sobre todo conocidamente afectas a la persona del Rey Nuestro Señor [...] debiendo cesar en el instante los que actualmente se hallen desempeñando dichos empleos”*⁴⁹⁵.

Si es donava el cas que algun regidor d'abans del Trienni hagués servit a la Milícia o als liberals, s'anava tirant enrera: 1819, 1818, etc., fins trobar un regidor “net”⁴⁹⁶. La restauració dels ajuntaments absolutistes es va anar fent ràpidament als pobles a mesura que eren ocupats per l'exèrcit francès i les tropes reialistes, seguint les ordres dels comandants reialistes: *“ha dispuesto que el Ayuntamiento actual de ésta villa sea relevado por el que existía en 1ero. de marzo de 1820; en su consecuencia dispondrá V. que luego, tenga el debido cumplimiento esta determinación instalando el expresado ayuntamiento del año 20 y dándome después aviso de quedar verificado”*⁴⁹⁷.

No sempre les noves autoritats pogueren dur a terme els seus objectius pel que fa a la renovació dels ajuntaments, ja que en casos com Vilanova, de majoria liberal, era difícil trobar homes qualificats que no haguessin estat regidors o milicians durant el Trienni⁴⁹⁸, com manifestava el corregidor de Tarragona referint-se als noms proposats: *“no hay uno que no pertenezca por sus opiniones al sistema revolucionario”*, i és que s'hagueren de regirar les actes municipals fins el 1814 per a trobar mitja dotzena de

⁴⁹⁵ Un exemplar de l'ordre de la Regència de 30 de maig de 1823 a l'ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 1.074 (caixa 38). Vegeu ARTOLA: *La España...*, pàg.827-831 i BUTRÓN: *La ocupación...*, pàg.26-44. Evaristo SAN MIGUEL: *De la guerra...*, pàg.29-31, al comentar la dècada ominosa diu que *“La pluma se me cae de la mano al trazar un simple bosquejo de las injusticias, de las persecuciones, de los horrores cometidos con motivo de aquel acontecimiento desastroso. Lo absurdo raya con lo cruel en esta reacción en que fueron confundidos el enemigo ardiente del absolutismo y el que no le había servido con toda clase de perjuros. En demasía raya el sistema de purificaciones inventado para distinguir el bueno del malo, el fiel del desleal, al servidor del trono de su enemigo encarnizado. Fue delito haber obedecido las órdenes emanadas del monarca, y cuya infracción hubiera sido castigada por las leyes; fue virtud el haber conspirado contra estas mismas leyes, faltado a su deber como funcionario público u obrado contra los principios del honor en los campos de combate”*.

⁴⁹⁶ L'ajuntament de Solsona, per exemple, quan proposà les ternes perquè les autoritats elegissin els regidors del bienni 1824-25, afegien que *“había tenido cuidado en no proponer a ningún individuo de la Milicia llamada voluntaria local, ni a nadie que haya pertenecido a asociaciones clandestinas”* (Actes Municipals Solsona, vol.III, sessió de 25 de novembre de 1823, fol.37).

⁴⁹⁷ Carta de Pedro Sarsfield, des de Vilafranca, el dia 9 d'agost de 1823 al comandant militar de Vilanova (AHMVG, lligall 1). Vegeu, també, ACA-DL-AHA, vol.12 (29 d'agost de 1823).

⁴⁹⁸ Hem tractat aquest tema referit al Penedès a ARNABAT: *Liberals...*, pàg.201-207.

regidors sense taca⁴⁹⁹. D'això es queixava el fiscal de la Audiència de Catalunya Juan de la Dehesa, en el seu dictamen de 26 de agosto de 1827:

“Para las elecciones de oficios concejiles, se mandó tomar los informes necesarios acerca de la idoneidad de los propuestos. Que el Real Acuerdo lo encargaba a los corregidores o alcaldes mayores, y éstos a los curas párrocos: de que resulta que la calificación de la conducta de los propuestos, viene a tomarse muchas veces de personas parciales o por razón de partido, o por intereses y resentimientos personales, renovándose así la discordia civil; vinculándose los oficios en ciertas familias y bandos, y haciendo creer que no hay de quien echar mano para servirlos, porque a todos los tildan de constitucionales, especialmente a las personas más pudientes y más idóneas por otras circunstancias. De aquí resulta que los oficios de gobierno de los pueblos recaen muy a menudo en personas sin bienes que no saben siquiera leer, y que no pueden menos que complacer a su partido, en lo que se da a entender que no son afectos al soberano, sino muy pocos, y estos casi todos de los más miserables e ineptos del pueblo.”⁵⁰⁰

Nombrosos ajuntaments instal·lats per les autoritats reialistes l'any 1823 o seleccionats per la Reial Audiència per l'any 1824, comptaren amb l'oposició frontal dels dirigents reialistes locals que consideraven algun dels seus membres com a constitucionals i gens reialistes. En d'altres casos el conflicte esclatava entre els ajuntaments nomenats per les autoritats militars reialistes (de caire més reaccionari) i els que teòricament s'havien de reposar de l'any 1820 (on sempre hi havia algun liberal). Aquesta reposició de les autoritats locals reialistes portà una gran conflictivitat arreu de Catalunya, entre aquells reialistes que volien fer taula rasa amb els liberals i aquells altres més moderats disposats a acceptar una mena de terme mitjà⁵⁰¹. Hem estudiat alguns d'aquests casos al Penedès⁵⁰², on destaquen els conflictes de d'Igualada⁵⁰³, Vilafranca⁵⁰⁴, Vilanova i la Geltrú⁵⁰⁵, Capellades⁵⁰⁶, Sant Sadurn⁵⁰⁷, Torredembarra⁵⁰⁸, Sant Vicenç de Calders⁵⁰⁹, el Vendrell⁵¹⁰, l'Arboç⁵¹¹, i la Llacuna⁵¹². Serveixi com a mostra la queixa dels

⁴⁹⁹ ACA-RA, Registre núm.1423 (1824), fol.639, expedients 1.441 i 1.442 de la caixa 40.

⁵⁰⁰ Reproduït per URQUINAONA: *España...*, pàg.66.

⁵⁰¹ Nombrosos exemples a l'ACA-RA, Registres 1.422 (1823) i 1.423 (1824). Entre novembre i desembre de 1823 hem trobat els casos de Igualada, Tortosa, Sant Feliu de Guíxols, Cervera, Vilafranca, Capellades, la Llacuna, Figueres, Torredembarra, Tàrraga, Cellera, Salsa, i Vilanova i la Geltrú.

⁵⁰² ARNABAT: *Liberals...*, pàg.201-207.

⁵⁰³ ACA-RA, R.1423 (1824), registres 3 i 20 (caixa 24), 194 (caixa 27), 293 (caixa 29), 559 (caixa 33), 881 i 885 (caixa 36), 1.214, 1.217 (caixa 39), 1.401 (caixa 40), 1.502 i 1.556 (caixa 41).

⁵⁰⁴ ACA-RA, Registre 1.422 (1823), expedient 73 (caixa 21).

⁵⁰⁵ ACA-RA, Registre 1.422 (1823), expedient 41 (caixa 20), Registre 1.423, expedient 79 (caixa 25) i 574 (caixa 40).

⁵⁰⁶ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 1.074 (caixa 38).

⁵⁰⁷ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedients 452 (caixa 31), 727 (caixa 34), 1.108, 1.112 i 1.144 (caixa 39).

⁵⁰⁸ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 1.441 (caixa 41).

⁵⁰⁹ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 420 (caixa 31).

⁵¹⁰ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedients 489 (caixa 32) i 1.412 (caixa 40).

⁵¹¹ ACA-DL-AHA, caixa II, núm.69 i 70; i ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedients 665 (caixa 41), 1.020 (caixa 38), 1.219 (caixa 39) i 1.505 (caixa 41). Vegeu, també, VIAPLANA: *Notes històriques...*, pàg.268.

regidors reialistes i del cap dels Voluntaris reialistes de Vilafranca:

“Tanto los exponentes como todos los demás vecinos realistas de ésta Villa y los de los Pueblos comarcanos, y otros del corregimiento nos hallariamos con el maior descontento, y miramos con escándalo el que se haya conñado el empleo de Regidor del espresado Ayuntamiento a varios sugetos que lo obtienen contra los expresamente prevenido por S.A.S. la Regencia del Reyno [...]. Efectivamente, después de una lucha tan cruel como la que nos acarrearón algunos revolucionarios, es preciso mucha vigilancia y procurar sobre todo que los Magistrados y empleados públicos sean personas bien marcadas por su adhesión a la sagrada persona de su Magestat y al Gobierno Real pues que solamente éstas pueden ser a satisfacción de los amantes del Rey y de la Religión y contribuir a la felicidad pública.

*[... en caso contrario] ninguna prosperidad podrán prometerse los Pueblos, pues quedarían bajo el mismo yugo de los constitucionales, sus opresores, de quienes se podría temer que procurarían favorecer a sus secuaces ya con informes, ya con certificaciones a su favor, ya con otras cosas de su dependencia, de todo lo que de precisión deberían seguirse muchos desordenes, dicensiones y desgracias.”*⁵¹³

Un altre problema que hagueren d'afrontar les autoritats reialistes a l'hora de constituir els nous ajuntaments fou que molts dels proposats per ocupar els càrrecs municipals demanaven l'exoneració del càrrec per motius personals (malaltia, feina, edat, etc.), alguns, fins i tot al·legant que havien estat milicians o constitucionals⁵¹⁴. L'exemple del Penedès que hem estudiat ens mostra com arribaren a la Reial Audiència les renúncies de quaranta persones del corregiment de Vilafranca proposades per a ocupar càrrecs municipals l'any 1825, el 55% d'elles procedents de les viles de Sitges (7), Vilanova (4), Altafulla (3), Vila-rodona (3), Igualada (3) i Torredembarra (2). Les raons adduïdes per escapolir-se del càrrec municipal eren diverses, predominant les que manifestaven incompatibilitat entre els seus negocis o el seu ofici i el càrrec (55%) o raons d'edat i malaltia (25%). I, fins i tot, n'hi havia un 10% que adduïen raons polítiques: haver estat milicià, regidor constitucional, etc. Malgrat aquestes dificultats, el “*Superintendente General de Policia del Reyno*” ordenava el de 29 d'octubre de 1824 que es fes neteja de constitucionals als ajuntaments i als cossos de Voluntaris Reialistes:

*“Se separe inmediatamente de las filas realistas a todos los conocidos por liberales, o que hayan sido nacionales; que respecto a los citados Ayuntamientos, se diga a Gracia y Justicia tome las medidas más enérgicas para precaver un mal de tal consecuencia separando también de las citadas corporaciones los desafectos.”*⁵¹⁵

Malgrat tot, el marquès de Campmany, vice-president de la Junta de Govern dels corregiments de Girona i Figueres, es queixava de l'ajuntament de Figueres, amenaçant el batlle amb que se'l “*separará del destino si en lo sucesivo no da convenientes pruebas*

⁵¹² ACA-RA, Registre 1.422, expedient 39.

⁵¹³ ACA-RA, Registre 1.422, expedient 73 (caixa 21).

⁵¹⁴ En tenim una mostra a l'ACA-RA, Registre 1.423, caixes 39-42.

de zelo y energia”, perquè “*quedan paralizadas las órdenes, pues se presentan todos los milicianos y constitucionales sin exigirles juramento, teniendo armas tanto el que puede como el que no puede usarlas; que no se hace embargo de bienes, ni se obra con eficacia en lo demás de los Constitucionales*”⁵¹⁶.

De forma paral·lela a la restauració del govern municipal es feren desaparèixer els símbols liberals i la documentació municipal generada durant el Trienni, cosa que també podria ser desitjada pels liberals per evitar la seva repressió. A molts municipis es cremaren les actes municipals, en d’altres, els més importants, s’envià còpia a les noves autoritats catalanes per tal d’adoptar mesures repressives⁵¹⁷. Els seguí el canvi de nom de la plaça més important dels pobles, que passà d’anomenar-se de la Constitució a dir-se del Rei. La plaça de la Constitució també fou retirada o bé emblanquinada en uns casos i en d’altres, afusellada, trencada o llançada al mar, amb més o menys parafernàlia segons els casos⁵¹⁸.

Alguns dels regidors constitucionals foren obligats a pagar importants multes, sota diverses acusacions. Serveixi com exemple el dels dos regidors de Solsona de l’any 1822, Antoni Llord i Josep Isanta, als quals s’acusava de malgastar diners del comú motiu pel qual se’ls obrí un judici l’any 1827 (cinc anys després dels suposats fets, i quatre després de restaurat l’absolutisme)⁵¹⁹. Per tal de fer front a les despeses de les quals se’ls acusava l’Intendent de Catalunya, per mitjà de la subdelegació de Berga, dictà l’embargament dels seus béns “*para de sus productos ir cubriendo la cantidad de 150 libras que cada uno de ellos deben reintegrar de las 1.500 que en dicho año fueron extraidas de la arca de tres llaves de este común*”. Els embarguen una casa i una peça de terra a cada un per valor de 1.200 lliures i 2.400, respectivament. Però com que no es presenten compradors a la

⁵¹⁵ Circular que fou vehiculada amb data de 12 de novembre de 1824 pel governador del corregiment de Vilafranca, Josep Olzinellas (ACA-RA, Registre 1.423 (1824) expedient 1401, caixa 41.

⁵¹⁶ ACA-RA, Registre 1.422 (1823), expedient 68, caixa 20.

⁵¹⁷ Algunes d’aquestes actes foren enviades a la seu del govern reialista a Catalunya per a la repressió absolutista. Actualment algunes d’aquestes actes o de les seves còpies estan servades a l’ADB, lligalls 84 i 85. Continua, però, sent una incògnita on van anar a parar els documents de les Diputacions de Tarragona i Lleida, ja que les de Barcelona i Girona es van conservar força bé. Pel que fa a la de Tarragona, la nostra hipòtesi és la de que es troben a Anglaterra, ja que per uns informes de l’any 1825 de l’Ajuntament de Sitges, sabem que “*algún tiempo antes de entrar las tropas aliadas a la ciudad de Tarragona, un bergantín inglés fue detenido en aguas de Tarragona y conducido a Sitges, por una embarcación de guerra francesa*”, allà van fer baixar els passatgers i registraren el vaixell, però no van trobar els papers de la Diputació, i passatgers i vaixell prengueren rumb a Anglaterra (AHS, “Oficios militares. 1823-1824” de 25 de juny de 1825 i “Oficios militares. 1825” de 10 de juny de 1825).

⁵¹⁸ ARNABAT: *Liberals...*, pàg.207.

⁵¹⁹ “Segrestament de béns d’Antoni Llord i Josep Isanta, regidors de l’ajuntament l’any 1822”, doc.8 del lligall 109 de l’AHCS.

subhasta (1828), l'any 1830 es tancà el procés sense la venda de les cases, i amb unes despeses de 67 lliures. A Manresa en tenim un altre exemple en el regidor constitucional i oficial de la MNV Francesc Sagrià i Font, fabricant de teixits, al qual per aquest simple fet els reialistes li embargaren els béns i l'empresonaren⁵²⁰.

X.4.2 Tornar a pagar delmes, impostos i allotjaments

Una de les primeres mesures que van emprendre les autoritats reialistes va ser la d'exigir, de nou, el pagament del delme sencer:

“Se mana que baix las penas més rígidas y terminants, tots y cada un dels vehins y habitants de esta Vila y son terme pàguian ab la mayor lealtat y escrupulositat, lo Delme y primicia de tots los fruits que hagen produit y produescan sas terras a la mateixa cuota y de las mateixas espècies y conformitat que los pagavan en lo dia 1r. de Mars de 1820.”⁵²¹

Aquesta mesura s'intentava justificar dient que permetria reduir molt les contribucions directes :

“Permitirá reducir las contribuciones directas al mínimun posible, quedando garantido el presupuesto de gastos del estado [...] pues el restablecimiento del pago de los diezmos, al paso que es inculcar la observancia de uno de los preceptos de la Iglesia, que los anarquistas osaban atacar, proporciona fondos al Erario que disminuye la imposición de contribuciones quanto importa la novena parte de los mismos diezmos y la totalidad de las Casas Diezmeras.”⁵²²

Per tal d'intentar controlar millor, i poder cobrar els delmes amb seguretat, es prohibia de veremar sense autorització, tal i com demostra la disposició donada per l'ajuntament de Solsona, autoritzant els pagesos a entrar a les seves vinyes a collir raïms:

“Que mañana miércoles quince del corriente se empieze a vendimiarse en este término, continuando hasta concluir las vendimias, en atención de haber relacionado estos Péritos [Agrimensores] [Ramon Llach i Josep Subirà], que a su entender, están bastante sazonadas las ubas, y que el dilatar

⁵²⁰ AHCM, carpeta “Crònica de la ciutat. Tres roures”.

⁵²¹ Ban de 27 d'agost de 1823 del batlle reial d'Igualada (AHMI, lligall 37, expedient 7). També Manso en circular als pobles dels corregiments de Vilafranca i Tarragona amb data de 21 d'octubre de 1823 exigia el pagament sencer del delme (AHMR, lligall 2.6.4.7). Una exaltació del decret reimplantant els delmes sencers a CLAUSEL DE COUSSERGUES: *Observaciones...*, pàg.137-138 i 225: “D'après les sages dispositions du gouvernement, le sort du cultivateur ne sera pas d'ailleurs aggravé per le paiement de cette prestations en denrées, il est déchargé d'impôts insolites, en argent, que les Cortes lui avaient imposés”. Una circular de la Intendència de l'Exèrcit d'Operacions de Catalunya de 31 d'octubre de 1823, també recordava que, segons la circular de 6 de juny de 1823, “los diezmos y primicias se paguen íntegramente desde esta año inclusive en los mismos términos que se hacía antes del 7 de Marzo de 1820” (un exemplar a l'AHMBP, lligall 83). ALTISENT: *Història...*, pàg.620 assenyala, seguint a MERCADER: “Incidències...”, pàg.198-202, que un cop tornaren els monjos a Poblet (1823) es tornaren “menys descurats i tolerants, més rigorosos amb els deutors morosos, que no ho havien estat fins aleshores”.

⁵²² Circular de la Junta Reialista, des de Girona, el mes de maig de 1823 (un exemplar a la caixa 457 de l'AHMSSA). Circulada per Manso als corregiments de Tarragona i Vilafranca amb data de 21 d'octubre de 1823 (AHMR, lligall 2.6.4.7).

más la vendimia seria exponer a que aquellas se malograsen."⁵²³

Però les crides no devien tenir massa èxit quan la Reial Audiència es veié obligada a dictar diferents normes per fer-la efectiva:

*"Satisfagan el medio diezmo, que no pagaron, en las dos pròximas cosechas de este año y del de 1825 a partes iguales, y con las debidas precauciones para que no se confunda este pago con el corriente: que recolectada esta mitad, se ecsija por la Real Hacienda lo correspondiente a escusado y noveno."*⁵²⁴

Posteriorment el govern absolutista es veié obligat a publicar nous decrets obligant a tornar a pagar censos, per exemple la Reial Cèdula de 16 de gener de 1826 *"por el cual se declaran nulvas todas las redenciones de Censos pertenecientes a Regulares hechas en la época de la llamada Constitución, ya se ejecutasen en Vales, o en cualquiera otro papel"*⁵²⁵.

Els intents de restaurar el sistema de prestacions senyoriales no sempre tingueren èxit i els senyors es veieren obligats a pleitejar amb els pobles. En alguns casos els senyors fins i tot es disputaren entre ells el domini d'un determinat territori, com el cas del baró de Querol, Josep Sayol, i el capítol de Barcelona que discutien pel domini del castell i terme de Sant Martí⁵²⁶. En d'altres casos alguns fins i tot es permetien de reclamar la jurisdicció civil i criminal, com Joaquim Cebrià, de Barcelona, respecte del poble de Papiol⁵²⁷. En d'altres, com la marquesa de Castellodosrius, Raymunda de Riquer, respecte dels seus drets senyoriales a Orris, havien tingut més sort i la continuïtat en el pagament dels drets semblava garantida, tal com prova el fet que la marquesa donés les gràcies al prevere Josep Codina per haver-li recaptat el delme sencer, *"donant-li les més expresives gràcies de haver lograt per medi de la seva predicació, o persuasió, el integro cobro del delme que'm deuen correspondre eixos Srs. Particulars Propietaris, y demás, y no esperaba menos de la sua coneguda, o experimentada pacifiqués, prudència, i moguda honradès"*, i autoritzant-lo a *"menjar alguns caps d'aviram de los que li portian, pues me figuro necessitarà fer-se un caldo, y reforsar-se per lo que*

⁵²³ *Actes Municipals, Solsona*, vol.III, sessió de 14 d'octubre de 1822, fol.36.

⁵²⁴ Circular del Tresorer Interi de l'Exèrcit, datada a Girona el 28 de juliol de 1823 (un exemplar localitzat a l'ACPVP-MV). Vegeu, també, l'Ordre de 29 de juliol de 1824 (ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 535 (caixa 32).

⁵²⁵ Expedient núm.73 del lligall 9.5.2.03 "Época realista. 1824-1833" (AHMR). Vegeu també la Reial Ordre de 29 de juliol de 1824 destinada a Catalunya que ordenava de pagar el mig delme de 1823, la meitat el 1824 i l'altra meitat el 1825 (ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 535, caixa 32.

⁵²⁶ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 897, caixa 36.

⁵²⁷ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 890, caixa 36.

*haurà patit en las cosurrencias passadas*⁵²⁸. Tot i que el mateix Josep Codina havia escrit a finals de novembre que el cobrament dels censos anava força endarrerit: “*de los censos estic atrassat de arreplegar-los per quant costa lo arreglar los del añ passat, no en arreplegui res los desfets passats*”⁵²⁹.

La major part de les reclamacions senyorials que hem localitzat fan referència a la recuperació dels drets territorials. El duc de Medinaceli, per exemple, es queixava que:

*“Algunos pueblos se deniegan a pagar los censos y otras prestaciones que percibia antes de aquella época y muy particularmente se expresa esto en el Ducado de Cardona y Vagueria de Sagarra, y lo peor es que los Bayles de los mismos pueblos que deberían ser los primeros en obedecer y dar cumplimiento a los Reales decretos [...] , secundan las ideas de los deudores resistentes y se deniegan a suministrar justicia sobre el particular, lo que no es extraño supuesto que por lo común son los más hacendados y los que tienen mayor interés en no auxiliar la ejecución de estas prestaciones.”*⁵³⁰

El duc d’Hijar reclamava els delmes dels anys de 1821 i 1822 de les baronies d’Estach, Orcau i Mur, del vescomtat de Quer i Ansovell, i dels llocs de Tiurana i Vilaplana (tots dins els bisbat d’Urgell), ja que segons deia en lloc d’anar a la Comissió Diocesana estaven servats a casa dels col·lectors⁵³¹. El duc de Sesa i marquès d’Astorga es queixava de que no els pagaven drets als pobles de Sant Martí i Linyola:

*“Con motivo de la revolución pasada que causó un trastorno cuasi universal en las propiedades, no se pagaron las quistias, censos enfiteúticos y demás prestaciones en los años de [1820-23]; ni el Pueblo de Liñola pagó tampoco el treinteno de frutos des el año de 1821 inclusive [...], algunos pueblos le deben aún todo el diezmo del año [1823] y otros la mitad [...], a pesar de haber ofrecido a aquellos Pueblos [de la baronía de Bellpuig] que haría transacciones amistosas y favorables a ellos nada ha podido lograr.”*⁵³²

El marquès de Cerdanyola, senyor de Gelida i Llorenç d’Hortons, també reclamava que alguns pagesos no li pagaven delmes ni censos⁵³³. El comte d’Altamira es queixava que els pobles de la Baronia de Bellpuig i altres sota el seu domini no pagaven ni els delmes (del vi, oli i gra) ni cap altre dret senyorial (quistia, censos, primícia, dret de pastura) des de 1820:

⁵²⁸ Carta amb data de 27 de desembre de 1823. El prevere li havia escrit el 21 de desembre, dient-li que “*no sabent que altre ho fes, me vas apoderar de tot lo delme tant de S. Cecilia, con de Viñoles y de estos tothom ha pagat lo que devia. [...] . Tot això i molt més he fet en un temps que eran lo abobinable, per mirar-hi sos interessos, no faltant a la paraula que li vas donar*” (Arxiu Nacional de Catalunya, fons Marquesa de Castellldosrius - Marquesos de Sentmenat).

⁵²⁹ Carta amb data de 21 de novembre de 1823 (ANC, “fons Marquesa de Castellldosrius - Marquesos de Sentmenat”).

⁵³⁰ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 358 caixa 29 i 495 caixa 32.

⁵³¹ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 86, caixa 25.

⁵³² ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 347, caixa 29 (26 de maig de 1824).

⁵³³ AJ-AHCVP, p.XIX, caixa XXVII (1828)

*“Los pueblos se desentienden de los derechos expedidos por la Regencia del Reyno y aprobados por su Majestad con los cuales se ha mandado que los señores territoriales y solariegos sean reintegrados en el goce de la percepción de todas las rentas, prestaciones, emolumentos y derechos de sus señoríos territoriales y solariegos [...], y lo peor es que los Bayles y Ayuntamientos en vez de prestar el auxilio a los colectores de las rentas del M.I. Duque secundan las ideas de los pueblos, lo que no es de admirar por ser aquellos los más interesados en que no se lleven a efecto los referidos pagos, pues son comúnmente los más hacendados de los Pueblos y deudores al M.I. Duque de las rentas, prestaciones y emolumentos que le corresponden.”*⁵³⁴

Els comtes de Peralada també aixecaren la seva veu per a queixar-se de l'impagament dels drets dominicals per part dels pobles de la baronia de Vallmoll. Per aquest motiu el seu procurador Josep Grasses es dirigí a la Reial Audiència manifestant que:

*“Entre cuyos vecinos hay algunos que se niegan a satisfacer los laudemios, censos, tareas y demás derechos dominicales. Las cosas según lo dispuesto por S.M. han de volver al ser y estado que tenían en siete de Marzo de mil ochocientos veinte, en cuya época estaban mis principales en la posesión de cobrar los referidos derechos dominicales.”*⁵³⁵

I que, per aquest motiu demanava el 28 de juliol de 1824 i li era concedida el 12 d'agost:

“Espedir la correspondiente carta-orden para que las Justicias y Ayuntamientos de los pueblos que componen la Baronía de Vallmoll manden satisfacer a los vecinos de dichos pueblos bajo la pena a V.E., bien vista pagadera de bienes de propios lo que adeuden a mis principales por razón de tareas, laudemios, censos y demás derechos dominicales.”

L'esmentada ordre de la Reial Audiència no va fer efecte, i el batlle de Puigpelat no li feu ni cas, motiu pel qual el procurador es dirigí de nou a la Reial Audiència (17 de maig de 1825) fent-li saber que no sols no pagaven sinó que *“teniendo el atrevimiento de exigir la presentación de títulos, circunstancia que manifiesta el carácter y sentimientos de los que firman el papel y el ningún respeto que tienen a las órdenes de V.E.”*

Ramon de Dalmau i Ramon de Ramon, pretesos senyors i perceptors de censos i delmes de Subirats (Lavern, Sant Sadurní d'Anoia, Subirats i Sant Pau d'Ordal), manifestaven a la reial Audiència que *“en el año 1820 se conjuraron los vecinos y cosecheros de estas cuatro parroquias y acordaron el despojo de la propiedad cesando en el pago de los censos y diezmos; que la misma resistencia se obtiene con respecto al año 1823 igualmente, que por lo que mira a la cosecha de granos de este año por parte de Ramón Cendra y otros individuos”*. Per tot plegat demanaven a la Reial Audiència que *“paguen los que percibían antes del 7 de Marzo de 1820 y han dejado de percibir en el propio año 20 y en el de 1823 [...] y [...] así mismo [...] que cumplan con el pago*

⁵³⁴

ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 347, caixa 29 (26 de maig de 1824).

⁵³⁵

ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 610, caixa 32.

*del diezmo de granos de la cosecha de este año*⁵³⁶.

Els estaments eclesiàstics, tant seculars com regulars, també endegaren una forta ofensiva per intentar tornar a cobrar els censos i censals que s'havien deixat de pagar durant el Trienni⁵³⁷. L'arquebisbe de Tarragona, Jaume Creus, s'adreçava l'octubre de 1824 als seus sacerdots demanant-los que exigissin als seus feligresos el pagament de delmes i censos: *“que ninguno por su capricho, ni por el de genios revoltosos y emprendedores, puede exonerarse de las cargas que gravitan sobre sus predios y herencias; que los bienes, que han adquirido de sus padres, pasaron a sus manos con la obligación de pagar legalmente diezmos y primicias*”⁵³⁸.

Entre els intents dels sectors eclesiàstics per recuperar drets i rendes perdudes durant el Trienni, assenyalem els dels carmelites descalços de Vilanova⁵³⁹. El mateix van fer els monestirs, com el benedictí de Sant Feliu de Guíxols reclamant el pagament de prestacions als pobles del corregiment de Girona⁵⁴⁰, i els monestirs de Santes Creus i de Poblet sobre els pobles del corregiment de Vilafranca i Montblanc, dels qual es queixaven a la Reial Audiència perquè els batlles no feien tot el necessari per aconseguir-ho:

*“Es inútil acudir a los Bailes de los Pueblos para que precisan a alguno de los vecinos a restituir lo que tengan del Monasterio, o a entregar el valor de lo que [h]urtaron y hayan vendido. El parentesco, conexiones de amistad, relaciones particulares, y el temor, no dejan obrar a las justicias y aunque se mande la restitución de alguna cosa, sus órdenes son muy poco respetadas y nunca ejecutiva.”*⁵⁴¹

El capítol de Barcelona reclamava el delme de Sitges, ja que des de l'any 1820 l'Ajuntament es negà a pagar-lo *“a pretexto de que los diezmos serían prestaciones señoriales.”* L'any 1823 el capítol envià força armada per cobrar el delme, i l'ajuntament es veié obligat a posar un repartiment per pagar els endarreriments i les costes del procés, però es trobarà amb la ferma negativa a pagar per part dels hisendats que neguen

⁵³⁶ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 677, caixa 34.

⁵³⁷ En el cas del Penedès, a la caixes XXI (1824), XXIX (1825) i XXVI (1827-1828) de l'AJ-AHCVP, Processos del segle XIX, hi ha una bona mostra de tots els colors i de totes les institucions eclesiàstiques.

⁵³⁸ AADT, “Pontificat del Sr. Creus, 1823-1825”, document d'octubre de 1824.

⁵³⁹ *“La comunidad no ha podido conseguir en buena parte el reintegro de los bienes y efectos como está mandado, con motivo de la ocultación que han hecho algunos compradores de muebles y al[h]ajas no menos que sus propios nombres y apellidos.”* (ACA-RA, Registre, 1.423, expedient 160, caixa 26).

⁵⁴⁰ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 867, caixa 36. Reproduït a l'annex XI.7

⁵⁴¹ ACA-RA, Registre 1.422 (1823), registre 49, caixa 20, i Registre 1.423 (1824), expedients 54 (caixa 25), 218 (caixa 28), 383 (caixa 29), i 1.141 (caixa 39).

al capítol qualsevol dret sobre Sitges en funció d'un plet d'incorporació a la corona⁵⁴².

Aquests conjunt de textos ens permet extreure algunes conclusions importants. Primera, la resistència al pagament de delmes i drets senyoriais continuà sota la monarquia absoluta malgrat els decrets i ordres de les autoritats reialistes⁵⁴³. Segona, aquesta resistència havia experimentat un important creixement degut al desgavell que va significar la guerra del francès, i posteriorment durant el Trienni, com reconeix el benedictí Bonifaci Bertrana:

“La guerra de independencia causó gravísimos trastornos a todos los Señores territoriales, alodiales, y solariegos en la percepción de aquellas prestaciones, y a fin de remediar el perjuicio que necesariamente debían sentir, con el Real Decreto de quince de Setiembre de mil ochocientos catorce, se dignó mandar S.M. que los indicados Señores fuesen mantenidos y reintegrados en la posesión de todas las rentas, frutos, emolumentos y, prestaciones, y derechos de su Señorío territorial y solariego, y en la de todas las demás que hubiesen disfrutado antes del seis de Agosto de mil ochocientos once, y no tuviesen notoriamente su origen de la jurisdicción y privilegios exclusivos.

[...]

Por desgracia la revolución rompiendo todos los vínculos de la Sociedad, volvió a excitar los mismos deseos de los deudores de librarse del pago, y la llamada Ley de Cortes de veinte y cinco de Octubre de mil ochocientos veinte sobre pretendida extinción de Monacales y reforma de Regulares, dejó impresiones terribles contra estas corporaciones en muchos individuo, que no tienen más ley, ni más razón que sus intereses, buscándolos aún que sea con la violación de los derechos más sagrados, y de las consideraciones que la Justicia y el orden prescriben a todo Hombre de bien. Por todo lo que, deseo de evitar una multitud de cuestiones judiciales costosas, que tal vez mi Parte debería seguir contra los resistentes.”⁵⁴⁴

Tercera, aquesta resistència estava sovint encapçalada per la pagesia benestant dels pobles i comptava amb el vist-i-plau dels batlles i ajuntaments respectius⁵⁴⁵. I quarta, malgrat ser les autoritats pro-reialistes, no estaven a favor del règim senyorial, el que obligava els senyors a haver de recórrer a les autoritats corregimentals, tal i com demanava el duc de Sesa: *“el único medio para hacer entrar en razón a los Pueblos es que V.E. se sirva dar comisión al Alcalde Mayor de Tárrega para que, haga cumplir lo prevenido en las reales órdenes”⁵⁴⁶*; i a demanar la capbreuació dels pagesos dels seus domini, com feien els representants del marquès d'Alfarràs⁵⁴⁷ i del duc de Medinaceli:

⁵⁴² ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 320, 397, 566, 929 1.036 i 1.072, caixa 29.

⁵⁴³ Vegeu J. HERNÁNDEZ MONTALBAN: “Absolutismo y crisis del Règimen Señorial (1814-1833), dins *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, vol.II, pàg.533-566, i ARNABAT: *Liberals...*, pàg.208-212.

⁵⁴⁴ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 867, caixa 36.

⁵⁴⁵ Exemples referits al Penedès a totes les caixes d'aquest període, XXI-XXX (1824-1829), de l'AJ-AHCVP, P.XIX. Per Catalunya vegeu ACA-RA, Registre 1423 (1824), caixes 25-41.

⁵⁴⁶ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 347, caixa 29.

⁵⁴⁷ “Por razón de los Estado que posee en el presente Principado, tiene en varios pueblos de él, en su alodio y dominio directo diferentes casas, tierras y otras fincas, a la prestación de censos, tasas y otros derechos dominicales” (ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 924, caixa 37).

“Que por razón de los estados que posee en el presente Principado tiene en varios Pueblos de él en su alodio y dominio directo diferentes casas, tierras y otras fincas a la prestación de censos, tascas y otros derechos dominicales, y como para su conservación sea oportuno o necesario obligar a sus poseedores a confesarlas o cabrearlas y a pagar los derechos dominicales que deben prestar por razón de ellas. Por tanto.

*Suplica a V.E. se digne conceder al referido mi Ilustre Principal elñ territorio para ejercer la jurisdicción en todos y cualesquiera Pueblos del presente Principado al Juez o Jueces que se nombren para las causas de cabreación.”*⁵⁴⁸

No es donà en tot però una marxa enrera, fins abans de 1820, sinó que en alguns temes es respectaren les normes de les Corts del Trienni, sobretot en aquelles normes que feien referència al dret de propietat, com, per exemple, la prohibició d'entrar als camps de propietat particular. També continuà, malgrat la paperassa oficial, la pràctica dels ajuntaments de fer repartiments més equitatius en la distribució de les contribucions, cosa que provocà més d'un enrenou entre els sectors tradicionalment beneficiats per la corrupció absolutista⁵⁴⁹.

La tornada del règim absolutista també anà acompanyada de l'exigència d'allotjament i subministrament per a les tropes. Amb la diferència que ara, normalment, eren pagades puntualment per l'Exèrcit francès, prou escarmentat per la guerra del francès on aquesta qüestió el convertí en enemic número u. Ara les tropes franceses entraven amb una perfecta planificació de proveïments i pagant al comptat tot el que necessitaven amb l'objectiu de guanyar-se el suport de la població que uns anys abans els havia expulsat del país. No es gens estrany doncs que la Regència del Regne ordenés el 19 de juliol de 1823 que els Ajuntaments:

*“Suministren las raciones a las tropas francesas en cualquiera parte que se hallen, con preferencia si cabe a las españolas, pues prescindiendo de que en dicha resolución están marcados los medios para los reembolsos, es degradante que a unas tropas que han dejado sus hogares para venir a libertar a S.M. y a sus pueblos de una guerra civil no se les facilite todo lo que exijan bajo documentos legales.”*⁵⁵⁰

Aquesta disponibilitat francesa fou aprofitada pels pobles, que preferien subministrar a les tropes franceses abans que a les espanyoles, ja que aquelles pagaven al comptat. A més, sovint venien a un preu més alt els subministraments fets als francesos que els fets als espanyols, com amargament es queixava en una circular el baró d'Eroles, que demanava *“que el pago de los bagajes que se suministren a las tropas francesas sea a*

⁵⁴⁸ ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 3495, caixa 32.

⁵⁴⁹ Així va passar a Vilafranca l'any 1824 quan l'ajuntament va fer una derrama entre tots els veïns rics per retornar els diners als prestamistes que havien deixat els 6.000 duros de contribució imposats pel darrer govern liberal, i que comptà amb el suport del corregidor, Martín Ullmas (ACA-RA, registre 1.423, expedient 87, caixa 25).

⁵⁵⁰ Circular de José de Ayala de 24 de desembre de 1823.

los mismos precios que se señalan en los reglamentos que rigen en la materia para las tropas españolas.”⁵⁵¹ Tot i això, els pobles, molt delmats ja per la guerra, es resistiren sovint a continuar pagant (a més els francesos tampoc pagaven sempre al comptat), com es queixava l’ajuntament de la Pobla de Claramunt: “*se hace absolutamente imposible el afrontar unas tan crecidas cantidades de los citados artículos, por la escasez que hay de los mismos y de los caudales para comprarlos*”⁵⁵². Aquestes resistències al subministraments militars que s’ajuntaven a la resistència a pagar els impostos, obligaren el general Manso, governador militar del corregiment de Vilafranca i Tarragona, a publicar un ban exigint el pagament de les contribucions de l’any, en què després d’assenyalar que “*se hace reprehensible la indiferencia con que miran el cumplimiento de esta sagrada obligación varios pueblos de ésta provincia*”, finalitzava dient que:

*“No admite demora el apronto de dichos dos [primeros] tercios de Catastro para acudir a las muy precisas e indispensables atenciones del ejército, espero que a costa de cuantos sacrificios sean susceptibles, se esmerarán los Ayuntamientos Reales en dar pruebas de que desean la completa felicidad que está ofreciendo a los pueblos un porvenir lisongero.”*⁵⁵³.

Per tal d’assegurar el cobrament dels bagatges i subministraments a les tropes, s’acostumaven a crear Juntes corregimentals, com la de Solsona par tal “*de repartir a esta Ciudad y Pueblos de su Marca la raciones de pan, bagages y otros utensilios necesarios para la manutención de las Tropas Realistas transeúntes.*”⁵⁵⁴

IX.4.3 La repressió política i social

La repressió reialista contra la població liberal arribà a límits aberrants i estava perfectament planificada per aconseguir depurar l’Administració i l’Exèrcit i aterroritzar els liberals, com assenyala Josep Fontana: “*está muy lejos de ser una explosión brutal e incontrolada, determinada por el afán de venganza. Lejos de ello, se nos aparece como el resultado de un plan perfectamente calculado , con unos objetivos políticos fácilmente discernibles*”, que afegeix “*lo peor, sin embargo, no reside en la dureza de*

⁵⁵¹ Decret de la Regència de 26 de juny (ACA-RA, Registre 1.422, fol.11, expedient 17 (29 de juny de 1823). A l’AHMSSA, caixa 239 es conserven alguns rebuts de l’Armada francesa (document núm.13).

⁵⁵² AHMI, lligall 38, expedient 5.

⁵⁵³ Ban de 12 de desembre de 1823. Altres circulars de Manso exigint el pagament de contribucions amb dates de 6 i 23 de desembre de 1823 (AHMR, lligall 2.6.4.7). Vegeu per exemple els subministraments realitzats per l’ajuntament de Reus el setembre de 1823 a Manso: 27.980 racions de pa, 892 faneques de civada, i dues roves de palla (expedient 18, del lligall 9.6.5.12 de l’AHMR).

⁵⁵⁴ Integrada per Domènec Pintó, Francisco Pavia Cantons (capità retirat), Domènec Soler i Vilador (de Solsona), Joan Ribera, Francesc Soler, “cavallol”, pagès de Lladurs, i Josep Argenich “Noguera” de Clarà (Actes Municipals Solsona, vol.III, sessió de 8 d’octubre de 1823).

*los castigos, sino en su arbitrariedad*⁵⁵⁵. Segons Bayo, arran d'aquesta repressió hi hagué uns 20.000 emigrats polítics⁵⁵⁶. Pedro Méndez afirma que, segons dades de la mateixa Reial Audiència, entre octubre de 1823 i octubre de 1825, a Catalunya havien estat assassinats 1.828 individus, i que encara el setembre de 1825 es reunia al monestir de Poblet la societat secreta ultra "*El Ángel Exterminador*", presidida per l'arquebisbe Creus, i que aquesta societat preparava un pla per matar 600 oficials liberals que s'estaven a Barcelona sense destinació⁵⁵⁷.

El tema de la repressió sortirà sovint en els diàlegs propagandístics dels reialistes un cop s'hagi restaurat el règim absolutista. Per exemple a la Segona conversa entre en Bonosí i en Xacó, hi ha un debat sobre com ha de ser la repressió sobre els liberals, així mentre en Xacó manté les posicions dels reialistes ultres, en Bonosí manté posicions més moderades. En Xacó diu: "*Puig que l's tenim lo peu al coll, ara és l'hora de apretar fins que treguin un palm de llengua*", i que no n'hi ha prou amb les purificacions: "*¿I que no veus tu mateix lo Metjot; i aquell gran fumut caga tintas com se pasejan sense vergoña, i ab quin descaro vant parlant?*"; en canvi Bonosí: "*Digs que possessin Batlles de esgarrapada, i regidors de bona vista, vull dir tanta policia i vigilància com en France, molt i molt tindriem adelantat*". També en la Tercera conversa del Pasqual i l'Albert es discuteix sobre la repressió dels liberals, així mentre en Pasqual manté postures més moderades:

*“Procurem que s' tornin bons
fent que a Déu se convertescan,
e impedim que seguescan
tant malas opinions.*

⁵⁵⁵ Josep FONTANA: "Represión política y violencia civil en 1823-1833: propuestas para un interpretación", dins M.GONZALEZ PORTILLA i altres (ed.): Industrialización y nacionalismo, Barcelona, 1985, pàg.313-327 (pàg.313-314 i 317 per les cites), FONTANA: La fi..., pàg.212-215. Vegeu, també, Mariano y José Luis PESET: "Legislación contra liberales en los comienzos de la década absolutista (1823-1825)" dins Anuario de Historia del Derecho Español (1967), pàg.437-485; Marc BALDÓ: "Els inicis de l'ominosa dècada al País Valencià: aspectes d'una contrarevolució, 1823-1827" dins Estudis d'Història Contemporània del País Valencià, núm.0 (1978), pàg.121-161, i "Une utopie réactionnaire: l'épuration de l'administration durant la dernière décennie du regne de Ferdinand VII, 1823-1832" dins Mélanges de la Casa de Velázquez, t.XXX-3 (1994), pàg.7-35; i RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.339-432. Exemples concrets a la Ribere d'Ebre a VINAIXA: La postguerra..., pàg.219-228. Segons FONTANA: La fi..., pàg.215, a Catalunya hi hagué els anys 1823 i 1824, 2.044 assassinats per qüestions polítiques. Karl Marx assenyalarà que "*Según la Gaceta de Madrid, en un solo mes -del 24 de agosto al 24 de septiembre de 1824- fueron fusiladas, ahorcadas o descuartizadas mil doscientas personas y eso que aún no se había promulgado el bárbaro decreto contra los comuneros*" (escrit el 21 de novembre de 1854, i inèdit fins el 1957, inclòs a La Revolución en España, pàg.59-62). Vegeu també BAYO: Historia..., III, pàg.78-231.

⁵⁵⁶ BAYO: Historia..., III, pàg.197 i 429. Vegeu també Rafael SÁNCHEZ MANTERO: Liberales en el exilio, Madrid, 1975.

⁵⁵⁷ MÉNDEZ: España..., pàg.352.

[...]
Si demanan lo perdó
lo partit abandonant
prometent s'esmenaràn
¿Qué'ls faràs ¿Be'ls has de créurer?
I aquí mateix podran veurer,
Que no fem pas com ells fan.”

L'Albert és més ultra:

“Amiguet, si aixís ho fem
ja t'dich jo que no anem bons;
vivan les revolucions
diran, si així escapem
si tant barato paguem
Lo que als lladres costa car,
si ningú'n pot molestar
de tant temps de fer la tuna
qualsevol per fer fortuna
S'envaja a passar lo mar”;

Cal tenir en compte que pels reialistes el nombre d'addictes a la Constitució era molt gran, tal i com assenyala l'anònim redactor de l'Ensayo imparcial...:

“No bajan de ocho cientos mil los individuos que han estado alistado a la Milicia Nacional, a los cuales si se añaden los empleados, los militares, los individuos de sociedades secretas, los secularizados y los compradores de bienes nacionales, se verá que llegan a un millón los que podían considerarse comprometidos con el régimen constitucional y forman con sus familias la mitad de la población total de la Península”⁵⁵⁸.

Tot i que sense arribar a aquestes dades, la repressió que el nou govern reialista volia endegar havia de ser una feina ben feixuga, si com ells mateixos afirmaven la relació de persones addictes al Règim constitucional, tres anys després de la restauració absolutista, encara era de 143.749 (134.506 homes i 9.243 dones), i això que reconeixien que els mancaven dades de llocs tant importants com Madrid i Cadis, cosa que podria elevar les dades globals fins a més de 160.000 persones (un 1,6% de la població i un 8% dels veïns)⁵⁵⁹. A destacar la participació de les dones, un 6,5% del total, cosa molt important

⁵⁵⁸ Ensayo imparcial..., pàg.155. En aquest sentit el governador del Consell de Castella, Villela, va dir a l'ambaixador francès que “le constaba que de los nueve millones de habitantes que tenía España, había de tres a cuatro millones de liberales [...], pero que valía más vivir en España con un millón de personas como es debido, que con diez millones de revolucionarios” (text reproduït en castellà a FONTANA: “Represión...”, pàg.319, i en català a FONTANA: La fi..., pàg.212).

⁵⁵⁹ “Estado que manifiesta el número de personas que en los indices inversos remitidos por los Intendentes del Ramo resultan con las notas de más o menos adictos al Régimen Constitucional “, Superintendència de Policia, Madrid, 31 de gener de 1826 (AHN, Consejos, lligall 12.276). Les dades senceres a l'Annex X.9. Aquestes dades foren recollides pels sots-intendents de policia com a resposta a la circular de 4 d'octubre de 1824 del superintendent general de policia que demanava als seus delegats provincials: “que se formen y le remitan dos indices, uno de hombres y otro de mugeres, de todas las personas existentes en sus provincias que merezcan algunas de las notas que abajo se dirán, cualquiera que sea su sexo, su estado y su edad: Adicto al sistema Constitucional, Voluntario nacional, tenido por

a la societat de l'època on la dona no participava en l'activitat política. Les comunitats amb una presència més important de constitucionals eren: Andalusia, Balears, Castella-La Manxa, Catalunya, Extremadura, Múrcia, País Basc i País Valencià. Mentre que les comunitats d'Aragó, Astúries, Cantàbria, Castella i Lleó, i Galícia estaven per sota de la mitjana⁵⁶⁰. A Catalunya les dades ens ofereixen un total 16.509 persones com a “*adictas a la Constitución*”: 16.499 homes i 10 dones (un 1,9% de la població i un 10% dels veïns). Cal destacar en aquest cas la poca importància que té la participació de les dones. Si contraposem aquestes dades a les de Voluntaris Reialistes, ens adonem que a Catalunya, tot i el bon sou que cobraven i els privilegis de que gaudien, només se'n feren 11.574, i d'aquest menys de 10.000 armats⁵⁶¹.

La Regència del regne decretà el 24 de juliol de 1823 que tots els milicians voluntaris restaven separats dels seus llocs a l'administració:

*“Todos los Españoles o extranjeros vecindados en España, de cualquiera estado y condición que sean, y con más especialidad los empleados en la Real Casa y Patrimonio, que se hayan presentado a servir en la llamada Milicia Voluntaria local de todo el Reyno desde el siete de Marzo de mil ocho sientos veinte, así como todos aquellos que hayan pertenecido a asociaciones clandestinas queden por esto solo hecho privados de sueldo y empleo que obtengan u obtenían sea cibil, político, Militar, municipal o consejo, y de toda condecoración, distinciones y honores que les hubieran sido conferidos hasta el regreso del rey Nuestro Señor.”*⁵⁶²

Aquesta ordre és la que serví de base per a iniciar la depuració de l'administració i l'exèrcit mitjançant les juntes de purificació. Les Juntes de Purificació havien de passar pel sedàs tot el personal militar i de l'administració⁵⁶³. Les purificacions eren necessàries

liberal moderado o exaltado, comprador de bienes nacionales i secularizado” (reproduïda a MIÑANO: Examen crítico..., pàg.429).

⁵⁶⁰ Aquest mapa tindria un negatiu si ens el miréssim des de la vessant dels voluntaris reialistes, així aquelles zones més constitucionals foren les que donaren menys homes als cossos de voluntaris reialistes i viceversa. Les dades a l'AHN, Consejos, lligall 12.204, expedient 26. Les dades es refereixen a 1832, i ens informen de l'existència de 292.418 Voluntaris Reialistes, 116.453 dels quals no estaven ni vestits ni armats. Vegeu també GALLEGO: “Los cuerpos...”, pàg.110.

⁵⁶¹ Les dades complertes de Catalunya són: 11.574 VR: 2.375 uniformats i armats, 7.390 armats i 1809 sense uniformar ni armar. Vegeu percentatges molt més elevats respecte de la població a Navarra i l'Aragó, segons RÚJULA: Contrarrevolució..., pàg.94-124, i Ramón del RÍO ALDAZ: “La formación del cuerpo de Voluntarios Realistas en Navarra (1823-1833), dins Estudios Históricos, vol.II (1992), pàg.209-237. .

⁵⁶² Ordre circulada per Manso amb data de 6 de setembre de 1823 (AHMR, lligall 2.6.4.7).

⁵⁶³ En són un exemple els “*Índice que comprenden los Militares, Eclesiásticos, Letrados y empleados civiles que han pertenecido a Sociedades prohibidas...*” o la “*Lista de Militares que han sido masones*”, servats als volums LXVI i LXVII dels PRFVII-APR. També podem destacar la persecució dels diputats liberals que votaren per la formació de la Regència l'any 1823, com els catalans Grases, Busaña, Adan i Septien (ANH, Estado, lligalls 6.173, 6.305 i 8.939). MIÑANO: Examen crítico..., pàg.310-311, assenyala que l'objectiu de les purificacions fou “*el despedir a los que fueron empleados después del 7 de marzo de 1820, y a un gran número de anteriores, [y] colocar en los puestos que*

per accedir als càrrecs públics (notaris, metges, cirurgians, advocats, etc.) ja que oferien els certificats on es manifestava ser “*un hombre de bien, de buena fama y rectas costumbres y que nunca ha dado prueba alguna de afección al sistema de la libertad*”⁵⁶⁴. Com ha assenyalat Miñano:

*“El segundo objeto de esta al despedir a los que fueron empleados después del 7 de marzo de 1820, y a un gran número de anteriores, fue colocar en los puestos que dejaban a los de su bando; es decir, hablando en general, a hombres incapaces de desempeñar los destinos. Porque debo repetir, que los que con el nombre de realistas se declararon contra el gobierno constitucional, eran por lo común personas de baja extracción, sin carrera, sin principios y sin instrucción de ninguna especie. Los que mandaban las partidas pertenecían casi todos a las últimas clases de la sociedad, contándose entre ellos, algunos, que habían sido bandoleros. Los que seguían a semejantes gefes eran los jornaleros sin trabajo, los mozos que huían de las quintas, los que sacaban a la fuerza de los pueblos donde dominaban, y algunos perdidos, que escapando de las cárceles, se metían a defensores del trono y del altar (...) Había en ellas, como ya he dicho, muchos hombres de bien, y no faltaban algunas gentes de educación; pero en general el cuadro que acabo de trazar es exactísimo”*⁵⁶⁵.

Algunes d'aquestes Juntes de Purificació, tampoc foren del gust dels reialistes més reaccionaris, i sovintejaren les queixes, sobretot contra la de Barcelona, que era acusada per l'ajuntament de Figueres:

*“Estando establecidas las Juntas de purificaciones para clasificar los buenos de los malos, y debiendo llenar la confianza que el Soberano se ha dignado confiarles, se ve desgraciadamente que los informes que toman, o recaen en sugetos que fueron adictos al Sistema Constitucional, o por causas que no se entrevé a delinear en el papel, se ven todos los días monstruosidades, que no pueden mirarse sin disgusto general.”*⁵⁶⁶

La Junta de Purificació de Barcelona es constituí el 3 de juliol de 1824, i estava formada per l'Intendent, Vicente de Frigola, l'administrador principal de rendes, Agustín González Terrones, l'Alcalde major, Vicente Díez, el síndic procurador, Joaquin de March i el secretari interí, Pau Riu i Barber. El malestar dels reialistes es centrava en el president de la Junta de Purificació de Barcelona, Vicente de Frigola, a qui s'acusava d'haver format part de la milícia voluntària de València durant el Trienni liberal. Finalment (8 de maig de 1825), i a proposta de la Junta General de Purificacions, l'Intendent fou destituït com a president, i substituït per l'oïdor degà de la Reial Audiència José María de Seoane. La nova Junta provincial però, tampoc aconseguí de reunir-se doncs alguns dels seus membres es resistien a assistir-hi, i a més comptava amb l'oposició de l'ajuntament de Barcelona. El 29 d'octubre de 1825, es nomena com a

dejaban a los de su bando, es decir, hablando en general, a hombres incapaces de desempeñar sus destinos”.

⁵⁶⁴

AHN, Estado, lligall 3.141. Hi ha molts d'aquests processos de purificació als arxius judicials.

⁵⁶⁵

MIÑANO: *Examen...*, pàg.310-311. Vegeu també MIRAFLORES: *Apuntes...*, pàg.225.

⁵⁶⁶

AHN, Consejos, lligall 11.843, expedient 1.

president de l'esmentada Junta al nou Intendent Juan de Gayo⁵⁶⁷.

El control de la població era un altre dels reptes del nou estat absolutista i per això es va crear el cos de Policia (8 de gener de 1824)⁵⁶⁸. Però tant o més dura que la repressió governamental fou la que es prengueren els reialistes quan tornaren als seus pobles. La formació dels cossos de voluntaris reialistes encara agreujà més la situació, ja que mantenien constants enfrontaments amb tothom per defensar el seu dret a la intervenció política i social sense comptar amb les noves autoritats, a les qual acusaven sovint de "negres" o filo-liberals⁵⁶⁹. Com assenyala Miñano "*¿a quien se le ocurrió jamás sostener el absolutismo por medio de instituciones populares, y armando los pueblos? [...]. Los voluntarios realistas habían heredado de los voluntarios nacionales, sus predecesores, el derecho de alborotar los pueblos, de subyugar las autoridades, de ser intolerantes, y de fomentar toda clase de desórdenes*"⁵⁷⁰. De la mateixa opinió era el marquès de Miraflores:

*"Legado funesto de la revolución, y queriendo copiar la Milicia local Voluntaria, se hizo un Cuerpo nuevo esencialmente democrático; pues sea lo que quiera de la Milicia Nacional, había en ella hombres y nombres respetables, al paso que en esta nueva se alistó lo más bajo del pueblo, y armó la parte más grosera populacho, que procuró sacar partido de su posición para los más escandalosos atentados, dirigidos siempre al fin de enriquecerse con los despojos de los Negros, con cuyo epíteto se calificó no solo a los liberales, sino también a los que teniendo crédito de ricos, podía robárseles al abrigo de esta inculpación"*⁵⁷¹.

Aquests cossos actuaven de manera semblant a la màfia i alguns dels seus caps

⁵⁶⁷ Tota la informació al lligall 11.843 (AHN, Consejos).

⁵⁶⁸ Reial Ordre de 15 de juny de 1823 (ACA-RA, Registre 1.422, expedient 10). Vegeu Juan Francisco FUENTES: "Datos para una historia de la policía política en la década ominosa", dins Trienio, núm.15 (1990), pàg.97-124.

⁵⁶⁹ Vegeu sobre aquest tema Juan-Sisinio PEREZ GARZON: "Absolutismo y clases sociales. Los Voluntarios Realistas de Madrid (1823-1833)" dins Anales del Instituto de Estudios Madrileños, núm.XV (1967), pàg.295-310; Ramón del RIO: "La formación del cuerpo de voluntarios realistas en Navarra (1823-1828)" dins Museo Zumalacárregui. Estudios Históricos, núm.2 (1992), pàg.209-237 i "Ultras y mercenarios: las fuerzas paramilitares en los años previos a la guerra carlista en Navarra (1828-1832)" dins Instituto Gerónimo de Uztariz. Boletín, núm.8 (1993), pàg.55-74; GALLEGU: "Los Cuerpos..." i Federico SUAREZ: "Los Cuerpos de Voluntarios Realistas. Notas para su estudio" dins Anuario de Historia del Derecho Español, núm.XXVI (1956), pàg.47-88.

⁵⁷⁰ MIÑANO: Examen crítico..., pàg.301. En el mateix senti s'expressava el reialista moderat, anònim autor de l'Ensayo imparcial..., pàg.159-160: "*Como la gente pudiente había tomado alguna parte u otra en el régimen constitucional, ya alistándose en la milicia, ya comprando fincas, la infima clase fue la única que se encontró exenta de tachas, o porque no había hecho en el anterior sistema más papel que el de siempre, o porque la gente baja no se notan ni resaltan las manchas. Ello es que el pueblo bajo fue el que levantó el grito por todas partes, y nunca se ha podido decir con más razón que el populacho era soberano de hecho, que lo fue entonces en España [...] las oleadas de la plebe, especialmente cuando obra por si sola, se parecen a los fuegos fatuos que siguen al que huye y huyen delante de quien les sigue*". Vegeu també la descripció que en fa de la restauració absolutista a Morella SEGURA: Morella..., pàg.481-484.

⁵⁷¹ MIRAFLORES: Apuntes..., pàg.224.

s'hi enriquiren descaradament⁵⁷². Com en els temps del Trienni, els hisendats dels pobles fugien a la ciutat per evitar-se maldecaps o persecucions en els seus pobles⁵⁷³. L'anònim absolutista moderat autor del Ensayo imparcial, també deixà escrit:

“Como la gente pudiente de los pueblos había tomado alguna parte u otra en el régimen constitucional, ya alistándose en la milicia, ya comprando fincas, la infima clase fue la única que se encontró exenta de tachas, o porque no había hecho en el anterior sistema más papel que el de siempre, o porque en la gente baja no se notan ni resaltan las manchas. Ello es que el bajo pueblo fue el que levantó el grito por todas partes, y nunca se ha podido decir con más razón que el populacho era soberano de hecho, que lo fue entonces en España. [...] las oleadas de la plebe, especialmente cuando obra por si sola, se parecen a los fuegos fatuos que siguen al que huye y huyen delante de quien les sigue”⁵⁷⁴.

La disbauxa que provocà l'acció espontània i revengista dels voluntaris reialistes obligà les autoritats a prendre mesures. Així el baró d'Eroles publicà una circular fent-se ressò de *“algunos desórdenes cometidos por los Voluntarios Realistas en diferentes pueblos, ya procediendo por sí a la prisión de varias personas y ya a otros actos arbitrarios usurpando las facultades de la autoridad y aun desobedeciéndola en muchos casos”*, i amenaçant-los que *“si tales individuos voluntarios Realistas no conocen sus verdaderas obligaciones, y no se atemperan al loable objeto de su formación, lejos de considerarles unos fieles vasallos, podrá decirse con verdad, siguiendo en el desarreglo e insubordinación que hasta aquí, que se han convertido en otros tantos enemigos”⁵⁷⁵.*

En la repressió reialista confluïren, com acostuma a passar, persecució política i venjança personal. En general, els milicians i els seus caps foren els primers i els principals objectius de la repressió dels voluntaris reialistes, tal i com hem estudiat pel Penedès⁵⁷⁶. Un seguit d'ordres intentaven fer la vida impossible a liberals i milicians als pobles, com la de la Reial Audiència interina de Catalunya instal·lada a Manresa que en publicà una dient que *“no podrán reunirse más de tres hombres en casa agena de los marcados por adictos al abominable sistema llamado constitucional”⁵⁷⁷*. Malgrat tot, cal deixar constància que algunes veus s'alçaren dins el camp absolutista per limitar aquesta repressió, com per exemple, el general Josep Manso, governador del corregiment de Vilafranca, que publica un ban reclamant pau i concòrdia, en la línia del

⁵⁷² Alguns exemples referits al Penedès a ARNABAT: Liberals..., pàg.212-214.

⁵⁷³ Vegeu un exemple en el cas del batlle constitucional de Manresa, Valentí Vallcendrera que hagué de fugir a Barcelona per escapar la repressió (CORNET: “Valentí Vallcendrera...”, pàg.167-169).

⁵⁷⁴ ENSAYO imparcial..., pàg.159-160.

⁵⁷⁵ Circular de 9 de març de 1824 (ACA-RA, Registre 1.423, expedient 868, caixa 36).

⁵⁷⁶ Vegeu ARNABAT: Liberals..., pàg.212-218.

duc d'Angulema:

*“Cesen pues los ominosos adjetivos de serviles y liberales, que tanto mal nos han hecho; córrase un denso velo a lo pasado, y a nadie se le juzgue sino por sus operaciones ulteriores. Todos somos españoles, sea uno el interés; una la causa, y el móvil general y exclusivo de nuestras operaciones, la salvación de la Patria víctima de los Partidos, quando si alguno es lícito que exista es el de Español.”*⁵⁷⁸

El clergat va ser un dels sectors que més es distingí en la repressió dels liberals, com ho demostra el fet que Josep Avellà hagués d'adreçar varies circulars als rectors, demanant-los calma:

*“Ha llegado a mi noticia que algunos, bien que muy pocos, olvidados no solo de lo que ecsige la prudencia y el decoro sino también de lo que nos manda el mismo Dios, han profanado la cátedra del Espíritu Santo, mezclando en sus sermones cuestiones impropias, espresiones bajas y especies puramente políticas, y que lejos de procurar el perdón de las injurias y el olvido de los resentimientos para cimentar la unión y la fraternidad entre todos los españoles, como lo ecsigen el bien de la Religión, del Rey y de la Patria, han ecsitado al odio y a la venganza [...] ¿Será posible que caigamos ahora en los mismos escesos que vituperabamos antes, y que bajo pretesto de vindicar la Religión y el rey de los innumerables insultos que han sufrido procuremos aumentar el número de sus enemigos con sátiras mordaces y espresiones irritantes, que lejos de convertir y edificar no sirven sino para desacreditar al que las profiere y para avivar el fuego de la discordia?”*⁵⁷⁹

Una actitud força diferent mantenia el frare Tomàs Bou, dominic de Solsona:

*“Veniu també vosaltres estraviats, que vos habeu deixat sedhuir incautos dels mestres del error; deposau vostra obstinació, y la duresa de vostre cor; entregau a la Iglesia los llibres que han estat la pedra de vostre escandol, portaulos als Pastors [...] confesseu que no hi ha altre nom sobre la terra ab que pogau salvarvos, que lo de Jesu-Christ.”*⁵⁸⁰

O el mercedari Magí Ferrer:

*“¡Pobles! Aprengeu finalment lo que són las revolucions: convenseu-vos de una vegada de que los ambiciosos vagamundos, que no tenen altre objecte que donar-se bona vida robant y assassinant a la gent de be, vos engañan, y abusan de vostra sensillesa pera fervos servir de instrument de las suas passions; y al últim totas las desgrasias cauen sobre de vosaltres. ¡Tontos! ¡Que no bastaba lo exemple de la Fransa pera fer-vos obrir els ulls [...]?. Pues Déu vos la ha fet pagar cara; y en vosaltres se han complert las amenassas que lo Omnipotent feu al poble de Israel cuan aquest volgué mudar la forma de govern establerta per lo matex. [...] Efectivament, las calamitats ab que Déu ha castigat la España en aquestos pocs anys no tenen exemple en la sua historia.”*⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ban “Los Señores de la Real Audiencia interina de Cataluña establecida en la Ciudad de Manresa en Sala de Gobierno”, amb data de 28 de novembre de 1823 (AHMR, lligall 2.6.4.7).

⁵⁷⁸ Ban de 17 d'agost de 1823 (AHMSSA, caixa 457). En la mateixa línia s'havien manifestat les noves autoritats municipals de Vilanova i Igualada.

⁵⁷⁹ Circulars de 20 d'agost i de 25 de novembre de 1823 (ACPVP-MV).

⁵⁸⁰ Jesus crucificat... En la mateixa línia van els SERMONES predicados en la Iglesia del convento de San Ramón Nonat, de la orden de N. Señora de la Merced en el Obispado de Solsona los días 5 y 6 de Mayo de 1824, con motivo de las solemnes fiestas que en dichos días celebró el clero de la comarca, en acción de gracias al Santo, por el singular beneficio de haber podido restituir-se a sus casas; y en sufragio de los difuntos que, durante la infeliz época de la Constitución, fueron víctimas de la impiedad y tiranía, Cervera, Impremta de Bernat Pujol, 1824.

⁵⁸¹ Magí FERRER: La mort dels justos condemna la vida dels dolents. Oració fúnebre que en las exequias que alguns eclesiàstics, que en lo temps de la revolució tingueren que fugir a Fransa per la sua fidelitat a Déu y al Rey, ..., en sufragi de las ánimas dels fiels realistas que en la época de la tiranía y

Però el clergat, el clergat liberal s'entén, també va ser dels principals sectors afectats per la repressió absolutista, doncs dins l'Església no es perdonà cap mínima desviació durant el Trienni⁵⁸².

X.4.4 Oposició i dificultats en la restauració de l'absolutisme

La restauració de l'absolutisme no fou una bassa d'oli, ja que els anys del Trienni havien deixat la seva empremta, com assenyalava el dominic Bou: "*Muchísimos que eran buenos el año 1820, por haberse familiarizado con impíos durante la Constitución son ahora tan malvados como ellos*"⁵⁸³. Pel Penedès hem estudiat diferents mostres de rebuig del nou sistema des dels primers moments de la seva implantació, un rebuig especialment clar a les viles de Sitges, Vilanova i Ribes al Garraf⁵⁸⁴. Una de les causes d'aquests enfrontaments era la divisió política dels pobles que, ni havia començat ni acabaria amb el Trienni (en tot cas durant aquests anys pogueren expressar-se amb més claredat i adquiriren matisos polítics), com demostren els casos del Penedès que hem estudiat referits a Igualada⁵⁸⁵. Assenyalem, també, que l'any 1827, segons els informes de la policia, les societats secretes continuaven tenint un pes important a Catalunya, sobretot a Barcelona, i estaven connectades amb les de Madrid i Itàlia⁵⁸⁶. En un informe anònim sobre l'actuació dels maçons a Catalunya durant els primers anys de la dècada ominosa, entre altres coses s'assenyala que:

"No bastó la supresión de los gobiernos revolucionarios ni que los Gabinetes de Europa se uniesen para contrarrestar los progresos que habian hecho para que estos perdiesen su esperanza y dejasen de trabajar; al contrario duplicaron y multiplicaron sus esfuerzos para

despotisme constitucional foren víctimes de la impietat dels revolucionaris, digué lo R.P. Lector Fr., religión del mateix orde y convent, Cervera, Impremta de Bernat Pujol, 1824, pàg.4-5.

⁵⁸² Vegeu nombrosos exemples a FELIU: La clerecia..., pàg.181-194, CONEJERO: "El clero...", pàg.37-49, CAHALLAN: Iglesia..., pàg.136-143, i SAS: "Incidencias...", pàg.799-820. També MONTOYA: La intervenció..., pàg.241-325, REVUELTA: La exclaustació..., pàg.80-94, COBERÓ: "Mossèn Ramon Roca i Rovira", pàg.175-190, Artur BLADÉ: El prior Penna, Barcelona, 1966, pàg.20-49, i José SARMIENTO: "Procesos de eclesiásticos liberales en la diócesis de Badajoz (1824-1825)", dins Espacio, Tiempo y Forma, t.IV (1991) pàg.241-252. El realista J.M.R.: Memorias..., II, pàg.85-97, justifica la repressió ja que el clergat liberal, al qual denominava secularitzats, eren els principals responsables del desprestigi de la religió i del clergat: "*no puede calcularse el daño que estos hicieron con sus discursos de libertinage, por que cuando menos hacian dudar a muchos si no los inclinaban enteramente a la impiedad*". Força documentació sobre aquesta qüestió a l'ADiocB, secció "Expedientes y Informes", corresponents als anys 1824.1829, i a l'AAT, secció Vària, caixa 24.

⁵⁸³ Carta del Pagès de la Montanya a son Fill, en que li solta algunas dificultats del dia, Vic, 1826 (BC, fulls Bonsoms 1.752):

⁵⁸⁴ Vegeu ARNABAT: Liberals..., pàg.215-217.

⁵⁸⁵ ACA-RA, Registre 1.423, expedient 20 (caixa 24).

⁵⁸⁶ Vegeu l'informe del sots-intendent de policia de Barcelona a l'AHN, Estado, lligall 12.276.

que llegase el día de conseguir su intento."⁵⁸⁷

Una altra mostra de les dificultats de les noves autoritats municipals per consolidar el seu poder a les viles del corregiment foren les dificultats, quan no la impossibilitat, de formar companyies de Voluntaris Reialistes. A Vilanova i la Geltrú, per exemple, no s'arribà a formar una veritable companyia de voluntaris reialistes, ja que tan sols aconseguiran enrolar 24 homes (la majoria pagesos) amb una població que superava els 9.000 habitants⁵⁸⁸. En el conjunt de Catalunya, l'any 1832 hi havia allistats 11.574 voluntaris reialistes, una xifra insignificant per la població del país i molt inferior al nombre de reialistes aixecats durant el Trienni⁵⁸⁹.

La restauració de la monarquia absoluta, com anem veient, topà amb moltes dificultats: dificultat per a tornar a fer pagar censos i delmes, dificultats per fer funcionar els ajuntaments amb gent preparada, permanència de les idees revolucionàries i liberals, etc. D'aquestes dificultats en tenim nombroses mostres que han deixat els partidaris de l'absolutisme, com la Regència de Madrid que es queixava del:

*"El estrago que la licencia hizo en las costumbres durante la fatal época del pretendido sistema constitucional ha llamado muy particularmente la atención de la Regencia del reino, que ansiosa de contener sus funestos progresos, y evitar los nuevos males que de su tolerancia habrian de seguirse, [...], que el Concejo cuide de que se castiguen los escándalos y delitos públicos, ocurridos por voluntarias separaciones de los matrimonios y vida licenciosa de los conyugues, o algunos de ellos, por amancebamientos también públicos de personas solteras, y por la inobservancia de las fiestas eclesiásticas; y asimismo las palabras obscenas, las injurias hechas a los ministros de la religión, el desprecio con que se hable de ellos, y las irreverencias en el templo."*⁵⁹⁰

Com l'arquebisbe de Tarragona Jaume Creus que insistia en la seva dèria de restaurar una mena d'Inquisició per acabar amb els idees constitucionals:

"NOS, que constituidos centinelas en la casa de Israel, observamos con dolor los gravísimos males que produjo en nuestra Diócesis y Provincia el frenético entusiasmo de los discolos, no pudimos dejar de afligirnos amargamente a veces, y de meditar algún remedio que fuese antídoto contra el mortal veneno que se había propagado. Misiones apostólicas en varios puntos del Arzobispado, amonestaciones saludables nuestras, de los párrocos y predicadores del Evangelio, que con el espíritu que debe inspirar, anunciasen verdades, atrajesen con suavidad los ánimos, e inspirasen la caridad cristiana que es el distintivo y perfección de la ley de Jesucristo, han producido algún fruto y hallado más docilidad en los corazones que la que podíamos prometernos: gracias al Padre de las misericordias. Con todo no faltan algunos que perversos se obstinan en sostener sus errores; contentos con

⁵⁸⁷ Document "Exposición escrita en francés [sic] sobre la masonismo en Cataluña" que és una traducció al castellà d'un informe anònim escrit en italià, des de Barcelona amb data de 13 de juny de 1827 (AHN, Consejos, lligall 12.276).

⁵⁸⁸ Dades de l'any 1827 (lligall 2.336 de l'AHMVG).

⁵⁸⁹ Les dades a l'AHN, lligall 12.204. D'aquests voluntaris reialistes n'hi havia 2.375 de vestits i armats; 7.390 d'armats i 1.809 sense vestir ni armar. Vegeu, també, Ferran GALLEGRO: "Los cuerpos de voluntarios realistas. Un aspecto de la crisis del antiguo régimen en España" dins El Jacobinisme, pàg.97-110.

⁵⁹⁰ Circular amb data de 28 de setembre de 1823 (AHMR, lligall 2.6.4.7).

la falsa luz que les deslumbró, temen y huyen de la verdadera que podría disipar sus tinieblas, [...]. Los más detestables libros son guardados sigilosamente, la obscenidad de otros es el secreto pábulo de la corrompida curiosidad, las terminantes órdenes de nuestro religioso Monarca se desprecian, y la ponzoña que sobreabunda en el pecho de hombres tan perversos se asoma a sus labios, se pega y se difunde. No está el mal absolutamente desarraigado, continua no solo el peligro de sus almas, sino también de otras poco advertidas e inocentes.”⁵⁹¹

Mostrem, per la seva importància, el testimoni del marquès de Campo Sagrado, Capità General de Catalunya, que dirigí a mitjan mes d'octubre de 1824 una mena d'estat del país a la Reial Audiència⁵⁹², en el qual entre altres coses assenyalava que hi havia problemes al corregiment de Tortosa on hi havia molta divisió:

“En el citado distrito de Tortosa hay pueblos a quienes aflige la más desenfrenada discordia, tales son Gandesa, Batea, Miravet, i la Pobra de Masaluca, cuyos desórdenes originados por dos partidos distintos en que se halla dividida la opinión pública han exigido el aparto de tropa que todavía existe allí.”

A Reus per les seves idees:

“Los vicios que se han dado a conocer en Reus, pueblo comerciante y numeroso por el resultado de la acumulación en él de las personas más marcadas por su adhesión al ominoso sistema constitucional, y de otras que trataron de buscar este asilo para eludir que contra sus vidas se asestasen los tiros que experimentaban contra sus propiedades, se han ido enfrenando, pero siempre subsiste el germen y una cierta disposición que clama porque el Gobierno tenga siempre fija la vista en aquel punto. Agregase para aumentar este cuidado la inobediencia más escandalosa de la mayor parte de los pueblos del Priorato. [...], y es preciso que la vigilancia se redoble en proporción del recelo que infunde la posesión de vivir en una independencia tan escandalosa.”

Perillosos eren també aquells corregiments que donaven a la Mediterrània (Tarragona, Vilafranca, Barcelona, Mataró, Girona), mentre que els de la muntanya eren més pacífics (Cervera, Lleida, Urgell, Manresa, Berga, Solsona):

“Los corregimientos que tienen parte de distrito marítimo son los que se manifiestan en más corrompido sentido, efecto común de los mayores posibles y frecuente acceso a las comunicaciones con el exterior, al paso que por la inversa, los de la parte de la Montaña, o que tienen plazas que guarnecer las tropas aliadas producen menos quejas y escesos.”

El marquès es feia ressò del clamor “*porque no se ve castigar los excesos cometidos en la época constitucional*”, cosa de la qual culpava a la justícia ja que considerava “*que en este negocio no ha excitado hasta aquí toda la vigilancia que debía*”. La resposta del fiscal de la Reial Audiència a les queixes del Capità General justificava el paper d'aquella dient que:

⁵⁹¹ Crida de l'arquebisbe de Tarragona, Jaume Creus, amb data de Reus, 16 d'abril de 1825 (un exemplar a l'AHN, Consejos, lligall 12.276). Vegeu sobre aquesta qüestió Montserrat PUYOL: “La cultura prohibida en España, 1805-1846: Análisis bibliográfico”, dins FERNÁNDEZ ALBADALEJO I ORTEGA: *Antiguo Régimen...*, vol.3, pàg.563-581.

⁵⁹² ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 957, caixa 37.

“La administración de justicia ha participado y participa todavía en muchos pueblos de los vicios que introdujo la revolución de mil ochocientos veinte. En todo se ve el espíritu de partido, y se palpan las consecuencias del desenfreno popular: frecuentes los asesinatos, robos y otros excesos de suma gravedad, y hasta ahora no se ha hecho ningún castigo exemplar para contenerlos.

*Parte de los crímenes recientes han sido consecuencias naturales de la venganza y de la impunidad de otros cometidos en tiempo de la Constitución y parte procedente de la corrupción general de costumbres que ha ido creciendo con las alienaciones políticas de reyno. Desde que entraron en el Principado las tropas aliadas, las Justicias de los pueblos libres se dedicaron [...] no a justificar los crímenes para que se castigasen, sino a embargar los bienes de los que por estar tachados de adictos al Sistema Constitucional se habían ausentado de su domicilio [...]. Con este pretexto se embargaron también a muchas personas que no estaban comprendidas en la circular, y por este cebo de la codicia se abandonó el castigo de los innumerables asesinatos y otros excesos cometidos durante la revolución; y se irritó más a los partidarios del sistema constitucional, porque algunas Justicias y los Depositarios de los bienes embargados fomentaban los odios y las discordias, a fin de que aterrados sus dueños no volviesen a quitarles la presa de las manos, y si algunos menos cautos volvían, los encerraban en castillos o cárceles so color de que no se alterara la tranquilidad pública.”*⁵⁹³

Assenyala també els problemes amb els cossos de Voluntaris reialistes: *“se han confiado las armas a personas interesadas en mantener el desorden y la insubordinación a que estaban habituados”*.

Tot plegat ens mostra que, malgrat la repressió, els absolutistes no aconseguiren que el país oblidés l'experiència constitucional, i així ho reflectien un any més tard (1825) els informes dels bisbes de Catalunya al duc de l'Infantado⁵⁹⁴. L'arquebisbe de Tarragona, i destacat reialista, Jaume Creus constata que encara es pronunciaven: *“algunas expresiones insultantes proferidas por los que tuvieron y conservan en su corazón afecto a la rebelión y desorden”*. Per això demanava *“escrupulosidad y delicadeza en las purificaciones, mucho pulso en colocar a los oficiales del Ejército constitucional en el que se está organizando, del que parece que se han excluido con estudio muchos realistas bajo el falso colorido de no ser bastante instruido, vigilancia para que no entren en las oficinas públicas empleados que han sido adictos a la causa de la revolución”*. Creus assenyala que malgrat les actuacions del clergat (la primavera de 1825) encara hi havia *“algunos que pervertidos se obstinan en sostener sus errores [...] Los más detestables libros son guardados sigilosamente, la obscenidad de otros es el secreto pábulo de la corrompida curiosidad [...] No está el mal absolutamente desarraigado, continua no solo el peligro de sus almas, sino también de otras poco*

⁵⁹³

ACA-RA, Registre 1.423 (1824), expedient 957, caixa 37.

⁵⁹⁴

Vegeu Federico SUAREZ: Documentos del reinado de Fernando VII. II. Informes sobre el estado de España (1825), Pamplona, 1966. Arquebisbe de Tarragona (pàg.311-315); Bisbe de Tortosa

advertidas e inocentes”. Per aturar aquesta “corrupció” trobava a faltar “*el Santo Tribunal*”, però en trobà el recanvi en la creació d’una Junta que “*procederá al conocimiento y castigo canónico de todo delito de que pudieses y debiese entender antes el Tribunal llamado de la Inquisición*”⁵⁹⁵. Una de les missions de la Junta era:

*“A fin de desvanecer todo efugio, de desterrar toda ignorancia que pueda colorar la retención de estos escritos destructores de la fe y piedad cristiana en los escritorios, librerías y cómodas de los feligreses [...], declaramos prohibidos todos los escritos e impresos u obras en el modo y forma que sigue.”*⁵⁹⁶

El que seguia era una llista d’obres d’entre altres autors de Llorente, Rousseau, Cabarrús, Montesquieu, Voltaire, i afegia que:

“Igualmente declaramos prohibidos y de nuevo prohibimos todos los libros, folletos y papeles impresos o manuscritos que se hallaban ya prohibidos antes del 9 de Marzo de 1820 por la Santa Inquisición de España, y demás encargados del depósito de la fe, como heréticos, impíos, sacrilegos y de seducción y escándalo para las almas; y además prohibimos también los que después de dicho día 9 de Marzo han corrido, se han publicado y leído sin reparo; conteniendo doctrinas y proposiciones marcadas con las notas de herejía, impiedad, seducción y escándalo.”

Malgrat no estar restaurat el Sant Tribunal, la censura reialista no tenia límits. Així s’obligà fins i tot a retirar de la venda a les llibreries de Barcelona de la Carta constitucional francesa traduïda al castellà per considerar que: “*se van a seguir perjuicios de consideración, preparando un nuevo trastorno religioso y político de la Nación*”⁵⁹⁷.

De què les coses havien canviat i força, i que era impossible de restaurar l’Antic

(321-326) i Bisbe de Solsona (pàg.276-283). Pàg.312 i 313-314 per les cites. El bisbe de Solsona també es queixava de que “*no se castigaba mucho*” (pàg.279).

⁵⁹⁵ Edicte de Jaume Creus, donat a Reus el 16 d’abril de 1825, creant una Junta “*para la conservación de la Fe*”, i ratificat a Tarragona amb data de 2 de juliol de 1825. Aquesta Junta estava formada pel fiscal Lluís Bonet, el notari i secretari Marià Vidal i Amat, i les vocals José de Horteiga Canedo (arquedià major), Eulogio Martínez de Morantín (canonge) i Fr. Tomàs Gatell (dominic) (AHN, lligall 12.276 i AADT, “Creus”). Vegeu el document també signat per Creus l’octubre de 1824 i reproduït a l’Annex XI.9 (AADT). Vegeu M. Antònia FERRER: “Una rèplica al període liberal: Jaume Creus arquebisbe de Tarragona i president de la Junta de la Fe (1823-1825)”, dins Quaderns d’Història Contemporània, núm.6 (1984), pàg.7-18 i SALAS: Biografía..., pàg.69-76 i Magí FERRER: Ilmo. y Excmo. Sr. D. Jaime Creus Martí, Arzobispo de Tarragona, caballero gran V. Cruz de la Real y distinguida Orden del Carlos III, y condecorado con la de San Jorge de Alfama. Murió el día 25 de octubre de 1825, Mataró, 1825.

⁵⁹⁶ AADT, “Creus”, document de 2 de juliol de 1825. Creus ja havia decretat a Alcover, 28 de novembre de 1824 que: “*Toda persona de cualquier estado, sexo y dignidad que sea que conserve alguno de los libros, folletos, caricaturas insidiosas, láminas de figuras desonestas, o papeles impresos en España, o introducidos del extranjero desde 1º de Enero de 1820, hasta último de 1823, sea la que sea la materia de que traten los entregará a su respectivo Cura párroco, dentro del preciso término de un mes, contado desde el día de la fecha*” (servat en el mateix fons que l’anterior). La mateixa opinió deixà escrita l’any 1829 el bisbe de Vic, Pablo de Jesús Corcuara, després de la visita “ad límina” (reproduït per FIGUEROLA: Església..., pàg.32-33).

⁵⁹⁷ ACA-RA, Registre 1.422 (1823), expedient 65, caixa 20. Vegeu Lucienne DOMERGUE: La Censura des livres en Espagne á la fin de l’ancien régime, Madrid, 1996.

règim, en dóna fe el “*Manifiesto de un español amante del rey N.S., de la Patria, y del bien común a todos los Españoles*”, on malgrat fer patent la seva ideologia reaccionària:

*“No hay criatura alguna fuera de la esfera que le está señalada aun antes de los siglos, y de las edades. Los Reyes lo son por ella; los pobres lo son por ella; los ricos lo son por ella; y todo cuanto existe, existe por la Providencia de Dios. [...] Las fuentes del poder no son yo las mismas que en los siglos anteriores; que los manantiales de la riqueza pública son los Arados, los telares y las herramientas; y que los que por su clase, o dignidad no pueden dedicarse a estas ocupaciones, deben protegerlas, y facilitar sus progresos.”*⁵⁹⁸

En un anònim informe al rei d'un magistrat que havia ocupat importants càrrecs en el període 1814-1820, es feia una crida a la moderació enfront de les temptatives ultrareaccionàries que predominaven en aquells moments (novembre de 1823). Precisament per aquesta crida a la reforma i a la moderació pensen que val la pena de comentar, ni que sigui breument, aquest text que representava la posició d'un important col·lectiu de classes benestants que es movien al voltant de l'absolutisme moderat:

*“Unos aconsejarán las medidas de rigor y severidad; otros los de indulgencia y blandura. Estos pretenderán que es preciso hacer grandes innovaciones en nuestra organización social; aquellos que nada debe innovarse. [...] Habrá quien propondrá a V.M. el sistema representativo de nuestras antiguas Cortes, acomodándolo a la época en que vivimos como el único medio de salvación para la España; y por el contrario, otros verán en cualquiera especie de representación nacional el germen de nuevas revoluciones.”*⁵⁹⁹

L'informe proposava com a primer pas establir “*el Gobierno y las formas administrativas bajo el signo en que se hallaban en 1820*”, però afegia que, un cop restablertes, caldrà l'anàlisi dels problemes que presentava el país i cercar les propostes de solució, tal i com s'havia intentat fer el 1819, tot i que les veus de reforma no foren escoltades pel rei: “*hay pues verdadera necesidad de que el restablecimiento de la antigua marcha del Gobierno, vaya acompañada de un severo y prolijo examen, o sea una prudente revisión y reforma de nuestro sistema político*”. I la millor manera d'aconseguir-ho era amb la formació d'un Ministeri homogeni i que treballés en grup en una “*Junta de Ministros*”, i amb l'assessorament d'un Consell d'Estat que havia de ser “*foro, o reunión de luces y experiencia sobre todas las materias que abraza la Administración pública*”, i que havia d'ampliar les seves funcions en detriment dels altres Consells (de Castella, de les Índies, etc.) perquè discutís les propostes i aquestes poguessin després posar-se en marxa. Per formar part d'aquests dues institucions proposava a “*personas de ciencia, prudencia y experiencia en los diferentes ramos de*

⁵⁹⁸ El document és un manuscrit anònim que es serva a l'AHN, Consejos, lligall 12.276.

⁵⁹⁹ Escrit encapçalat amb el títol de “Señor”, sense signatura i datat a Madrid el mes de novembre de 1823 (vol.24, fol.181-202 dels PRFVII de l'APR).

Administración pública, y probada en una larga carrera”, en canvi deia que calia refusar: “*los hombres puramente teóricos y renovadores, no lo serían menos los de ideas limitadas y victimeros, y nada bueno podría hacerse en los que se hallasen animados de algún vehemente espíritu de partido, por recomendables que puedan aparentar bajo otro cualquiera aspecto*”. I per a dur aquest projecte endavant considerava imprescindible poder disposar d'un cos eficient i professional d'oficials de secretaria.

Les primeres i principals tasques que haurien d'afrontar el Ministeri i el Consell d'Estat serien, segons aquest anònim conseller: un projecte d'amnistia, l'establiment de la policia, la reforma de l'Exèrcit, el sistema d'Hisenda i la forma de fer front al Deute Públic, l'impuls de l'agricultura i la indústria, les relacions amb les colònies, les relacions internacionals amb les potències europees, la reducció del cos de funcionaris i de les classes passives, simplificar l'organització territorial, i reformar el clergat. Un programa força ambiciós, i molt relacionat amb els intents reformistes de 1817-1819, que s'havia de dur a terme:

“En el día y para desempeñar los importantes trabajos que quedan ya indicados, bastaría la reunión de diez Consejeros de Estado efectivos (además de los Ministros, como Consejeros natos, mientras obtengan el Ministerio) con un Secretario, elegidos unos y otros entre las personas más distinguidas de todas las carreras y que hayan acreditado mayor capacidad, instrucción y celo por el servicio de V.M., tan distantes del espíritu de innovación, y de revolución, como del de rutina, y apocamiento.”

Però aquests consells foren desestimats durant els anys posteriors al Trienni, i s'optà per intentar restaurar un règim absolutista pur, tot i que en pocs anys quedarà patent la seva impossibilitat. Cosa que provocarà un cert canvi de política vers la moderació que, al seu torn, farà esclatar la revolta dels Malcontents.

XI ANÀLISI DE LA CONTRAREVOLUCIÓ I L'ANTIREVOLUCIÓ

XI.1 ELS DIRIGENTS CONTRAREVOLUCIONARIS

Ja hem vist com el principal dirigent de la contrarevolució era el mateix rei que, des de la seva cort i envoltat d'absolutistes, dirigia la trama contrarevolucionària jugant diverses cartes alhora. L'activitat contrarevolucionària del rei, iniciada des del mateix moment en que jurà la Constitució, s'orientà en quatre direccions: 1) entorpir el procés de consolidació del règim constitucional aprofitant els mecanismes legals; 2) preparar cops de mà al voltant del mateix Palau reial, l'expressió més clara dels quals seria la sublevació de la Guàrdia Reial l'estiu de 1822; 3) els contactes amb els monarques europeus perquè intervinguessin en la seva ajuda mitjançant els agents secrets enviats arreu d'Europa i les converses amb els ambaixadors a Madrid; i 4) el suport a l'agitació reialista dins dels país, primer en una vessant urbana que fracassà (Manresa, Girona, Cervera)¹, i posteriorment mitjançant partides armades impulsades la majoria des de l'exili francès per Eguía i Mataflorida.

Pel que fa a aquesta darrera opció, que és la que a Catalunya tingué més èxit, cal fer esment de la Regència d'Urgell, que fou l'únic govern que els reialistes aconseguiren instaurar a l'interior del país. La Regència d'Urgell, formada pel marquès de Mataflorida, el baró d'Eroles i l'arquebisbe Creus, intentà donar una certa coherència ideològica i una organització a les partides reialistes que des de la primavera de 1822 voltaven per Catalunya. Malgrat les dificultats econòmiques i el boicot d'alguns dirigents contrarevolucionaris encapçalats per Eguía, la Regència aconseguí consolidar-se durant l'estiu de 1822 com a veritable direcció contrarevolucionària a la qual prometeren fidelitat la majoria de dirigents i caps militars del reialisme d'arreu de l'estat. La divisió entre els dirigents reialistes davant les propostes del govern francès d'acceptar una mena de Carta constitucional, fou una divisió conjuntural, no pas de fons, ja que tant Eguía com Mataflorida eren ultra absolutistes. La divisió entre tots dos s'originà per qüestions

¹ La participació primerenca de les ciutats a la contrarevolució també és dóna a França segons Roger DUPUY: De la Révolution a la Chouannerie. Paysans en Bretagne, 1788-1794, París, 1989, pàg.326-328. Vegeu també els treballs de Pedro RÚJULA sobre l'Aragó: "Zaragoza, 27 de febrero de 1834: el fracaso de una insurrección que cierra el ciclo de los levantamientos urbanos carlistas", dins Rolde, núm.1 (1993), pàg.4-18; i "Levantamientos urbanos y contrarrevolución", comunicació presentada al II Congreso de Historia Contemporánea, Barcelona, 1994 [text mecanografiat cedit per l'autor].

de poder, no pas d'estratègia política, i si Eguia acabà acceptant les propostes franceses fou per interès personal i per ensorrar Mataflorida, no pas perquè tingués idees diferents. Al final, un i altre seran deixats de banda per França quan es nomeni la Regència del regne el maig de 1823.

Des del moment en què els reialistes conqueriren els forts de la Seu d'Urgell, i abans de la Regència, funcionà com a govern reialista de Catalunya la Junta provisional dirigida per Caralt i el bisbe d'Urgell, i més tard per l'arquebisbe Creus. Aquesta Junta fou la que donà els primers passos en l'organització de l'exèrcit reialista i en l'administració del territori sota el seu control. Una administració difícil, com mostren els casos que hem estudiat de Solsona i Puigcerdà, i que comportà forts enfrontaments entre els caps militars i els dirigents civils. Per tal d'intentar de poder administrar els territoris dominats pels reialistes la Junta provisional impulsà la creació de Juntes Corregimentals encarregades d'organitzar el territori i mantenir les partides reialistes, com mostren els exemples de les Juntes de Cervera, Mora d'Ebre i Cornudella (capítol VIII). Aquesta forma d'organització es repetirà quan els francesos vagin ocupant el territori a partir del mes d'abril de 1823, per exemple amb les Juntes corregimentals de Girona i Manresa (capítol X).

Quadre XI.1 Integrants de les Juntes reialistes

<i>Activitat</i>	<i>Junta de Catalunya</i>		<i>Cervera i Mora d'Ebre</i>		<i>Població</i>	<i>Juntes</i>	
			<i>Juntes Corregimentals</i>		<i>Catalunya</i>	<i>Espanya</i>	
Advocat	4	22%	4	17%	1%	13	31%
Comerciant	2	11%	-	-	1%	-	-
Eclesiàstic	7	39%	6	26%	3%	15	36%
Funcionari	-	-	-	-	4%	5	12%
Hisendat	2	11%	5	22%	10%	1	2%
Menestral	-	-	2	9%	15%	-	-
Metge	-	-	-	-	1%	1	2%
Militar	2	11%	2	9%	1%	5	12%
Noble	1	6%	1	4%	0,5%	2	5%
Pagès	-	-	3	13%	13%	-	-
Mariner	-	-	-	-	4%	-	-
Fabricant	-	-	-	-	5%	-	-
Jornaler camp	-	-	-	-	31%	-	-
Jornaler indústria	-	-	-	-	10,5%	-	-
total	18		23			42	

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Annex VIII.10

Com podem veure en el quadre XI.1 els integrants d'aquestes Junes reialistes encarregades de dirigir la contrarevolució a les seves àrees d'influència pertanyen a uns grups socials molt concrets. El grup més important, entre un terç i una quarta part del total, és el dels eclesiàstics; seguit del dels advocats, una quarta part; del dels militars, un 10%; i, en el cas de Catalunya, del dels hisendats². Eclesiàstics, advocats, militars i hisendats que a Catalunya només representen el 15% de la població professional³, ocupen el 84% dels càrrecs a les Junes reialistes, de les quals estan absents les classes populars, sobretot els jornalers del camp i de la ciutat. Però més enllà d'aquestes coincidències, podem apreciar divergències importants, per exemple entre els dirigents catalans i els de la resta de l'estat: a Catalunya el pes dels advocats és inferior (20% front el 30%), mentre el pes dels comerciants, dels hisendats i dels pagesos es superior a Catalunya, ja que a la resta de l'estat aquests sectors quasi no tenen representació; per contra, a la resta de l'estat els funcionaris representen un 12% i a Catalunya no hi són presents. També és interessant de comentar les diferències entre la Junta de Catalunya i les Junes Corregimentals, ja que en la primera la presència d'advocats i eclesiàstics és superior a les segones, i en canvi, a les segones és superior el percentatge d'hisendats, pagesos i menestrals.

Més importants que els dirigents de les Junes reialistes van ser els caps de partida, ja que es convertiren en el veritable nexa d'unió entre la base social del reialisme i els dirigents de la contrarevolució com ja hem anat veient al llarg del treball. Una de les principals tasques d'aquests caps de partida fou la organització militar dels enrolats que desconeixien completament qualsevol aspecte d'aquesta qüestió, com assenyalava Malavila: "*Después de haber logrado reunir dicha gente, mi primer y principal cuidado fué regimentarla, vestirla, armarla e instruirla en el indispensable manejo del fusil*"⁴.

² Dades que coincideixen amb les que proporciona Jaume TORRAS: *Los alzamientos...*, pàg.318-320 que analitza les de Cervera, la de Mora i l' Urgell. Vegeu també RUBIO: "Apropament..." i CLARÀ: "Sobre...", pàg.372-377. Una base no gaire diferent de la del País Basc: "*campesinos, clérigos, antiguos empleados forales, y de los menos, pequeños notables rurales*" (LLANOS: "El trienio...", pàg.186). A França, segons les dades que aporta Charles TILLY: *La Vendée. Révolution et contre-révolution*, París, 1970, pàg.330-332, les juntes contrarevolucionàries tindrien un caire més popular amb una important participació de pagesos, artesans i menestrals i burgesos.

³ Les dades referents als percentatges de població activa són una elaboració de les els que faciliten per l'any 1797 Jaime BENAVENTE i Roser NICOLAU: "La Població", dins *Història econòmica de la Catalunya Contemporània. S.XIX. Població i Agricultura*, Barcelona, 1990, pàg.11-119, pàg.46-47 per les dades.

⁴ *MANIFIESTO...*, fol.317.

Quadre XI.2 Caps de partides reialistes

<i>Professió</i>	<i>%</i>	<i>Població</i>	<i>Comarca</i>	<i>%</i>	<i>Edat</i>	<i>%</i>			
Bandoler	4	5,0	-	Alt Camp	4	4,5	menys de 20 anys	2	4,5
Carreter	2	2,5	-	Alt Penedès	2	4,5	entre 20 i 29 anys	15	32,0
Eclesiàstic	16	21,0	3%	Anoia	7	8,5	entre 30 i 39 anys	17	36,0
Empleat	2	2,5	4%	Bages	4	4,5	entre 40 i 49 anys	11	23,0
Hisendat	10	13,0	10%	Baix Camp	3	3,5	<u>50 o més anys</u>	2	4,5
Jornaler camp	3	4,0	31%	Baix Empordà	4	4,5	Total		47
Menestral	7	9,0	15%	Baix Ebre	1	1,0	?		57
Militar	15	19,5	1%	Baix Penedès	4	4,5			
Mosso Esqua.	5	6,5	-	Berguedà	12	14,0			
Noble	2	2,5	0,5%	Conca de Barb	1	1,0			
Pagès	10	14,5	13%	Gironès	5	6,0			
Advocat	-	-	1%	Maresme	3	3,5			
Comerciant	-	-	1%	Montsià	2	3,5			
Metge	-	-	1%	Noguera	2	2,5			
Mariner	-	-	4%	Osona	5	6,0			
Fabricant	-	-	5%	Pallars Jussà	1	1,0			
Jornaler indus.	-	-	10,5%	Priorat	1	1,0			
total	77			Ribera d'Ebre	4	4,5			
?	27			Ripollès	1	1,0			
				Segarra	2	2,5			
				Segrià	2	2,5			
				Selva	6	7,0			
				Solsonès	6	7,0			
				Tarragonès	1	1,0			
				Terra Alta	1	1,0			
				<u>Vallès Oriental</u>	1	1,0			
				Total		85			
				?		19			

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Apèndix 1 (en total 104 personatges)

La procedència social dels caps de partida és prou diversa com podem comprovar en el quadre XI.2. Podem apreciar com els sectors socials que aporten un nombre més elevat de caps de partida són: els eclesiàstics amb el 21%, els militars amb el 19,5%, i els hisendats i els pagesos amb el 27,5%⁵. En conjunt aquestes tres grups aporten quasi les dues terceres parts dels caps reialistes, i els segueixen en importància els menestrals amb un 9%, els mossos d'esquadra amb el 6,5%, els bandolers amb el 5%, i els jornalers amb un 4%. Finalment també hi trobem representats els carreters, els empleats, i els nobles

⁵ A França, segons les dades que aporta TILLY: *La Vendée...*, pàg.330-332, els caps de partida o el que ell anomena "Officiers" tindrien unes semblances amb els catalans com la importància dels pagesos, però també diferències importants com el superior pes dels nobles, el burgesos i els artesans i menestrals com a caps de partida.

amb un 2,5% cadascú. Aquestes dades se semblen força a les que proporciona Jaume Torras: un 38% serien eclesiàstics, un 15% pagesos benestants, i un 23% militars⁶; però hi ha una diferència important: la mostra de Torras dóna un percentatge d'eclesiàstics més elevat que la nostra mostra que, per contra, dóna percentatges més alts pels pagesos i hisendats⁷. Unes divergències semblants a les que constatem amb les dades que proporciona Ramon del Río Aldaz per Navarra, on un 30% serien antics guerrillers de la guerra del francès, un 50% clergat regular i secular, i un 20% bandolers⁸. Per Galícia Xosé Ramón Barreiro dóna les dades següents: clergat un 37% i aristocràcia un 40,5%, en aquest cas trobem una important presència de la noblesa que no és gens important a Catalunya i Navarra, i es manté la importància del clergat, destacada també a Navarra⁹.

Si comparem aquestes dades amb la composició socio-professional de Catalunya ens adonem fàcilment que hi ha uns grups sobrerrepresentants entre els caps reialistes, tot i que la seva representació social és superior a la dels dirigents de les juntes, com mostra la presència de jornalers agrícoles i pagesos (vegeu el quadre XI.2). Tot i així, el contingent més importants dels caps reialistes són eclesiàstics, militars i mossos d'esquadra que sumen quasi la meitat del total (47%), malgrat que només representin el 4% de la població adulta masculina catalana. Més equilibrat és el pes d'hisendats i pagesos que representen una tercera part dels caps reialistes (27,5%) i una quarta part de la població masculina adulta de Catalunya. Els sectors populars (menestrals i jornalers) tot i ser-hi presents amb una cinquena part del total (18%), estan molt lluny del percentatge que representen a la societat catalana que és d'un 54,5%. Entre els caps reialistes no hi trobem comerciants, fabricants, professionals liberals, ni jornalers industrials.

Jaume Torras ha establert una agrupació tipològica dels caps de partida que ens

⁶ TORRAS: Liberalismo..., pàg.123-129. Dades sobre els 93 personatges que va localitzar, tot i que sols sobre 39 tingués dades precises.

⁷ Pensem que aquestes divergències poden deures a dos fets: el comptabilitzar com a caps de partida a dirigents reialistes de les Juntes, i a que molts dels que desconeixem la seva activitat professional són en realitat pagesos.

⁸ Ramon del RÍO ALDAZ: "Rebel·lió reialista i revoltes camperoles a la Navarra del Trienni Liberal", dins FRADERA; MILLÁN i GARRABOU (ed.): Carlisme..., pàg.187-205, pàg.198-201 per aquesta qüestió.

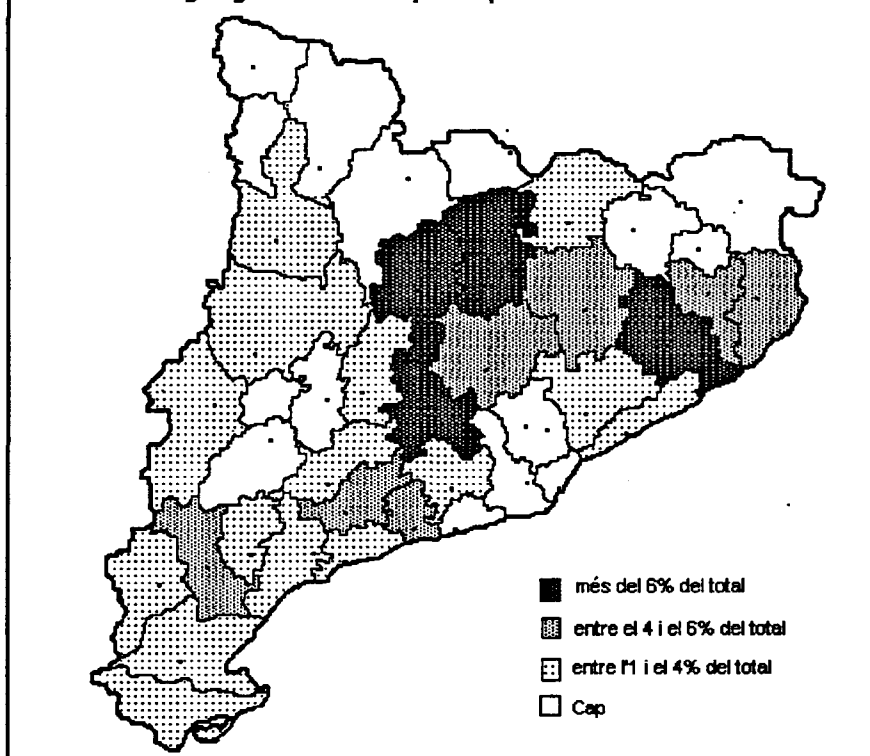
⁹ BARREIRO: Liberales..., pàg.79-96. Malgrat que ell parla de components de les partides reialistes, a les relacions que ofereix només parla de caps i oficials, per tant pensem que la comparació és correcta. Vegeu també Maria Cruz MINA: Fueros i revolució liberal en Navarra, Madrid, 1981, pàg.93-100.

sembla prou encertada¹⁰: els “professionals”, és a dir aquells que passen una part important de la seva vida a la guerrilla, primer a la guerra del francès i després a la del Trienni, com Tomàs Costa “Misses”, Josep Bossoms “Jep dels Estanys”, Francesc Sauri “Nas”, els militars com Bartolomé Talarn, el baró d'Eroles, Joan Clarós, José Elias Courten, Agustí Saperes, i entre els quals caldria incloure els procedents dels Mossos d'Esquadra com Marià Vilella, Marià Navarro i Francesc Ros “noi de Piera”, en conjunt a la nostra mostra aquest grup representa una mica més de la quarta part del total (28%); els caps tradicionals de la comunitat rural: pagesos i hisendats, és dir d'aquells que amb un prestigi important guanyat durant la guerra del francès, formen una partida al seu voltant, generalment a partir dels sometents locals: Joan Romagosa, Pau Miralles, Antoni Montagut, Josep Miralles, i Francesc Badals “Romanillos”, aquest grup reuneix una altra quarta part del total (27%); la tercera part restant dels caps reialistes és, en la nostra mostra, molt més diversa que la que planteja Torras: hi ha els eclesiàstics que aprofitant la seva influència a la comunitat rural es posaran al capdavant de partides reialistes i que representen una cinquena part del total (21%), com el llec de la Trapa, Antonio Marañón “el Trapense”, mossèn Anton o el rector Josep Jover; però també hi ha jornalers com Pere Beltran d'Ulldecona o Joan Castells d'Àger, gent d'oficis diversos com Narcís Abrés, carnisser de Caçà de la Selva, Ramon Gorgas, teixidor de cotó de Berga, o Josep Miralles, forner de Palma d'Ebre.

Pel que fa a la seva localització comarcal trobem una important coincidència amb les que aporten més homes al reialisme: el Berguedà (14%), l'Anoia (8,5%), el Solsonès (7%), la Selva (7%), l'Osona (6%) i el Gironès (6%), només hi manca la Segarra (2,5%). El Baix Penedès, l'Alt Camp, el Bages, el Baix Empordà, i la Ribera d'Ebre amb un 4,5% del total cadascuna seguirien en importància. Però potser l'aspecte més destacat sigui que trobem caps de partides reialistes procedents de més de la meitat de comarques catalanes: a vint-i-sis de quaranta-una (vegeu el quadre XI.2 i el mapa XI.1). Pel que fa a l'edat (vegeu el quadre XI.2), els gruix dels caps reialistes tenia entre vint i quaranta anys (les dues terceres parts), tot i que hi havia un important col·lectiu d'entre quaranta i cinquanta anys (una quarta part).

¹⁰ Vegeu TORRAS: Los alzamientos..., pàg.320-339 i Liberalismo..., pàg.123-129:

Mapa XI.1
Procedència geogràfica dels caps de partides reialistes

Deixant de banda l'activitat de la direcció contrarevolucionària encapçalada per Eguía i Mataflorida a França, i l'aixopluc que el govern d'aquest país donava a les partides reialistes, del qual hem parlat abastament al llarg del treball, tot ressaltant-ne la seva importància¹¹, ens centrarem en l'anàlisi dels grups socials que des de l'interior de Catalunya donaren suport a la contrarevolució.

Com acabem de veure el clergat té un paper destacat en els organismes de direcció contrarevolucionària, començant per l'arquebisbe Creus a la Regència, passant pel bisbe d'Urgell a la Junta de Catalunya, i arribant al rector de poble que s'incorpora a les Juntes Corregimentals. El percentatge que assoleixen a la direcció de la contrarevolució, al voltant d'una tercera part del total, és molt superior al seu pes demogràfic que ben just arriba al 3%¹². Però més important que el nombre d'eclesiàstics

¹¹ El paper de la frontera i de l'ajuda francesa ha estat escamotejat per la historiografia pro-reialista com mostra aquest exemple: "conviene especificar que este aliento ultrapirinaico procede exclusivamente de españoles refugiados en Francia y nunca de franceses, cuya intervención, tanto oficial como oficiosa, fue en todo momento nula, cuando no negativa hasta 1823" (COMELLAS: Los realistas..., pàg.62, també a la pàg.82).

¹² Pensem que BARREIRO: Liberales..., pàg.79-96, l'erra quan assenyala que les partides estaven formades principalment per clergat (37%) i aristocràcia (40,5%), ja que, segurament això es refereix als dirigents de les partides i als seus comandaments intermedis, no pas a la seva base (pàg.80-81 per les dades). Per la Vendée Marcel FAUCHEUX: L'insurrection vendéenne de 1793: aspects économiques et

que prengueren l'opció de la contrarevolució, fou la seva aportació qualitativa, com la que jugaren els monestirs de Montserrat, Poblet i Santes Creus (vegeu el capítol VII)¹³. El clergat disposava d'una organització jeràrquica i d'una certa ascendència sobre la població rural, menys de la que normalment se li atorga, però no menyspreable, basada més en la seva funcionalitat i utilitat que en raons ideològiques, com ja hem assenyalat al capítol IV. A més, el clergat configurava un col·lectiu unit no sols per interessos materials sinó també ideològics, potser el més unit dels que defensaren les banderes del reialisme¹⁴. Més que la seva participació directa en les partides, pensem que cal considerar principalment la seva funció propagandística de crítica al sistema constitucional i vehiculadora del descontentament vers les partides reialistes. Per tal de dur a terme una i altra, a més dels sermons i els consells personals, el clergat utilitzarà la propaganda política impresa com hem vist al capítol V¹⁵. En tenim una mostra en el pare Martí Estapet d'Igualada, condemnat per "*haber entregado copia del sermón que motivó su confinamiento y otros papeles subversivos al estudiante José Cardús, y por otras gestiones que ha obrado el citado padre Estapet contra la Constitución y Soberano Congreso*"¹⁶. La noblesa, en canvi, té una representació mínima a les Juntes reialistes, però proporcional a la seva presència a la societat de l'època, al voltant del 5%. Potser la contribució més important de la noblesa a la contrarevolució sigui l'aportació econòmica com podem comprovar en els casos del marquès d'Alfarràs, el baró de Canyelles, el baró

sociaux, París, 1964, pàg.69-130, assenyalava que tot i que el clergat va jugar un paper important, no fou la causa principal dels aixecaments contrarevolucionaris.

¹³ Tot i que nosaltres no li donem la importància que li dóna Pierre VILAR: "La fi dels elements feudals i senyorials a Catalunya al segle XVIII i XIX" dins *L'Avenc*, núm.1 (1977), pàg.74-80, ha assenyalat que "*els moviments obeïen abans que res, a l'acció dels frares dels convents amenaçats de 'desamortització' dels seus béns, els quals persuadiren els camperols que el seu vell sistema de vida, on l'Església semblava assumir una mena de seguretat social, era amenaçat en els fonaments*" (pàg.79-80).

¹⁴ Vegeu per Galícia BARREIRO: *Liberales...*, pàg.81-84, que assenyalava també raons ideològiques, polítiques, econòmiques i socials per la participació del clergat a les files reialistes. Pel cas portuguès vegeu Maria Alexandra LOUSADA i Nuno Gonçalo MONTEIRO: "Revoltas absolutistas e Movimentação camponesa no Norte, 1826-1827 (Algumas notas)", i Rui Graça de CASTRO: "Mobilização rural e urbana na 'Maria a Fonte'", tots dos dins *O Liberalismo...*, vol.2, pàg.169-181 i 183-193, pàg.176 i 187 per aquesta qüestió. Sobre la funció social del clergat en aquest període vegeu MOORE: *Los orígenes...*, pàg.88-89; TILLY: *La Vendée...*, pàg.103-110; i BOIS: *Paysans...*, pàg.282-287. DUPUY: *De la Révolution ...*, pàg.327-335, assenyalava que més que una qüestió religiosa el que mobilitzà els clergat contra la revolució fou que aquesta qüestionava el seu poder local i la seva funció d'intermediari cultural i polític.

¹⁵ Vegeu ANGUERA: "La ideologia ...", pàg.91-149; FELIU: *La clerecia...*, pàg.151-195; i ARNABAT: *Liberales...*, pàg.135-142.

¹⁶ Vegeu MARTÍNEZ DE FRESNO: *Revolució...*, pàg.77-88.

d'Ortafà, o el mateix marquès de Mataflorida¹⁷.

El paper de la pagesia benestant sembla clau en aquests aixecaments¹⁸, i pensem que pot ser força generalitzable a Catalunya la reflexió d'Ignasi Terrades sobre els Vilà de Vidrà quan diu que, “malgrat ésser reialista, segueix un camí per la seva explotació agrària que seria aprovat per molts liberals de l'època. Si bé la seva ideologia política es manifesta després del 1822 més reaccionària, la seva actitud econòmica continua sent liberal moderada, i s'inscriu en el desenvolupament imparable del capitalisme internacional a la primera meitat del segle XIX”¹⁹. No confondre liberalisme polític i capitalisme ens sembla del tot adient, de la mateixa manera que cal no confondre antiliberalisme amb feudalisme²⁰. La preeminència política i econòmica que les classes benestants locals havien aconseguit a Catalunya és un factor a tenir en compte, però tampoc estem d'acord amb aquells historiadors que atorguen un paper quasi exclusiu en la mobilització reialista a la pagesia benestant²¹. Dificilment podrien mobilitzar la

¹⁷ Vegeu per Galícia BARREIRO: Liberales..., pàg.84—86: “la participación de la hidalguía fue perenne, leal y sin desmayo. [...], la hidalguía lo puso todo: hacienda, vida, seguridad. Ellos formaron las partidas, las dirigieron, actuaron como espías, redactaron proclamas, sirvieron de embajadores a otros países. Sin ellos el realismo gallego sería imposible” (pàg.85). Sense arribar a la importància decisiva que van tenir en la contrarevolució portuguesa, segons LOUSADA: “El miguelismo...”, pàg.188-190, i “D. Pedro ou D. Miguel? As opções políticas da nobreza titulada portuguesa”, dins Penélope. Fazer e desfazer História, núm.4 (1989), pàg.81-117, “Miguelisme i contrarevolució a Portugal entre 1820 i 1834”, dins L'Avenc, núm.221 (1998), pàg.26-32 (pàg.29 per aquesta qüestió), LOUSADA i MONTEIRO: “Revoltas...”, pàg.175; i Lluís ESPINHA DA SILVEIRA: “Revolução liberal e partiato (1834-1842)”, dins Análise Social, núm.116-117 (1992), pàg.329-353.

¹⁸ Vegeu un exemple a la Diana constitucional, política y mercantil, núm.23, de 24 de maig de 1822, pàg.2: “En el lugar de Planolas, valle de Ribas, un rico labrador ha comisionado para enganchar serviles y hacer el papel de cabecilla de ladrones”. Tenim un estudi força detallat per Catalunya en el treball d'Ignasi TERRADES: El Cavaller de Vidrà, Barcelona, 1987, pàg.305-397. Aquesta opinió és compartida per la majoria d'estudiosos del reialisme, vegeu per Catalunya GELABERTÓ: “Revolució...”, pàg.95; FRADERA i GARRABOU: “Presentació”, pàg.17; FELIU: La clerecia..., pàg.58 i 163 i RUBIO: “Apropament...”, pàg.106-107. També, ARDIT: Revolución..., pàg.284-186, pel País Valencià. Per la resta de l'estat, BARREIROS: Liberales..., pàg.76-78 i 84-87; MORAL RUIZ: “Carlismo y rebelión rural...”, pàg.212 i 246; AGIRREAZKUENAGA i URQUIJO: “Algunes...”, pàg.212 i 246; Vicente FERNANDEZ BENÍTEZ: “Oligarquías rurales y revolución liberal en Cantabria (1820-1840)”, dins Aportes, núm.6 (1987), pàg.29-37 i Carlismo..., pàg.15, 77-87 i 121. Aquest fet és comú a tot Europa com podem comprovar a través dels treballs de DAVIS: “La Santafede...”, pàg.81; FRITZPATRICK: “L'ultrareialisme...”, pàg.118-123 i DELLA PERUTA: “La rebel·lia...”, pàg.68-69, tots dins FRADERA, MILLÁN i GARRABOU (ed.): Carlisme...

¹⁹ TERRADES: El Cavaller..., pàg.318.

²⁰ Tampoc noblesa és sempre sinònim de senyorial, ja que alguns nobles aconseguiren reconvertir-se en burgesos, vegeu l'exemple que planteja Ana María AGUADO: “Disolución del régimen señorial y gestión burguesa de la tierra: el caso de D. Miguel de Múzquiz, de noble a Burgués”, dins SARASA i SERRANO (ed.): Señorío..., vol.II, pàg. 515-530 i 567-604. Vegeu també aquestes observacions a MOORE: Los orígenes..., pàg.85-88.

²¹ Jesús MILLAN: “Resistència anti-liberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviment subaltern?”, dins J.M.FRADERA, R.GARRABOU i J.MILLAN (ed.): Carlisme i moviments absolutistes, Vic, 1990, pàg.27-58, especialment les pàg.43-44, i “L'Anti-liberalisme...”.

comunitat rural pels seus interessos, si aquests no coincidissin, encara que fos parcialment, amb el d'altres col·lectius de la mateixa comunitat. La influència de la pagesia benestant s'estén des de l'encapçalament de partides reialistes, passant pel suport dels ajuntaments que controlaven, fins a les aportacions de diners i homes a les partides, com ja hem vist al capítol VII. Alguns exemples poden servir-nos; per exemple les lamentacions del Cap polític de Tarragona queixant-se del "*poco celo con que proceden algunos pueblos, y autoridades subalternas en orden a facilitar a las superiores, noticias oportunas para contener a los facciosos en sus necias tentativas*"²², o els fets de Tous (Anoia), on els reialistes quan hi entraren no hi trobaren cap resistència i un important nombre de veïns s'incorporà a la partida amb les armes que els havien donat per atacar-los i, a més, les autoritats no donaren cap notícia a la superioritat²³. Sovint s'ha oblidat el paper important que jugaren sectors de la pagesia benestant, tant en el reclutament de voluntaris a través de les seves xarxes clientelars i familiars, com en el finançament de les partides, com, fins i tot, en la direcció de les mateixes, com són els casos de Miralles, Malavila i Montagut, i altres que ja hem vist anteriorment²⁴.

²² Circular del Cap Polític de Tarragona als pobles, amb data de 12 de juliol de 1822. En el mateix sentit una carta del Brigadier Ruiz de Porras al Ministeri de Guerra amb data de 20 de juny de 1822 (AHM, 2º2ª, "GFVII", carpeta 2).

²³ Document a l'AHMI, lligall 36, expedient 19.

XI.2 LES FORMES D'ENQUADRAMENT

XI.2.1 Les partides reialistes

La partida era una de les formes d'organització del reialisme, la més estable i militaritzada, però no l'única. Les partides (grups de persones armades) estaven dirigides per un cap que era el nexa d'unió entre els dirigents contrarevolucionaris i la base social del reialisme. Si ens fixem en el nombre d'enrolats hi havia tres tipus de partides: aquelles comandades pels caps més destacats del reialisme (Romagosa, Miralles, Bossoms, Badals), força nombroses: entre quatre-cents i dos mil homes, i més properes a Divisions d'un exèrcit, amb la seva organització militar i distintius, que a una partida pròpiament dita, ja que a l'organització militar s'hi afegia un desplaçament continuat dels seus efectius. Unes altres d'intermèdies (entre cent i tres-cents homes) encapçalades per caps locals (les de l'Estudiant, d'en Campanera, del "noi de Piera", del "carnisser de Caça", o de Climent Sobrevias) que tenien un àmbit d'actuació comarcal. Finalment, aquelles altres més petites (entre vint i cinquanta homes) i més properes al bandolerisme que a l'actuació política (per exemple, les d'en Xarreteres i d'en Brugaire al Penedès). No hi ha cap mena de dubte que les ensenyances de la guerra del francès, tan properes en el temps, foren aprofitades per l'organització i l'acció de les partides reialistes. Però, cal desmitificar l'excessiva correlació que, sovint, s'estableix entre les partides patriòtiques del 1808 i les partides reialistes del 1822. En les primeres hi participaren tant homes que després militarien a les files liberals (com el Brigadier Josep Manso o el coronel Antoni Franch d'Igualada, per exemple), com d'altres que ho farien a les files reialistes (com Joan Romagosa o Maurici Carrió)²⁵.

Sembla que la formació de partides reialistes a Catalunya tindria diferents orígens. Algunes, com les de Joan Romagosa, Pau Miralles, o Roman Chambó es formarien a partir de l'enrolament de voluntaris de la zona d'influència del cap de partida, en aquests casos el Penedès, la Segarra, el camp de Tarragona i les terres de l'Ebre. D'altres, com les de Caralt o Malavila, es formarien a partir de l'ajut directe de la direcció contrarevolucionària i a l'aixopluc de la frontera i del govern francès.

²⁴ Vegeu un exemple a TERRADAS: *El Cavaller...*, pàg.305-397, i Pere ANGUERA: *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona, 1995, pàg.248-250.

²⁵ Podem comprovar aquesta tesi amb l'article de KASPERS: "Los guerrilleros de la Francesada...". Vegeu també Joan MERCADER: "Mauricio Carrió y Antonio Franch, dos vidas paralelas", *Bages*, I, núm.8 (1953).

Pel que fa a les primeres, l'enrolament era possible per tres aspectes: el prestigi del cap (en aquests casos adquirit durant la guerra del francès); el malestar social a determinats indrets de Catalunya, provocat tant per circumstàncies polítiques (mesures liberals) com econòmiques (crisi agrícola i industrial); i la seguretat de poder cobrar un jornal difícil de rebre en d'altres activitats. A partir d'aquest nucli inicial, que segons Jaume Torras constituïa el nervi del reialisme -“*el nervio del movimiento no lo constituían bandas errantes de guerrilleros, sino estos conglomerados en que se integraban los realistas más decididos, o más disponibles, de los pueblos de cada comarca, la cual no solían abandonar*”²⁶-, s'aniria ampliant o reduint en funció de l'èxit o el fracàs de la partida. Les partides, com ha assenyalat Torras, conservaren “*a lo largo de la insurrección la acusada peculiaridad comarcal como se derivaba de su reclutamiento originario*”²⁷. Així la de Joan Romagosa estava integrada per gent del Penedès i del Camp de Tarragona, la de Pau Miralles amb gent de la Segarra, la de Montaner i Bossoms amb gent del Solsonès i del Berguedà, la de Misses amb gent de l'Osona i del Ripollès, i la de mossèn Anton amb gent de la Garrotxa, el Gironès i la Selva.

En la primavera de 1822 apareixeran un gran nombre de partides d'una cinquantena d'homes cada una, totes seguint el mateix esquema d'un cap al voltant del qual s'aplegaven un grup d'homes coneguts d'aquest²⁸. Ràpidament alguns d'aquests caps adquiriran un prestigi sobre els altres, o bé controlaran les fonts de finançament de la contrarevolució, i les altres partides acabaran integrant-s'hi, com és el cas de la partida de quaranta homes que aixecà al Baix Penedès el bisbalenc Josep Prim i que ràpidament es posà a les ordres de Joan Romagosa²⁹. El mateix que passaria amb la partida d'un centenar d'homes que aixecà a l'Alt Camp Joan Rafi³⁰. També la partida de Marià Vilella, formada al Ripollès la primavera de 1822, reclutà la majoria de les seves forces

²⁶ TORRAS: *Liberalismo...*, pàg. 76-99, pàg. 87-88 per les cites.

²⁷ TORRAS: *Liberalismo...*, pàg. 76-99, pàg. 87-88 per les cites.

²⁸ Vegeu com exemple d'enrolament voluntari els primers mesos dels aixecaments reialistes el del bisbalenc Jaume Junqué a les files de Romagosa: “*en la guerra contra los Constitucionales, se presentó en la División de D. Juan Romagosa*” (expedient personal a l'AGMS, S1^a, D1^a, lligall I-947). També el cas de Pere Morató, sergent de Romagosa (expedient personal a l'AGM-S, D1^aS1^a, lligall M-4270). Sobre aquests personatges vegeu la nota biogràfica a l'Apèndix 1.

²⁹ Vegeu l'expedient personal de Josep Prim a l'AGMS, S1^a, D1^a, lligall P-2856, i la nota biogràfica de l'Apèndix 1.

³⁰ Segons ell mateix escriu a l'hora de demanar l'estatut de refugiat a França: “*hasta entonces era labrador y como a tal cuidaba los bienes de su padre, maestro de primeras letras con título real en*

(entre 400 i 500 homes) de l'enrolament de petites partides que es posaven a les ordres del cap. Això és el que passà amb Antoni Vilella nomenat tinent de caçadors per Marià Vilella el mes de juny de 1822 a Ripoll perquè "*presentó cincuenta y dos hombres armados y municionados a fin de formar la División que se encargo de su mando al Coronel Don Mariano Vilella*"³¹. Al seu torn la partida de Vilella s'integrà a la divisió realista de l'Empordà que comandava Tomàs Costa "Misses", que actuava per les terres gironines, i que segons ell mateix ens diu: "*se presentó al campo alistando fieles vasallos para defensa de tan augustos derechos, reuniendo a sus órdenes hasta el número de treinta hombres armados y municionados los cuales reunió al Coronel Mariano Vilella que lo nombró Teniente de Cazadores*"³². Costa recompensà Vilella amb el grau de Tinent coronel (després la Regència li atorgaria el de Coronel), tot i que aquest mantingué el ple comandament dels seus homes que actuaven autònomament de la resta de la divisió³³. En aquests casos, i en d'altres que hem vist al capítol VII, el cap de la partida que s'hi enrolava conservava el comandament sobre els seus homes i s'integrava a l'estructura jeràrquica de la partida on s'integrava.

La partida del segarrenç Miralles tindria força semblances amb aquestes dues de què hem parlat, però, en aquest cas, el cap de partida és un membre de les classes benestants, cosa que facilitaria un enrolament gregari entre la gent que, d'una o altra manera, dependria econòmicament i social d'ell³⁴. I el mateix passaria amb la partida de Josep Rambla i Romà Chambó que actuà a les terres de l'Ebre³⁵. En canvi, la partida del

Vilabella" (reproduït a l'Annex VII.5). Vegeu AGUADÉ: Joan Rafi Vidal..., pàg.29-58. També la nota biogràfica a l'Apèndix 1.

³¹ Vegeu l'expedient personal d'Antoni Vilella a l'AGM-S, D1ªS1ª, lligall V-2.610. També la nota biogràfica de l'Apèndix 1. Marià Vilella nomenà "*a Don Antonio Vilella por Teniente de Cazadores del primer Batallón de mi mando. En tanto, y hasta que los acontecimientos de esta guerra alcanzen la restauración de su Real Magestad, y se haga nuevamente colocado al trono de sus Augustos Predecesores, y se digne aprobar este nombramiento*" (Ofici de Marià Vilella, datat a Ripoll a 2 de juny de 1822, servat a l'expedient personal d'Antoni Vilella).

³² Vegeu l'expedient personal de Tomàs Costa a l'AGMS, S1ª,D1ª, lligall C-3.661, i l'Apèndix 1. En aquest mateix document hi ha una certificació de l'ajuntament i del rector de Manlleu que diu: "*a 20 de Abril del año próximo pasado de 1822 se levantó junto con una porción de gente de esta Villa y de sus alrededores, armados y municionados, se pusieron en defensa del trono y Altar. [...] de manera que a su levantamiento y para añadir a tan noble y sagrado objeto abandonó su muger y familia, y todo cuanto tenía en su casa*".

³³ "*Mariano Vilella se levantó con una Partida de gente armada, y se vino a presentar conmigo para obedecer mis órdenes, las que obedeció y cumplió exactamente*" (Carta de Tomàs Costa, datada a Olot el 24 de desembre de 1823, servada a l'Expedient personal de Marià Vilella).

³⁴ RAZQUIN: Los Miralles...

³⁵ Vegeu els informes manuscrits sobre l'activitat d'aquesta partida durant el Trienni Liberal al volum XXIV, fol.96-104 i 247-267, dels "PRFVII" de l'APR, i els expedients personals de Roman Chambó i Josep Rambla, a l'AGMS, lligalls Ch-64 i R-83.

llec de la Trapa, Antonio Marañón, el *Trapense*, sembla que enrolà a mossos de les contrades properes dels monestirs de Poblet i Santes Creus, i mobilitzà els sometents de la zona.

L'altre tipus de partida reialista i d'enrolament serien aquelles que tenien els seus orígens en l'activitat contrarevolucionària, tant de la Junta reialista a Tolosa, encapçalada per Mataflorida, com de la Junta catalana instal·lada a la Seu d'Urgell que dirigia l'arquebisbe Creus³⁶. Aquesta Junta provisional reialista es dedicà a "*la organización de la fuerza armada, la puso gefes y no cesó hasta proporcionarle armas, municiones, caudales y demás necesario para llevar adelante la empresa*"³⁷. En tenim un exemple molt clar en la que s'originà al voltant de l'ennoblit mataroní Domènec de Caralt, que s'exilià a França l'any 1821. Des dels Pirineus Orientals i integrat dins la direcció de la contrarevolució comandada pel marquès de Mataflorida, endegà des del mes de març de 1822 diferents intents per aixecar partides armades a l'altra banda de la frontera que es finançaven a partir dels recursos que facilitaven les classes benestants exiliades a França. Domènec de Caralt serà nomenat cap de les partides reialistes a Catalunya. Salvador Malavila i Domènec de Caralt finançaren amb els seus diners la reorganització de les partides reialistes al sud de França l'any 1822 i prepararen els aixecaments de la primavera de 1822: "*busqué luego dinero por mi cuenta, compré fusiles y pólvora, mandé hacer moldes para balas, y lo envié luego todo para España, superando a fuerza de dinero la dificultad que me oponía el cordón sanitario*"³⁸. Amb aquests diners es reactivaren les partides de Tomàs Costa "Misses", Antoni Coll "Mossèn Anton", Salvador Malavila, Josep Montaner, Joan Clarós i Jorge Bèssieres³⁹. Ja en plena guerra

³⁶ Vegeu les notes biogràfiques a *DBTL*, pàg.161 i *DHC*, pàg.318-319. *LEBRUN: Retratos...*, pàg.308-309, deixà escrit d'ell que "*ha hecho un protestor de servilismo, y de ignorancia voluntaria y de por vida, que equivale a prometer pagar todas las armas y todos los medios que la religión ponga en su mano para impedir que los pueblos sean jamás libres ni felices, y para identificar en los ánimos de sus estrépitos creyentes la tiranía con la religión, y sus goces y rentas inmensas con Dios y su culto*".

³⁷ ESPOSICION que hacen al Rey N.S. el barón de Cañellas, D.Francisco Soler, canónigo de Tortosa y el coronel D. Domingo de Caralt, vocales que fueron d ela Junta Superior Provincial del principado de Cataluña, y el primero su Vicepresidente, para enterarle de las principales ocurrencias acaecidas en dicho Principado desde el levantamiento del partido Realista, hasta la entrada de los ejércitos aliados; Madrid, Imprenta de Eusebio Aguado, 1824, pàg.4-5.

³⁸ MANIFIESTO..., fol.311-312.

³⁹ Vegeu RELACION de los méritos y servicios patrióticos y militares del coronel Don Domingo de Caralt, formado con arreglo al resultado de los documentos que tuvo el honor de acompañar al Rey nuestro Señor, que Dios guarde, con la correspondiente esposición en fecha tres de diciembre de mil ochocientos veinte y tres, servat a l'expedient personal de l'AGMS, S1^a,D1^a, lligall C-1.183. Vegeu, també la ESPOSICION que hacen al Rey N.S. ..., pàg.4. Des del Diario de Barcelona, núm.128, de 8 de maig de 1822, pàg.1.216 es destacava també que a territori francès: "*no solamente se han comprado armas y municiones para el ejército de la fe por sus agentes y habilitados en Francia (lo decimos*

civil, Caralt s'oferi a la Junta provisional reialista de Catalunya, per tal de "*levantar y uniformar a su costa un regimiento de infanteria con el titulo de Defensores de la soberania del Rey, y fuerza de mil quinientas plazas*"⁴⁰. En aquests casos el reclutament i l'enrolament a les partides serà bàsicament monetari, és a dir, els que s'hi enrolin ho faran a canvi d'una paga, tot i que recoberts per la ideologia de l'altar i el tron. A aquestes partides s'hi afegiran d'altres persones que viuen al marge de la llei i que d'aquesta manera tindran garantida la seva subsistència. Un cas força semblant al de Caralt seria el del baró d'Eroles, Joaquim Ibáñez Cuevas, també exiliat a França per la repressió liberal, que formà part de la direcció del moviment contrarevolucionari de Mataflorida i fou nomenat cap de l'exèrcit reialista a Catalunya. Més tard, com hem vist al capítol IX, quan fracassà Mataflorida s'apropà a Eguia, que el nomenà Capità General de la Catalunya reialista i vocal de la Regència del Regne el maig de 1823⁴¹.

XI.2.2 Les formes d'enrolament

Al llarg del Trienni les formes d'enrolament a les partides reialistes anaren variant, i també ho féu la importància de cada una d'elles dins del conjunt. Ens sembla de poder distingir dues etapes: la primera que abastaria la primavera i l'estiu de 1822, amb un predomini de l'enrolament voluntari i col·lectiu, ja fos per causes ideològiques o materials, i la segona la tardor i l'hivern de 1822-23, en la qual començaren a prendre importància els enrolaments forçats i individuals, en la dinàmica d'una guerra civil amb dominis territorials dels dos bàndols⁴². Analitzem amb una mica de detall aquestes diferents formes d'enrolament a les files reialistes, donant per fet que la divisió que establím és a nivell analític i que a la realitat històrica estaven força entrelligades les formes col·lectives i individuals, i les voluntàries i forçades. Pensem que aquesta anàlisi ens ha de permetre una aproximació més complexa de l'enrolament a les files reialistes que el decàleg formulat pel liberal moderat Miñano: "*los que mandaban las partidas pertenecian casi todos a las últimas clases de la sociedad [...]. Los que seguian a*

supuesto que ya todos cacarean) sino que también se están cosiendo con gran premura uniformes. Se han repartido las cintas del color llamado de Inquisición que es verde oscuro, y con el letrero de <Religión, Rey o muerte>".

⁴⁰ EXPOSICIÓN...

⁴¹ Vegeu el seu expedient personal al AGM-S, S1^a,D1^a, lligall II·lustres I-1.

⁴² Hem tractat aquest tema a Ramon ARNABAT: "L'enrolament a les files reialistes durant el Trienni Liberal (1820-1823): Voluntari o forçat, un fals debat?", dins Josep M. SOLÉ i SABATÉ (dir.): Lleves..., pàg.153-173.

*semejantes gefes eran los jornaleros sin trabajo, los mozos que huian de las quintas, los que sacaban a la fuerza de los pueblos donde dominaban, y algunos perdidos, que escapando de las cárceles, se metian a defensores del trono y del altar*⁴³.

Pensem que els enrolaments col·lectius, és a dir aquells que es feien per un grup de persones unides per algun nexa comú (llaços familiars o de parentiu, de veïnatge, d'oposició a un altre grup, etc.), foren el tipus d'enrolament principal durant la primera fase que hem esmentat (primavera-estiu de 1822). No ens és gens difícil de trobar en les relacions d'enrolats o d'indultats membres d'una mateixa família o persones emparentades, així com homes pertanyents a un mateix carrer o nucli de població, com podem comprovar als Apèndixs 2, 3 i 4. Per exemple, entre els onze reialistes del poble de Collbató acollits a l'indult el 27 de maig de 1822, quatre són germans (dos i dos)⁴⁴; entre els disset fugits a les files reialistes de Monistrol d'Anoia l'estiu de 1822, n'hi ha set emparentats (tres, dos i dos)⁴⁵. També trobem notícies d'enrolaments col·lectius d'habitants d'un mateix nucli de població: com a Vallbona (Anoia) on hi figuren divuit reialistes, quasi la meitat dels homes d'entre 16 i 40 anys, tot i que algunes informacions parlen de cinquanta homes aixecats en sometent, i a Piera amb vint-i-un reialistes, quasi un 10% dels homes d'entre 16 i 40 anys⁴⁶. A l'Alt Camp, tenim l'exemple de Montagut on marxaren divuit homes a les partides (és a dir, una tercera part dels compresos entre els 16 i 40 anys). A la zona prelitoral del Baix Penedès (Albinyana, la Bisbal del Penedès, Rodonyà, Llorenç del Penedès, Masllorenç, ...), tot i la dispersió de les dades de què disposem, podem afirmar que l'enrolament fou col·lectiu en molts casos (d'entre un 5 i 20% dels veïns), encara que esporàdic. El cas de la població de la Bisbal del Penedès n'és una bona mostra: amb sis-cents quaranta-cinc habitants (uns cent quaranta homes

⁴³ [Sebastián de MIÑANO]: Examen crítico de las revoluciones de España de 1820 a 1823 y de 1836, París, 1837, pàg.311. Vegeu per Galícia BARREIRO: Liberales..., pàg.77: *“la captación de jóvenes para las partidas se hacía por una serie de personas de prestigio, como clérigos e hidalgos y, sobretudo, aprovechando los sorteos. Les ponían delante las privaciones a que se someterían en el ejército mientras que en caso de desertar e integrarse en la guerrilla, al triunfar, les serían compensados los años de servicio. Una vez conseguida la desertación lo demás era fácil ya que el mozo no podía volver a su casa. Se le prometía entonces un jornal mientras durase la contienda”*.

⁴⁴ Carta del coronel Josep Taberner de 27 de maig de 1822 al Comandant general de Barcelona Ruiz de Porras (AHM, Secció 2ª 4ª, “GFVII”, carpeta 2). Dades reproduïdes a l'Annex VII.4.

⁴⁵ Cuaderno en que están notados todos los Individuos de los respectivos pueblos de esta provincia que se hallan con los facciosos, con separación de Partidos, y noticia de los bienes que les pertenecen, según las relaciones de los respectivos Ayuntamientos (ADB, lligall 39, expedient 2). Reproduït a l'Apèndix 2

⁴⁶ Cuaderno...

entre els 16 i els 40 anys) aportà prop d'un centenar de reialistes⁴⁷. Un altre exemple és el d'Albinyana, que amb set-cents vuitanta-cinc habitants subministrà seixanta-quatre voluntaris reialistes (un 8% de la població, i un 40% dels homes d'entre 16 i 40 anys) dels quals, divuit continuaren enrolats a l'exèrcit un cop finalitzada la guerra⁴⁸. Possiblement els seixanta-quatre reialistes donaren suport esporàdic a les partides quan actuaven per la zona i en una dinàmica de sometent local, en canvi els divuit que continuaren enrolats, probablement, eren els que formaven les partides estables i que seguien els seus caps allà on anessin. Aquests divuit, són els que normalment trobem a les llistes de fugits i representen una quarta part (28%) dels reialistes i una desena part (12%) dels homes d'entre 16 i 40 anys.

Discutir si aquest enrolament molts cops col·lectiu, però també individual, era voluntari o no, és un aspecte fonamental del debat, però és difícil d'esbrinar-ne els percentatges. Fins a quin punt podem considerar voluntari l'enrolament per motius econòmics?, fins a quin punt podem considerar forçada la participació mitjançant el sometent?, fins a quin punt són demostrables les pressions socials i quin caire li donen a l'enrolament: forçat? voluntari? condicionat? Podem fer una aproximació i dir que, amb les dades disponibles, aquest enrolament era, en part, forçat pels condicionants que obligaven a una persona a prendre l'opció d'enrolar-se (dependència econòmica o social d'una altra persona) o per una quinta dels reialistes, en part constrenyit per les circumstàncies (la misèria) a guanyar-se un sou o per l'ambient social (sometents), en part per la pressió ideològica del clergat i de les velles classes dominants, i en part voluntària i com a forma de protestar i oposar-se a la praxi del sistema liberal que percebia, amb raó o no, com una agressió. De la mateixa manera ens és quasi impossible

⁴⁷ Vegeu els Annexos VI.1 i XI.1.

⁴⁸ “Desde el primer levantamiento de Cataluña se decidieron en tomar las armas en defensa del Trono y del Altar sesenta y cuatro Realistas, y en la actualidad [1824] están sirviendo en los Ejercitos diez y ocho de los mismos” (Censo de 1824. Albinyana. Arxiu particular, cedit per Manuel Bofarull que en tenia una transcripció). Aquestes dades s'aproximen força a les que proporciona el reialista Josep Nin “Xaconin” que era d'aquest poble i que s'enrolà el dia 3 de maig de 1822 i ens deixà un dietari escrit amb les seves peripècies a les files reialistes: “vaig sortir de Albiñana per anar en los realistas, y per lo primer dia tinguérem un gran estrago y cansament” (La llibreta..., pàg.71). Les dades de població i d'homes de 16 a 40 anys les agafem d'aquest mateix cens. Albinyana tindrà una important participació a la primera guerra carlina ja que hi aportà quaranta quatre homes, una quarta parts dels d'entre 16 i 40 anys (Arxiu Municipal d'Albinyana, “Carlistas indultados. 15 de Diciembre de 1840”). Vegeu les dades a l'Annex VII.4 apartat F. El mateix sembla el cas d'Olesa amb trenta-set reialistes, segons les dades del Cuaderno..., i Molins de Rei, segons l'anàlisi que en fa Gemma TRIBÓ: “Els malcontents a Molins de Rei: una reflexió sobre la insurrecció de 1827” dins Guerrillers..., pàg.537-570, que dedica les pàg.548-552 als aixecaments reialistes i assenyala (pàg.552) que un 43% del total dels reialistes eren petits propietaris.

de destriar el component popular i espontani del reialisme (de protesta); del component forçat; del component mercenari; del component de bandidatge, i del component elitista, organitzat i contrarevolucionari que s'inscriu dins d'un pla conspiratiu. Les dificultats, però, no poden fer-nos oblidar l'existència dels cinc components i la seva interrelació, sense la qual, possiblement, no s'explicarien ni uns ni altres. Al nostre parer, deixant de banda el petit percentatge que representaven les élites contrarevolucionàries i els bandolers, les files reialistes foren omplertes pels camperols i jornalers que volien guanyar-se la vida, i pels camperols i artesans que protestaven contra el nou règim liberal.

Fins ara hem fet referència predominantment a l'enrolament de forma col·lectiva que es produeix durant la primavera i l'estiu de 1822 en base a les partides que sorgeixen de l'impuls local i de les que sorgeixen de l'agitació i el finançament de la contrarevolució exiliada a França que hem descrit als capítols VII i VIII i que, al nostre parer, foren les que proporcionaren més homes a les files del reialisme armat. Anem ara a veure altres formes d'enrolament, més ocasionals però també importants. Tenim moltes notícies, tant procedents de fonts reialistes com liberals, referides a que una forma normal d'enrolament, sobretot la primavera i l'estiu de 1822, era que després d'ocupar un poble es fes una crida per allistar tots aquells que voluntàriament els volguessin seguir⁴⁹. Valgui el cas del Vendrell com a exemple on els reialistes aconseguiren enrolar voluntàriament trenta jornalers de la vila després d'ocupar-la durant el dia 8 de maig de 1822: "*Antes de marcharse [los realistas] hicieron un pregón [...], y que cualquiera que se quisiese alistar se presentase a dichos dos comandantes [Romagosa i Marcó]; y ahora acabo de saber de que se han alistado treinta de esta [villa] que no han hallado jornal*"⁵⁰.

Aquest sistema de captació de voluntaris ens porta a analitzar una altra forma d'enrolament, aquell que, tot i fer-se de forma individualitzada en moltes ocasions, va portar un nombre important d'homes a les files reialistes: el mercenari. Aquest tipus d'enrolament que denominem mercenari o de subsistència es produí a determinades zones amb indústria rural o d'agricultura comercialitzada que patiren directament la crisi

⁴⁹ Exemples diversos del Penedès a ARNABAT: *Liberals...*, pàg.170-194 i 313.

⁵⁰ Carta d'un particular enviada des del Vendrell i publicada al *Diario de Barcelona*, núm.131 d'11 de maig de 1822; *La llibreta...*, pàg.71; GALLI: *Memorias...*, pàg.26; J.M.R.: *Memorias...*, I, pàg.29. Vegeu un altre exemple en l'ocupació d'Esparreguera el 12 de maig (*Diario de Barcelona*, núm.134, de 14 de maig de 1822).

econòmica de principis del segle XIX, com les comarques de l'Anoia, la Garrotxa, la Segarra o el Berguedà. La sequera dels anys 1821 i 1822, l'epidèmia de febrer groga, i la crisi econòmica que s'arrossegava des de començaments de segle havien generat una forta davallada de la producció agrícola i manufacturera que comportà un augment del nombre de jornalers i menestrals desocupats i sense mitjans per a guanyar-se la vida, ja que al mateix temps que disminuïen els seus sous augmentaven els preus dels productes bàsics (capítol IV)⁵¹. Les notícies de l'estiu de 1822 ens informen d'aquest fet, tant a l'agricultura, com a la manufactura (en aquest cas agreujada per l'escandalós contraban): *“en un crecido número los jornaleros están privados del jornal preciso para la subsistencia y espuestos por lo mismo a la tentación de ir a procurárselo a la causa de los facciosos”*⁵². Que aquesta desocupació podia ser una bona font de reclutament reialista no passava desapercbut als liberals, que intentaren de contrarestar-ho amb una política d'obres públiques per donar ocupació als jornalers aturats: *“otro de los medios, quizás más a propósito para disminuir el número de facciosos que desgraciadamente infestan el país o para que alomenos no engrosase, sería emplear el mayor número posible de Jornaleros en trabajos útiles a los Pueblos”*⁵³. Mentre que els reialistes hi enviaren comissionats que oferien un sou a canvi d'enrolar-se a les partides, com es pot comprovar amb l'exemple de Josep Montserrat que va ser empresonat a Igualada per oferir a *“Severo Manau, falto de ocupación dos pesetas diarias, si quería ir con él a la Cerdaña a unirse a los facciosos”*⁵⁴. També Badals, a finals de juny, envià comissionats a l'Anoia perquè voltessin pels pobles i allistessin gent a les files reialistes a canvi d'un sou⁵⁵.

Un enrolament que responia més a necessitats biològiques (procurar-se un mitjà de subsistència) que no pas ideològiques. Recordem que tenien garantit el pa i l'aigua a més d'un sou d'entre quatre i sis rals, en una època en què els jornals havien baixat i el preu del pa havia pujat (vegeu el capítol IV). Això explicaria que el major nombre

⁵¹ ARNABAT: *Liberals...*, pàg.157-159.

⁵² Carta del batlle d'Igualada al Cap Polític de Barcelona, l'estiu de 1822 (AHCI-AM, lligall 34).

⁵³ Carta de la Diputació de Tarragona a la de Barcelona, amb data de 12 de juny de 1822 (ADB, lligall 37). Aquesta política ha estat analitzada amb detall a ARNABAT: *Liberals...*, pàg.211-214, i al capítol VII.

⁵⁴ AHCI-AM, carpeta núm.2, Justícia. Any 1823. Vegeu a més MARTINEZ DE FRESNO: *Revolució ...*, pàg.178.

⁵⁵ *AÑO 1822...*, fol.18, carta de Francesc Badals a Joan Romagosa, datada a Tremp el 30 de juny de 1822. Sobre l'enrolament a sou vegeu altres exemples a ARDIT: *Revolució...*, pàg.284-285; LLADONOSA: *Carlisme...*, pàg.231-269; ARNABAT: *Els aixecaments...*, pàg.62.

d'accions i formacions de partides es fes entre març i maig i durant la tardor, i que decreixés a l'hivern i a l'època de la sega: "*los jornaleros, concluida la siega y la trilla se iban a ganar el prest en el ejército de la fe y a recoger un caudal para pasar el invierno*"⁵⁶. Aquest fet dóna al moviment reialista un marcat caire estacional, lligat al cicle agrícola, cosa que és un bon indicador del seu caire, majoritàriament camperol. No oblidem, però, que d'enrolats a sou n'hi havia als dos bàndols com hem vist al capítol VII amb els miquelets, i com mostra aquesta carta del Comandant de les Milícies de Reus, Agustí Coll, informant sobre un reialista presoner que tenia dos germans amb els miquelets, tots tres a sou: "*trajeron un paisano que según los papeles que se hallaron en casa, reclamó de la Junta de Cornudella una Comandancia, y posteriormente fue Secretario de Curten; tiene dos hermanos Miqueletes*"⁵⁷. Però és que a més, cal esbrinar perquè uns homes decidiren de guanyar-se la vida enrolant-se a les files reialistes, quan podien haver-ho fet a les files liberals mitjançant el seu ingrés als miquelets o treballant a les obres públiques. És a dir, és cert que molts són a les partides per guanyar-se la vida, però això no explica gran cosa, ja que el que cal saber és per què decideixen guanyar-se la d'aquesta manera i no d'una altra quan hi havia alternatives⁵⁸. Això és el que manifestava la Diputació de Lleida: "*ya des del principio con la continuación de la obra del canal de Urgel, se propuso apartar de las facciones a un número considerable de habitantes a quienes la miseria hacia capaces de todo atentado; pero invadido de repente aquel territorio, abandonaron el azadón para empuñar el fusil, y la obra tuvo que suspenderse*"⁵⁹.

Una altra forma d'enrolament, tot i que molt concentrada la tardor de 1822 i l'hivern de 1823, es produí amb la fugida de quintos de les lleves liberals, que preferien fer el servei militar a les files reialistes, més properes geogràficament i cultural i més ben pagades, que no pas a l'exèrcit governamental (vegeu el capítol IV). Les notícies sobre aquest fet es reproduïen constantment, des de la correspondència privada: "*han fugit*

⁵⁶ *Gaceta de Madrid*, de 14 d'agost de 1822, pàg.1.223. Vegeu ARDIT: *Revolución liberal...*, pàg.285 i TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.84. També COMELLAS: *Los realistas...*, pàg.56-57.

⁵⁷ Carta d'Agustí Coll al general Manso, datada a les Borges del Camp el 5 de novembre de 1822 (AHMR, lligall 2.7.7.2).

⁵⁸ És a dir, no estariem d'acord ni amb aquells historiadors que assenyalen que aquesta participació col·lectiva fou exclusivament mercenària o sota la pressió i la ideologia de les classes benestants locals, ni amb aquells que l'interpreten únicament i exclusivament com a enrolament voluntari en defensa del rei i la religió o d'altres interessos més populars.

⁵⁹ Carta de la Diputació de Lleida a la de Girona amb data de 6 de setembre de 1822 (AHG-ADG, caixa 1).

los fadrins per no ser quintats, y no dupto sucehirá lo mateix en altres pobles de Cataluña”⁶⁰, passant per l’oficial com la del Cap polític de Barcelona que afirmava que: “se habian fugado la mayor parte de los solteros contribuyentes al tiempo de practicar el alistamiento”⁶¹, i acabant amb els historiadors coetanis: “los mozos se insurreccionaban y corrían a bandadas a reunirse a la facción”⁶².

L’enrolament forçós no devia de ser pas estrany en el territori ocupats de forma més o menys permanent pels reialistes, com els de la Cerdanya o la Conca de Tremp l’estiu de 1822. Almenys això és el que es desprèn d’alguns comunicats entre Joan Romagosa i diversos caps de partides, un dels quals, Francesc Badals, li demanava el 23 de juny de 1822: “que a la mayor brevedad pasen un oficio a los Pueblos para que poniendo la gente que puedan sobre las armas puedan en caso de necesidad auxiliar la Ciudad y guarnición [de la Seu d’Urgell]”⁶³. També la junta reialista del corregiment de Tarragona intentà de fer quintes per a les seves files als pobles que controlava⁶⁴. A la Segarra i a l’Urgell la Regència també intentà fer reclutaments forçosos el mes d’octubre, però els resultats foren del tot negatius: “El proyecto de quinta de los figurados Regentes ha sido muy mal recibido en la Montaña, y muchos de los facciosos jóvenes se han presentado al indulto en Sellent. Sabemos que con poco que se auxiliase a la Cerdaña, se levantaría en ella una terrible anti-facción liberal”⁶⁵. Amb tot, no sembla comparable la minsa importància que adquirí aquest tipus d’enrolament amb el que es donà durant la guerra carlina, molt més estès, o fins i tot amb la d’altres llocs de la península durant el Trienni⁶⁶. Altres formes d’enrolament forçós consistien en la recerca i captura dels desertors de les files reialistes que s’havien acollit a l’indult, com explicava Josep Tudó, des de Mora la Nova, a Manuel Lasala: “En la nit los facciosos se han

⁶⁰ Carta de Marià Flequer a Manuel Lasala, Reus 15 de març de 1823 (APTR, lligall de Correspondència, 1821-1826). Altres exemples a BARREIROS: *Liberales...*, pàg.75-77; FERNÁNDEZ BENÍTEZ: *Carlismo...*, pàg.14, 111-123; i RÍO ALDAZ: *Orígenes...*, pàg.281.

⁶¹ Circular de 4 de març de 1823.

⁶² BAYO: *Historia...*, III, pàg.33.

⁶³ ROMAGOSA: *Año 1822...*, fol.3.

⁶⁴ Vegeu Pere ANGUERA: “Economia i societat en un poble del comtat de Prades a la crisi de l’Antic Règim: L’Aleixar 1815-1824”, dins *Quaderns d’Història Contemporània*, núm.6 (1991), pàg.91-109, pàg.106 per aquesta qüestió.

⁶⁵ *El Indicador Catalán*, núm.236, 238 i 259 de 3, 5 i 26 d’octubre de 1822.

⁶⁶ Vegeu per Cantàbria: FERNÁNDEZ BENÍTEZ: *Carlismo...*, pàg.15; per Navarra: RÍO ALDAZ: *Orígenes...*, pàg.212, 217, 434; per Galícia BARREIRO: *Liberales...*, pàg.90. Per les guerres carlines a Catalunya vegeu ANGUERA: *Déu...*, pàg.401-407 i “Els voluntaris carlins, mite o realitat? Quintos o forçats?”, dins SOLÉ i SABATÉ (dir): *Lleves...*, pàg.125-137, i SANTIRSO: *Revolución...*. Pel cas aragonès vegeu Pedro RÚJULA: “Los condicionantes del reclutamiento carlista durante la primera guerra”, dins SOLÉ i SABATÉ (dir): *Lleves...*, pàg.139-151

*portat als que se havian acullit al Indult*⁶⁷; en l'enrolament de presoners de guerra, alguns dels quals es passaven a les files reialistes, com passà al Berguedà⁶⁸. Finalment, assenyalem que una altra forma d'enrolament era aquella que servia per a encobrir activitats delictives⁶⁹. Aquest enrolament podia adquirir diferents formes: integració a les partides de lladregots i altre gent al marge de la llei per a salvar la persecució de la justícia; enrolament de petites partides de bandolers a les partides reialistes o formació de partides a partir d'aquest nucli, com el famós cas de Jaume el Barbut⁷⁰, o bé l'adopció del mot reialista per part de petites partides de lladregots per a aprofitar la situació i continuar amb cobertura ideològica les seves malifetes, com la partida d'en Xarreteres al Penedès⁷¹.

XI.2.3 Els sometents

Caldrà recordar de nou que les partides tan sols representaven una part del reialisme i que, dins de les partides, hi trobem una part que només hi participà esporàdicament. Els pocs llistats que hem localitzat es refereixen només als que s'hi havien enrolat permanentment, deixant de banda aquells que ho feien de forma esporàdica i aquells altres que participaven en els sometents. Per tot plegat aquestes dades poden ser orientatives, més que representatives⁷².

Sembla que podem distingir a l'interior de les grans partides, sobretot els primers mesos dels aixecament, la primavera de 1822, dos grans components: aquells que s'hi enrolaren de forma permanent i aquells altres que hi participaren esporàdicament. El primer grup estaria integrat per aquells que no tenien terra, ni pròpia ni amb una cessió

⁶⁷ Carta de Josep Tudó a Manuel Lasala, Mora la nova a 8 de gener de 1823 (APTR).

⁶⁸ Año 1822...., fol.14, carta de Josep Coromines a Joan Romagosa, Sant Llorenç de Morunys, 29 de juny de 1822.

⁶⁹ Aquest aspecte de l'enrolament ha estat assenyalat per TORRAS: Liberalismo..., pàg.96-97; FERNANDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.137-151; i ARDIT: Revolución..., pàg.284..

⁷⁰ Vegeu HISTORIA verdadera del famoso guerrillero y bandido Jaime el Barbudo o sea el terror de la sierra de Crevillente, Madrid, 1876, TORRAS: Liberalismo..., pàg.177-197, i MILLÁN: Rentistas..., pàg.408-416. Sobre el bandolerisme la primera meitat del XIX vegeu l'interessant estudi de Beatriz LÓPEZ MORÁN: El bandolerismo gallego en la primera mitad del siglo XIX, La Corunya, 1995, en el qual es critica la concepció de Hobswam al respecte, assenyalant que els bandolers són simplement delinqüents que intenten sobreviure robant, sigui a qui sigui. Una altra crítica a Hobswam a Manuel GONZÁLEZ MOLINA: "Los mitos de la modernidad y la protesta campesina. A propósito de 'Rebeldes Primitivos' de Eric J. Hobswawm", dins Historia Social, núm.25 (1996), pàg.113-157.

⁷¹ ARNABAT: Liberals..., pàg.313.

⁷² TORRAS: Liberalismo..., pàg.123, també ha recordat que "*el conocimiento de la procedencia social de los combatientes realistas no agota el estudio de la base más amplia en que se apoyaba el movimiento*".

emfitèutica, i que fàcilment s'enrolaven i formaven part del contingent més estable de les partides actuessin on actuessin, a canvi d'un sou garantit que anava d'una pesseta els soldats a tres pessetes els capitans, que podien pagar-se a partir de dues fonts d'ingressos, les ajudes dels dirigents contrarevolucionaris (sectors de la noblesa i del clergat, exiliats a França, i pagesia benestant reialista dels pobles) i les requises als pobles i als enemics (contribucions, segrestaments, saquejos,...). El segon grup estava format per petits pagesos o emfitèutes que no podien deixar la seva terra massa temps seguit i que acostumaven a participar en la partida mentre actuava per la seva comarca o comarques veïnes, però que difícilment seguien el seu cap quan aquest se n'allunyava, ja que els petits propietaris eren més sensibles a la repressió de les forces liberals. Sembla que, en aquest cas, podem parlar de protesta contra el liberalisme, ja que entenem la seva participació esporàdica a les partides com una forma d'oposar-se, de mostrar el seu rebuig al sistema liberal i força lligada als sometents⁷³. Per tot plegat, les partides mentre actuaren prop de la zona d'origen tingueren una participació més interclasista: petits i mitjans pagesos, jornalers, artesans i menestrals, etc. Això passaria els primers mesos dels aixecaments reialistes durant la primavera de 1822; però a mesura que s'allunyaven d'aquesta zona, cosa que passà a l'estiu de 1822, les partides restaren formades, majoritàriament, per jornalers i pagesos pobres sense feina. En tenim l'exemple del reialista Xaconín qui, com ell mateix ens explica, el "*Dia 3 de Maig vaig sortir de Albiñana per anar en los realistas*", i quan Romagosa decidí sortir de la comarca: "*Ce dispersàrem 4 cens parquè no voliam a-nar allà hon lo Romagosa volia y ce.n anàrem a casa caminant tota la nit, y yo me.n vaix cadà a casa*"⁷⁴. La proporció entre uns i altres, pel que hem explicat al llarg del treball, sembla que podria aproximar-se a un terç d'enrolats permanentment i als dos terços els enrolats esporàdicament.

Però, a més de les partides hi havia, com hem vist als capítols VII i VIII, una altra forma d'acció i organització important del reialisme, tot i que de caire temporal: el

⁷³ L'anònim reialista J.M.R.: *Memorias...*, vol.I, pàg.217, ha mistificat aquesta situació: "*tan pronto aparecían en un punto como en otro [...], tomando tan pronto el fusil como la azada*". L'anàlisi de les partides com a respostes espontànies plantejades de forma completament aïllada a les trames absolutistes, ens sembla fora de lloc (vegeu, per exemple, COMELLAS: *Los realistas...*, pàg.49-60 i RODRIGUEZ GORDILLO: *Las proclamas ...*, pàg.41-42). Però, la historiografia actual, em sembla que l'ha oblidat massa fàcilment, quan la seves referències són constants al llarg de la literatura coetània, tant reialista com liberal, i com hem vist al llarg d'aquest treball.

⁷⁴ Per aquest personatges vegeu Ramon ARNABAT, Manuel BOFARULL i Joan Anton VENTURA (ed.): *La llibreta d'en Xaconín. Dietari d'un soldat reialista del Penedès (1820-1823)*, Vilafranca del Penedès, 1993. Les frases extretes de la pàg.71 i 72.

sometent local, on hi trobem una part molt important de la base social del reialisme⁷⁵. El sometent es mobilitzava per accions molt concretes i localitzades: atacar una partida de l'exèrcit o de la Milícia, ocupar alguna població veïna o donar suport a alguna partida de la zona, tot assegurant la seva reraguarda. Això és el que assenyala el diputat català Septien: "*en Cataluña se tocaba a somatén y salían a porfía hasta las mujeres armadas de puñales para perseguir a los que creían enemigos de la religión que profesa la España; que en Aragón sucedía casi lo mismo*"⁷⁶. El sometent, resultat d'una pràctica històrica a les societats de l'Antic règim i assumit com a organisme de defensa de la comunitat rural davant les agressions exteriors i interiors, fou utilitzat tant pels reialistes com pels liberals per emprendre accions puntuals i locals. En aquest sentit cal recordar que en les darreres experiències històriques, de la guerra Gran a la guerra del Francès, el sometent havia complert un paper clau en el refús dels enemics. La importància del sometent és prou clara al llarg d'aquest conflicte com hem vist als capítols VII i VIII, ja que era una manifestació més del poder de les classes dominants a nivell local. El sometent fou molt utilitzat pels reialistes fins el punt que les autoritats liberals prohibiren de tocar a sometent als pobles i manaren de treure les campanes dels campanars perquè s'havia convertit en un símbol de la rebel·lió (Solsonès, Berguedà, Conca de Barberà, Priorat, etc.), però cal recordar que els constitucionals també l'utilitzaren, encara que en menys ocasions, sobretot a les zones marítimes, com demostra el cas del Maresme, on els sometents de Vilassar i Premià s'enfrontaren als reialistes a mitjan mes d'agost⁷⁷. La diferència entre una opció o una altra cal explicar-la en funció de l'opció que prengueren les classes dominants i de la situació econòmica i social de cada poble.

⁷⁵ Sobre el paper del sometent en els aixecaments reialistes vegeu TORRAS: Liberalismo..., pàg.97-99, i ARDIT: Revolución..., pàg.287. També a Portugal la contrarevolució utilitzà les "ordenances", segons LOUSADA i MONTEIRO: "Revoltas ...", pàg.169-181; LOUSADA: "El miguelismo...", pàg.188-190, i "Miguelisme...", pàg.29; i Armando BARREIROS MALHEIRO: "O clero Regular e a <usurpação>. Subsídios para uma história sócio-política do Miguelismo", dins Revista de História das Ideias, vol.9 (1987), pàg.529-630. Vegeu R. MARTÍNEZ SEGARRA: "El somatén catalán: génesis y evolución histórica", dins ALVARADO i PÉREZ MARCOS (Coord.): Estudios sobre ejército, política y derecho en España (siglos XII-XX), Madrid, 1996. Vegeu també el treball laudatori d'A. DELVILLAR: El somatén, su origen, su historia, su organización, su espíritu, Barcelona, sense any d'edició (possiblement, dels anys trenta).

⁷⁶ DSC, Ext. 1822-1823, t.I, pàg.216, sessió 15 de 18 d'octubre.

XL2.4 Organització i actuació de les partides

Les partides reialistes, fins i tot quan eren nombroses, realitzaven accions de tipus guerriller: donar cops de mà o fer atacs sorpresa a les columnes de milicians o de l'exèrcit, aprofitant el bon coneixement de la zona i el suport de la població. En algunes ocasions, sobretot tractant-se de partides petites, les seves activitats ens recorden els grups de bandolers, per exemple amb una pràctica que s'anirà generalitzant a partir de l'estiu de 1822: el segrest d'algun hisendat o terratinent pel qual es demanava un rescat a canvi d'alliberar-lo⁷⁸. Els objectius d'aquestes actuacions eren els de desgastar l'enemic, dotar-se de diners, queviures, roba i armament, sense constrenyir excessivament les zones que dominaven, així com, indirectament, d'adquirir prestigi social⁷⁹.

Tot i que a la llarga les partides reialistes acabaran sent tant odiades a les zones que controlaven, com els exèrcits constitucionals, ja que les continuades contribucions que exigien pel seu manteniment foren un factor més d'empobriment de les economies camperoles de Catalunya⁸⁰. Aquest tipus d'actuacions va permetre als reialistes de mantenir en peu de guerra l'exèrcit i la Milícia al Principat durant força temps, fins a l'arribada d'Espoz y Mina. Però, al mateix temps, els va impedir de guanyar la guerra per ells mateixos havent de recórrer a l'ajuda de l'exèrcit francès. Sovint, l'actuació de les partides reialistes comptava amb la col·laboració en uns casos, i la passivitat en d'altres de les autoritats municipals, com hem assenyalat al llarg del treball⁸¹.

Una acció que es repetia sovint, com hem vist, era l'ocupació de ciutats i viles importants i destacades pel seu liberalisme. No sempre, però, aconseguiren els seus objectius, com ho demostren els casos de les viles de Capellades, Santa Coloma de Queralt i Sallent que refusaren tots els intents d'entrada dels reialistes. Durant les ocupacions, se seguia un ritual que anava de la destrucció o afusellament de la placa de la Constitució a la imposició d'una contribució extraordinària en diners i espècies, sovint a càrrec de les arques municipals i dels constitucionals i milicians, cosa que dificultava la

⁷⁷ Diario de Barcelona, núm.232, de 20 d'agost de 1822, pàg.2.188. Sobre el paper del sometent en els aixecaments reialistes vegeu TORRAS: Liberalismo..., pàg.97-99.

⁷⁸ Pel bandolerisme vegeu l'estudi d'Erik J. HOBSBAWM: Bandidos, Barcelona, 1976, pàg.15-33. Sobre les formes de lluita de la Vendée vegeu TILLY: La Vendée..., pàg.332-340, i Jean-Clément MARTIN: La Vendée et la France, París, 1987, pàg.82-166.

⁷⁹ Al llarg dels capítols VII i VIII hem detallat totes aquestes qüestions amb exemples concrets. Sobre les formes d'actuació de les partides vegeu TORRAS: Liberalismo..., pàg.88-96.

⁸⁰ Ramon Del Río Aldaz, pel cas de Navarra, ha demostrat que el volum de les impositcions reialistes i el de les autoritats liberals foren meitat i meitat (RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.144).

⁸¹ Vegeu aquesta qüestió, també, a ARDIT: Revolución..., pàg.284-286.

posterior recaptació liberal. El reialista Xaconín deixà escrit que en les seves entrades al pobles “*donàrem saqueyo a las casas de malacianos*”⁸². El que caldria discutir és si s’atacava als constitucionals per ser rics o als rics per ser constitucionals. En tot cas, sembla que una i altra cosa anaven força lligades i els contrarevolucionaris aconseguiren sovint de desviar els aspectes socials de la revolta vers el problema polític⁸³, tot i que, en d’altres, la base reialista actuà indiscriminadament contra liberals i absolutistes, pel fet de ser rics, com mostra l’ocupació reialista de Santpedor, on segons un anònim cronista: “*han robado indistintamente a pesar de hallarse bien marcado el partido de serviles y liberales en dicha villa*”⁸⁴. Un altre aspecte que es repetia era la crida a la insurrecció i a la captació de voluntaris per engrossir les seves files i, en algunes ocasions, la constricció obligatòria. També sovintejaven les destruccions dels arxius municipals, notariais i judicials, ja que, per un important sector dels reialistes, aquests arxius eren signes del poder liberal i instruments dels quals es valien la burgesia i els terratinents per explotar la pagesia, sense que això signifiqui oblidar els interessos personals dels que tenien causes pendents amb la justícia.

A l’interior dels pobles el clergat reialista desenvolupà una important tasca d’agitació política afavorint els aixecaments i el suport als mateixos. El clergat secular, que participà poc directament a les partides (a diferència del regular, molt més actiu en aquest sentit), serà el principal instigador del reialisme i l’encarregat de mantenir-ne viva la flama, àdhuc en els temps més difícils⁸⁵. A les viles liberals, les accions no-militars més clàssiques dels reialistes foren l’embrutada o destrossa de la placa de la Constitució i la penjada de fulls anònims per les parets de les places més importants. Com que la majoria de la població no sabia llegir, es penjaven aquests fulls en indrets centrals on una persona podia llegir en veu alta el seu text (per exemple la plaça del poble on es reunien els jornalers abans d’anar a treballar). Aquests fulls estaven sempre redactats en català i versificats, per tal que fos més fàcil la seva assimilació i propagació (vegeu el capítol V).

⁸² La llibreta..., pàg.73. Unes actuacions semblants en el cas portuguès segons LOUSADA i MONTEIRO: “*Revoltas...*”, pàg.176-177.

⁸³ Vegi’s, per exemple, l’assalt i robatori de la casa del diputat a Corts Josep Melcior Prat, la nit del 20 al 21 de maig de 1822 (AHMI, lligall 35, expedient 7). O els diversos saquejos de les cases dels constitucionals més destacats (i més rics) a Horta de Sant Joan, Blanes, Vilafranca, Olot, ...

⁸⁴ Diario de Barcelona, núm.215, de 3 d’agost de 1822, pàg.2.042-2.043.

⁸⁵ A Navarra, en canvi, segons RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.147-168, serà el clergat secular qui participi més activament a les partides reialistes.

XI.3 LA BASE SOCIAL DEL REIALISME

XI.3.1 La geografia del reialisme

XI.3.1.1 Observacions preliminars

Les fonts de què disposem per fer aquesta aproximació: el “Cuaderno”⁸⁶, i la relació de les pensions atorgades als familiars dels reialistes morts durant el Trienni⁸⁷, són força minses i poc representatives, però ens sembla útil de fer un esforç, tot confrontant aquestes dades amb nombroses informacions més disperses de què disposem. Per una banda caldrà tornar a recordar que les partides sols representen una part del reialisme i que, dins de les partides, hi trobem una part que només hi participa esporàdicament, i els pocs llistats que hem localitzat es refereixen només als que s’han

⁸⁶ Es tracta del Cuaderno en que están notados todos los individuos de los respectivos pueblos de esta provincia [de Barcelona] que se hallan con los facciosos, con separación de partidos, y noticia de los bienes que les pertenecen, según las relaciones de los respectivos Ayuntamientos servat a l’ADB, lligall 39, expedient 2, i que fa referència als partits de Manresa, Igualada, Barcelona i Terrassa. L’ordre de realitzar aquests llistats la trobem repetida en una circular del Cap Polític de Tarragona, Jacobo Gil de Avall, de 13 de novembre de 1822 (seguint el decret d’11 d’aquest mes), on es demanava als ajuntaments que, en compliment de l’ordre de 10 de maig de 1822, enviessin la llista nominal “*de todas las personas de este pueblo que se hallan con los facciosos*” sota pena de multa. Les dades han estat reproduïdes a l’Apèndix 2, i sintetitzades als quadre XI.3 i XI.4. Aquesta font, com ha assenyalat Jaume TORRAS: Liberalismo....., pàg.102, té insuficiències per defecte, ja que depenia de la predisposició de les autoritats locals al complimentar-ho, i així si algunes com les de Manresa, sembla que actuaren correctament (vegeu l’Apèndix 4 amb totes les dades sobre els reialistes d’aquesta ciutat), en d’altres, com a Navarcles, no ho foren tant ja que tothom sabia que hi havia una partida d’uns seixanta homes, però no n’hi cap d’apuntat a la llista, i el mateix passa a Santpedor on marxaren catorze homes a la facció.

⁸⁷ Es tracta dels llistats de pensions atorgades als familiars dels reialistes morts en la guerra del Trienni seguint el decret d’11 de febrer de 1824, i que s’anaren publicant al Diario de Barcelona, entre el febrer de 1825 i el gener de 1828. Jaume TORRAS: Liberalismo....., pàg.103-104, ha fet una crítica acurada a aquesta font i a la qual remetem al lector. Però és l’única font que abasta tot Catalunya, i que per tant, i amb totes les limitacions que anirem assenyalant, ens permet fer una aproximació geogràfica al reialisme català. Les dades que utilitzem i que reproduïm resumides a l’Apèndix 5 i al quadre XI.5, han estat facilitades per Jaume Torras que ja fa més de vint anys les va extreure dels esmentats exemplars del Diario de Barcelona, i al qual agraeixo la seva col·laboració desinteressada. L’encreuament d’aquestes dades amb d’altres de més parcials ens a permès d’ampliar el nombre persones de les quals disposem de la seva localització de 714 a 764 d’un total de 780. Són unes dades molt minses respecte al total de morts (ja que molts parents no reclamaren, d’altres no tenien qui els reclamés la pensió, o si ho feren no els foren concedides) i, per altra banda, la relació entre nombre de morts i gent enrolada no té perquè coincidir, ja que depèn de les topades, de la sort, etc. Per aquest motiu uns municipis poden estar sobrerepresentats i uns altres sotsrepresentats, per exemple, segons les dades que oferim en el nostre estudi sobre el Penedès considerem ben representat l’Alt Camp, peròensem que tant el Baix Penedès com l’Anoia estan sotsrepresentades ja que subministraren un important contingent reialista que no es veu reflectit en aquestes dades. La utilitat de les dades però pot veure’s incrementada si les comparem amb les que entre el 20 de març de 1836 i el 25 de gener de 1841 publicà el mateix Diario de Barcelona amb les relacions de les pensions atorgades als familiars dels liberals morts a la primera guerra carlina.

enrolat permanentment a les partides, deixant de banda els esporàdics i el sometent, per això aquestes dades poden ser orientatives, més que representatives. Per altra banda, no podem caure en el parany de pensar que tots els que no estaven enrolats amb els reialistes eren partidaris del liberalisme, doncs podríem dir, igualment, que tots els que no eren milicians voluntaris eren partidaris del reialisme. Tampoc podem fer excessiu cas a les notícies dels periòdics doncs, tant uns com altres, deformen voluntàriament les notícies sobre els enfrontaments, tant pel que fa al nombre d'enemics i de morts causats, augmentant-lo, com pel que fa a les tropes i les baixes pròpies, disminuint-les (vegeu l'apèndix 6). Serveixi com exemple que, segons la premsa liberal, des del mes d'abril al d'octubre de 1822, en les vuitanta-quatre accions importants entre liberals i reialistes produïdes a Catalunya, aquests darrers haurien patit prop de 10.000 baixes entre morts i ferits, mentre que els reialistes reduïen aquest nombre a poc més d'un miler entre morts i assassinats⁸⁸.

Primer de tot cal assenyalar que no tots els familiars dels reialistes morts cobraren la pensió, en uns casos per dificultats burocràtiques, en d'altres perquè els que la podien reclamar no la reclamaren, en d'altres finalment, perquè el rastre del mort havia desaparegut. Segons els nostres càlculs, basats en un encreuament de fonts liberals i reialistes, els 780 reialistes pels quals els seus familiars cobraren una pensió representarien aproximadament una tercera part dels que veritablement moriren durant la guerra del Trienni, i que segons les nostres dades s'aproximaria als 2.500 homes⁸⁹. Serveixin alguns exemples per confirmar aquestes hipòtesis: en l'atac a Reus el 26 de juliol de 1822 moriren quaranta reialistes i s'atorgà pensió als familiars de catorze (35%), i en l'atac a Blanes el 24 de juny de 1822 moriren trenta-cinc reialistes i s'atorgà pensió als familiars de deu (29%)⁹⁰. Unes darreres mostres poden ser les dades del setge de la Seu que patiren els homes de Romagosa, ja que aquest deixà anotats a la seva llibreta que entre el 3 de desembre de 1822 i el 18 de gener de 1823, moriren als forts de la Seu per malaltia o per ferides de guerra, un total vint-i-sis homes, i d'aquests només els familiars de cinc d'ells se'ls atorgà pensió, cosa que significa un 20% del total⁹¹. Sabem també que sis homes de la partida de Rambla foren afusellats el 16 de juliol de 1822 a les

⁸⁸ Diario de Urgel, núm.31, de 8 de novembre de 1822, pàg.2.

⁸⁹ Vegeu el recull d'aquestes dades a l'Apèndix 6, on trobem un total de 2.419 reialistes morts segons diverses fonts contrastades.

⁹⁰ Diana constitucional, política y mercantil, núm.51 de 18 de juliol de 1822.

⁹¹ El llistat de morts a l'Annex VII.4, apartat I, i les dades a ROMAGOSA: Año de 1822..., s/n.

terres de l'Ebre, doncs bé cap d'aquests, quatre dels quals eren catalans, figura a la relació de pensions atorgades⁹². També sabem que a Barcelona al llarg del Trienni foren afusellats un mínim de nou oficials reialistes, i només a quatre d'aquests se'ls atorgaren pensió (un 44%)⁹³. Encara més, per Albinyana (Baix Penedès) sabem que els reialistes morts durant el Trienni foren vuit, dels quals només s'atorgaren quatre pensions (un 50%)⁹⁴.

Amb l'encreuament del "Cuaderno" i les pensions (Apèndixs 2 i 5), ens adonem que la proporció entre pensions atorgades i reialistes no es manté estable, al contrari pateix molts alts i baixos que fan que haguem de prendre'ns amb molta cautela qualsevol generalització, o millor dit extrapolació. Per exemple, la proporció no es respecte en els casos d'Artés i Avinyó (Bages), ja que ambdues tenen tres pensions, però una aportà quaranta-tres homes (Artés) i l'altra la meitat, vint-i-sis (Avinyó), però la cosa s'agreuja en els casos d'Igualada (Anoia) i Santa Perpètua (Vallés Occidental) que també tenen tres pensions i només aportaren nou i vuit homes respectivament. Casos més greus encara són els de Barcelona, que no tingué cap reialista segons el "Cuaderno", i en canvi té atorgades vuit pensions, o el de Santa Maria d'Oló que, a l'inrevés, no té cap pensió i en canvi aportà vint-i-tres homes a les files reialistes. Si fem una valoració més general, i creuem les dades del "Cuaderno" i les de les pensions en els quatre partits (Terrassa, Manresa, Igualada i Barcelona) on aquestes coincideixen, podem adonar-nos que les pensions representen una mitjana del 14,5% dels reialistes anotats al "Cuaderno", tot i que amb alts i baixos que van del 29% en el cas de Barcelona al 6% en el cas de Terrassa (vegeu el quadre IX.3). Si aquestes dades es poguessin extrapol·lar a nivell de Catalunya, podríem afirmar que, tenint en compte aquesta proporció, el nombre de reialistes podria aproximar-se als 5.500, una xifra que segons la informació de què disposem hem d'abandonar per ser massa petita.

Altres informacions de que disposem ens ofereixen unes dades força diferents i encara minimitzen més el percentatge que representen les pensions sobre el total de reialistes enrolats. A Santpedor, on marxaren catorze homes amb els reialistes, es

⁹² Les dades les facilita CRESPI: Diario..., i els noms dels afusellats són: Josep Bertran i Salvador Fernós d'Horta de Sant Joan, Francesc Cabanes de La Galera, Pasqual Vel d'Uldecona, Joan Ibañez de València i Manuel Alexandre de Benicarló.

⁹³ Les dades les facilita CRESPI: Diario...

⁹⁴ Dades extretes de l'Arxiu Parroquial d'Albinyana, llibre d'òbits. Les dades a l'Annex VII.4.

cobraren dues pensions (14%)⁹⁵. A Argentona sabem que marxaren a la facció un mínim de catorze homes i algunes fonts l'eleven fins a trenta, i només s'atorgaren pensions als familiars d'un reialista (7%)⁹⁶. A Navarcles, com hem dit, uns seixanta homes s'enrolaren a la facció i no hi ha cap pensió, i a Rellinars, on en marxaren nou, tampoc hi ha cap pensió atorgada. A la Bisbal del Penedès, que aportà com a mínim seixanta-vuit homes a la facció, només s'atorgà una pensió (1,5%)⁹⁷. Al Vendrell van marxar a les files reialistes com a mínim quinze homes, i en canvi no hi ha cap pensió atorgada⁹⁸. A Tarragona en marxaren trenta-vuit amb els facciosos i s'atorgaren quatre pensions (9,5%)⁹⁹. A Artés, segons un informe fet per l'ajuntament seguint l'ordre de 23 de juliol de 1822, hi havia 104 homes que havien fugit del poble¹⁰⁰, i en el llistat que arribà al Cap polític només en restaren 43, i només s'atorgaren tres pensions (3% del primer llistat i 7% del segon). Per tant, si segons aquests càlculs les pensions atorgades venen a representar entre un 1% i un 10% dels reialistes enrolats, i calculant una mitjana del 5% podríem obtenir un nombre aproximat dels reialistes per comarca multiplicant el nombre de pensions per vint. Tot i que en uns casos pot donar resultats exagerats i en altres deficitaris, penso que és una bona mitjana i que ens donaria uns 16.000 homes a les files reialistes, unes xifres properes a les que plantejem nosaltres d'uns 15.000 homes.

Podem intentar una altra aproximació a partir d'aquestes dades per fer-nos una idea del nombre de reialistes a Catalunya. A Albinyana sabem que uns seixanta quatre homes prengueren les armes a favor dels reialistes, una tercera part de forma permanent i la resta ocasionalment. Per tant, els vuit morts d'aquest municipi signifiquen un 12,5% del total d'enrolats, i un 24% dels permanents. Si acceptem aquestes dades i calculem que la taxa de mortalitat durant els combats podia situar-se entre el 10% i el 20%, això ens donaria que la força reialista durant el Trienni a Catalunya podria situar-se al voltant dels 16.000 homes, una xifra que, diguem-ho de passada, ens sembla força acceptable, sobretot si tenim en compte que mai coincidirien. El nombre màxim d'homes a les files

⁹⁵ Ofici del Cap polític amb data de 14 de maig de 1822 (AHCM, lligall 62). Vegeu l'Annex VII.4, apartat A.

⁹⁶ Diana constitucional, política y mercantil, núm.44 de 12 de juliol de 1822, i Diario de Barcelona, núm.188, de 7 de juliol de 1822.

⁹⁷ Vegeu les dades a l'Annex VI.1. SOLÉ CARALT: La Bisbal..., pàg.322-324, que allarga la llista fins a 105 homes, encara que no n'ofereix els noms.

⁹⁸ Les dades a AHMV, "Copiador de las correspondencias. 1822" (amb dates d'1 d'octubre i 12 de desembre de 1822), reproduïdes a l'Annex VII.4, apartat D.

⁹⁹ AHCM, lligall 62 (1822).

¹⁰⁰ "Llistat de facciosos per pobles" (AHCM, lligall 61).

reialistes que coincidirien no passaria, segons els nostres càlculs, dels 12.000 l'estiu i la tardor de 1822.

XI.3.1.2 Les dades del "Cuaderno"

Si agafem les dades del "Cuaderno" (vegeu el quadre XI.3) ens adonem que dels quatre partits dels quals disposem d'informació n'hi ha dos on el percentatge de reialistes fora de les seves llars és important: es tracta dels d'Igualada (233 homes, un 3,7% dels veïns) i Manresa (290 homes, un 4,4%). Mentre que al de Barcelona aquesta presència és mínima (28 homes, un 0,2%), i en una posició intermèdia hi trobem el partit de Terrassa (amb 103 homes, un 2,2%).

Quadre XI.3 Reialistes fugits de les seves llars classificats per Partits, estiu 1822

Partit	veïns	reialistes	%	A	B	C	D	Morts	%
<i>Barcelona</i>	23.623	38	0,2	32	2	0	4	11	29
%				84,2	5,3	0	10,5		
<i>Igualada</i>	6.252	233	3,7	168	10	19	36	30	12,9
%				72,1	4,3	8,1	15,5		
<i>Manresa</i>	6.645	290	4,4	208	30	27	25	49	16,9
%				71,8	10,3	9,3	8,6		
<i>Terrassa</i>	4.658	103	2,2	84	1	2	16	6	5,8
%				81,5	1,0	2,0	15,5		
TOTAL	41.178	664	1,6	492	43	48	81	96	14,5
%				74,1	6,5	7,2	12,2		

A: No tenen res; B: Tenen tant sols casa; C: tenen vinya a rabassa o d'altri; D: tenen propietats

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ADB, lligall 39, expedient 2, reproduïdes a l'Apèndix 2

Si baixem als municipis (quadre XI.4), els que aportem un major nombre absolut d'homes, superior als deu, són: Manresa (105), Artés (43), Avinyó (26), Santa Maria d'Oló (23), Castellgalí (14), Pont de Vilomara (11), Balsareny i Mura (10) al partit de Manresa (la majoria amb manufactura tèxtil de cotó); Pujalt (36), Piera (21), Prats de Rei i Vallbona d'Anoia (18), Copons (17), Jorba (14), Carme (12), Montmaneu (10), al d'Igualada (la majoria de producció cerealícola, amb l'excepció de Carme i Piera amb manufactura de paper i ferro); Sarrià (19) al de Barcelona; Olesa de Montserrat (37)¹⁰¹, Monistrol de Montserrat, i Papiol (11) al de Terrassa (amb manufactura de llana).

¹⁰¹ Per aquest poble vegeu Josep M. COBOS: Olesa al segle XIX, Olesa de Montserrat, 1994.

Aquestes dades ens indiquen una certa concentració local del reialisme dins de cada partit. Així els reialistes dels pobles assenyalats representen el 90% del de Manresa, el 63% del d'Igualada, el 50% del de Barcelona, i el 57% del de Terrassa. En total sumen 456 homes que representen les dues terceres parts del total (un 69%).

Quadre XI.4 Reialistes fugits de les seves llars classificats per pobles, estiu de 1822

Partit de Barcelona

Municipi	veïns	reialistes	%	A	B	C	D	morts	%
Barcelona	18.876	0	0					8	100
Begues	56	1	1,8		1				0
Cervelló	24	3	12,5	1			2		0
Corbera	27	1	3,7	1					0
Esplugues de Llobregat	105	0	0					1	100
Horta	74	2	2,7	1	1				0
Montcada	66	1	1,5	1					0
Sant Feliu Llobregat	362	8	2,2	8					0
Sant Gervasi	39	1	2,6				1		0
Sant Vicenç Horts	197	1	0,5	1				1	100
Sants	140	1	0,7	1					0
Sarrià	449	19	4,2	18			1	1	5
PARTIT DE BARCELONA	23.623	38	0,2	32	2	0	4	11	29

Partit de Manresa

Municipi	veïns	reialistes	%	A	B	C	D	morts	%
Artés	206	43	20,9	26	2*2	9	6	3	7,0
Avinyó	112	26	23,2	21	1*2	1	2	3	14,3
Balsareny	145	10	6,9	7	1	1	1	1	10,0
Callús	13	1	7,7	1					0
Castellbell i Vilar	25	1	4,0	1				1	7,1
Castellfollit Boix	18	6	33,3	4			2		0
Castellgalí	30	14	46,7	10	1		3	1	7,1
Estany, l'	94	1	1,1			1			0
Gaià	64	5	7,8	5				4	8,0
Guardiola Bages	20	3	15,0	2		1			0
Manresa	1.438	105	7,3	95	6		4	26	24,8
Moià	392	0	0					1	100
Monistrol Calders	68	3	4,4	2			1		0
Mura	50	10	2,0	6	3*	3	1	1	10
Navàs	160	3	1,9	3				2	66,7
Pont Vilomara	30	11	36,7	2		5	4		0
Rellinars	120	4	3,3	3	1*	1			0
S. Joan Vilatorrada	24	2	8,3	1	1				0
S. Vicenç Castellet	17	6	35,3	3	3*	3		1	16,7
Sallent	291	1	0,3	1				1	100
S. Fruitós de Bages	98	3	3,1	2		1			0
Santpedor	377	0	0					2	100
Santa Maria d'Oló	104	23	22,1	10	13				0
Talamanca	33	6	18,2	3	3			2	33,3
Vacarisses	75	3	4,0		1	1	1		0
PARTIT DE MANRESA	6.645	290	4,4	208	30	27	25	49	16,9

Partit de Terrassa

Municipi	veïns	reialistes	%	A	B	C	D	morts	%
Martorell	251	1	0,4	1				2	100
Monistrol Montserrat	157	17	10,8	15		1	1		0
Olesa Montserrat	464	37	8,0	22	1	1	13		0
Palau-solità	98	6	6,1	5			1		0
Papiol	159	11	6,9	11					0
Ripollet	124	3	2,4	3					0
Rubí	172	0	0					1	100
S. Cugat Vallès	229	9	3,9	9					0
S. Esteve Sesrovires	44	1	2,3	1					0
S. Pere Terrassa	102	6	5,9	6					0
Santa Perpètua	72	8	11,1	7			1	3	37,5
Terrassa	502	3	0,6	3					0
Viladecavalls	12	1	8,3	1					0
PARTIT DE TERRASSA	4.658	103	2,2	84	1	2	16	6	5,8

Partit d'Igualada

Municipi	veïns	reialistes	%	A	B	C	D	morts	%
Argençola	100	1	1,0	1				2	100
Bruc	100	8	8,0	5	2*	3			0
Capellades	488	0	0					1	100
Carme	169	12	7,1	11			1		0
Castellolí	60	7	11,7	5	1*	2			0
Collbató	60	5	8,3	3		2			0
Copons	133	17	12,8	11	1*2	2	2	1	5,9
Esparreguera	400	4	10,0	1	1		2	2	50,0
Igualada	1.459	9	0,6	8	1			3	33,3
Jorba	61	14	23,0	13			1	1	7,1
Llacuna, la	200	0	0					1	100
Masquefa	78	7	9,0	5		1	1		0
Mediona	150	0	0					1	100
Montbui	86	0	0					1	100
Montmaneu	25	10	40,0	9		1			0
Orpí	42	2	4,8	1			1		0
Piera	385	21	5,4	20			1	5	23,8
Pierola	56	4	7,1	3			1		0
Pobla Claramunt	247	2	0,8	1		1			0
Prats de Rei	154	18	11,7	14	1		3		0
Pujalt	75	36	48,0	20	2		14		0
Rubió	40	2	5,0		2				0
S. Martí Sesgueioles	106	7	10,0	2			5		0
S. Pere Riudebitlles	225	5	2,2	5				2	0
S. Sadurní Anoia (1)	279	3	1,1	2		1		5	0
S. Quintí Mediona	328	0	0					2	100
Sta. Coloma Queralt	367	0	0					1	100
Sta. Maria Miralles	40	1	2,5	1					0
Subirats	24	1	4,1	1					0
Terrassola i Lavit	182	3	1,6		3*	3			0
Torre de Claramunt	40	0	0					1	100
Tous	152	8	5,3	8					0
Vallbona Anoia	40	18	4,5	15		2	1		0
Veciana	71	8	11,3	3	1	1	3	1	12,5
PARTIT D'IGUALADA	6.252	233	3,7	168	10	19	35	30	12,9

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'ADB, lligall 39, expedient 2 (Apèndix2)

Si en lloc dels nombres absoluts ens fixem en els percentatges de reialistes respecte del nombre de veïns ens adonem que, dins de cada partit hi ha unes zones on els reialistes representen percentatges importants dels veïns. És el que passa amb els nuclis llaners de Monistrol i Olesa de Montserrat (amb un 10%) i a Santa Perpètua i Viladecavalls (amb un 9%) al partit de Terrassa; amb la zona cerealícola de contacte entre l'Anoia i la Segarra: Montmaneu, Prats de Rei (manufatura de llana), Pujalt, Sant Martí Sesgueioles, i Veciana (amb un 20%), i la zona paperera i vitivinícola de contacte amb el Penedès: Carme, Castellolí, Masquefa, Piera, Pierola i Vallbona d'Anoia (amb un 10%) al partit d'Igualada¹⁰²; Avinyó, Artés, Castellfollit del Boix, Castellgalí, Pont de Vilomara, Sant Vicenç de Castellet, Santa Maria d'Oló i Talamanca (amb un 20%) que envolten la capital del partit de Manresa, i on es barregen petits nuclis manufacturadors de llana i cotó amb zones cerealícoles.

Si ens centrem en aquelles poblacions que aporten més d'un 20% dels seus veïns a les files reialistes hi trobem Artés (llana), Avinyó, Castellgalí (vitícola), Castellfollit del Boix, Pont de Vilomara, Sant Vicenç de Castellet i Santa Maria d'Oló al partit de Manresa; Jorba, Montmaneu, i Pujalt (tots cerealícoles) al d'Igualada; i cap als de Barcelona i Terrassa, cosa que de passada demostra el que venim dient: que en aquests dos partits el reclutament fou majoritàriament individual i assalariat. Si ampliem el cercle fins els municipis que aporten entre un 10% i un 20% dels seus veïns a les files reialistes trobem: Cervelló al de Barcelona, Monistrol de Montserrat (llana) i Santa Perpètua al de Terrassa; Castellolí, Copons, Prats de Rei, i Veciana al d'Igualada (cerealícoles); i Guardiola de Bages, i Talamanca al de Manresa. Estem parlant sempre, o millor dit, majoritàriament, de municipis de menys de 200 veïns (1.000 habitants).

XI.3.1.3 Les dades de les pensions

Hem aconseguit determinar el municipi de 764 reialistes morts o indemnitzats a causa de la guerra civil del Trienni, i que vivien en 258 dels 954 municipis de Catalunya (un 27%), és a dir, com a mínim una quarta part dels municipis catalans aportaren homes al reialisme (vegeu l'Apèndix 5 i el quadre XI.5).

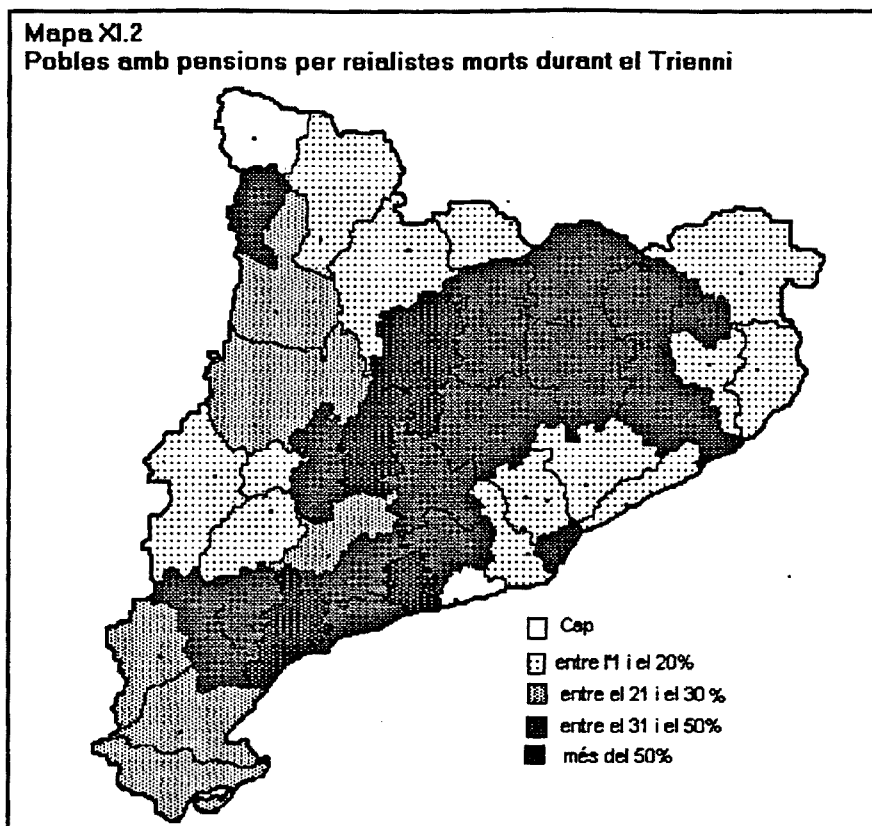
¹⁰² Vegeu Francesc VALLS: La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860, Barcelona, 1996, Pere PASCUAL: Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX,

Quadre XL5 Pensions atorgades per reialistes morts durant el Trienni

Comarca	veïns	reialistes morts	0/00	municipis	Amb reial	%
Alt Camp	4.619	30	6,5	22	9	40
Alt Empordà	7.672	23	3,0	68	10	15
Alt Penedès	3.329	14	4,2	26	8	31
Alt Urgell	3.756	11	2,9	18	3	17
Alta Ribagorça	70	1	14,3	3	1	33
Anoia	5.229	47	9,0	35	12	34
Bages	5.191	57	11,0	31	15	48
Baix Ebre	3.576	11	3,1	14	4	29
Baix Camp	7.493	55	7,3	27	16	59
Baix Empordà	6.497	8	1,2	37	5	13
Baix Llobregat	3.656	6	1,6	29	4	14
Baix Penedès	1.809	17	9,4	13	7	54
Barcelonès	21.346	10	0,5	5	2	40
Berguedà	2.878	50	17,4	30	10	33
Cerdanya	2.804	2	0,7	26	1	4
Conca Barberà	4.216	21	5,0	21	6	29
Garraf	3.403	0	0	7	0	0
Garrigues, les	1.368	7	5,1	24	4	17
Garrotxa	6.340	39	6,1	23	9	39
Gironès	4.263	19	4,5	28	5	18
Maresme	7.781	14	1,8	30	6	20
Montsià	2.006	3	1,5	11	3	27
Noguera, la	2.479	15	6,0	32	7	22
Osona	7.175	49	6,8	49	17	35
Pallars Jussà	1.730	3	1,7	14	3	21
Pallars Sobirà	1.411	2	1,4	16	1	6
Pla de l'Estany	1.132	8	7,1	11	4	36
Pla d'Urgell	580	1	1,7	16	1	6
Priorat	2.602	29	11,1	24	9	37
Ribera d'Ebre	2.419	19	7,9	15	6	40
Ripollès	3.584	14	3,9	26	8	31
Segarra	3.030	69	22,8	21	13	62
Segrià	3.698	21	5,7	35	7	20
Selva, la	5.365	13	2,4	22	7	32
Solsonès	1.215	18	14,8	9	5	55
Tarragonès	5.143	17	3,3	22	11	50
Terra Alta	2.339	10	4,3	15	4	27
Urgell, l'	3.468	19	5,5	21	8	38
Vall d'Aran	1.583	0	0	19	0	0
Vallès Occidental	3.338	4	1,2	21	2	10
Vallès Oriental	4.279	8	1,9	38	5	13
TOTAL	165.872	764	4,6	954	258	27

Font: Població per comarques extreta de Josep IGLÉSIES FONT: "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX" dins Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, XXXVII, 1967, pàg.385-480. Les dades de pensions a l'Apèndix 5.

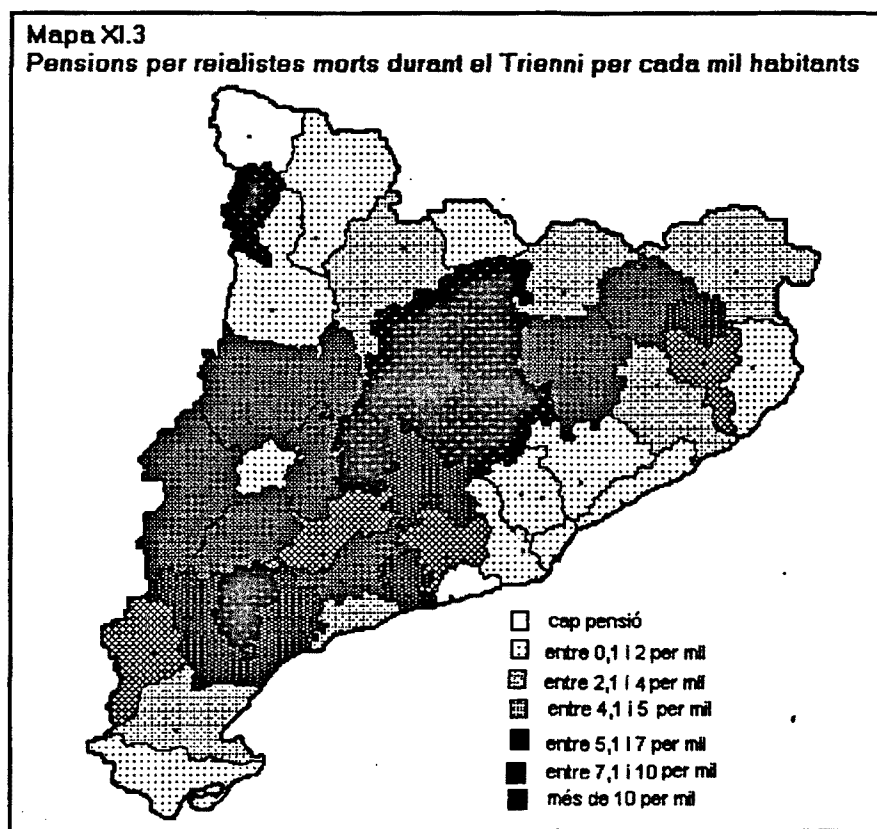
Barcelona, 1990, i Josep M. TORRAS i RIBÉ: La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII, Barcelona, 1993.

Algunes comarques superen àmpliament la mitjana: la Segarra (62%), el Baix Camp (59%), el Solsonès (55%), el Baix Penedès (54%), el Tarragonès (50%) i el Bages (48%). D'altres també la superen encara que menys àmpliament: el Barcelonès, la Ribera d'Ebre i l'Alt Camp (40%), la Garrotxa (39%), l'Urgell (38%), el Priorat (37%), el Pla de l'Estany (36%), l'Osona (35%), l'Anoia (34%), l'Alta Ribagorça i el Berguedà (33%), la Selva (32%), el Ripollès i l'Alt Penedès (31%). Mentre que es mantenen al voltant de la mitjana (25%-30%): el Baix Ebre, la Conca de Barberà, el Montsià, i la Terra Alta. Per contra, les comarques menys afectades són el Garraf i la Vall d'Aran amb cap poble, la Cerdanya, el Pallars Sobirà, i el Pla d'Urgell, amb menys del 10%, i el Vallès Occidental i Oriental, l'Alt i el Baix Empordà, el Baix Llobregat, l'Alt Urgell, el Gironès, les Garrigues, el Maresme, el Pallars Jussà, el Segrià i la Noguera, entre l'1 i el 24% (vegeu el quadre XI.5 i el mapa XI.2).

Si analitzem el mapa català a partir del percentatge de les pensions atorgades sobre el nombre de veïns (mapa XI.3 i el quadre XI.5), trobarem força coincidències amb el mapa anterior: el nucli més important el dibuixen les comarques cerealícoles amb petits

nuclis manufacturadors del tèxtil i del ferro del Berguedà, el Solsonès¹⁰³ i la Segarra (entre l'1,5% i el 2,3%, que multiplicats per vint significaria un enrolament d'una tercera part dels homes d'entre 15 i 40 anys)¹⁰⁴, i al voltant d'aquest nucli dues zones: la que formen les comarques manufacturadores de teixits i paper de l'Anoia i el Bages a la Catalunya central, i la que formen a les terres vitivinícoles de Tarragona el Baix Penedès, el Priorat, la Ribera d'Ebre i l'Alt i el Baix Camp (entre el 0,7% i l'1,4%, amb una cinquena part dels homes adults enrolats)¹⁰⁵. Amb menys importància trobem les comarques amb manufactura tèxtil de la Garrotxa, el Pla de l'Estany, l'Osona a les terres nord-orientals¹⁰⁶, i les cerealícoles i olivereres de la Noguera, el Segrià, l'Urgell, les Garrigues i la Conca de Barberà a les terres de ponent (entre el 0,5 i el 0,6%).

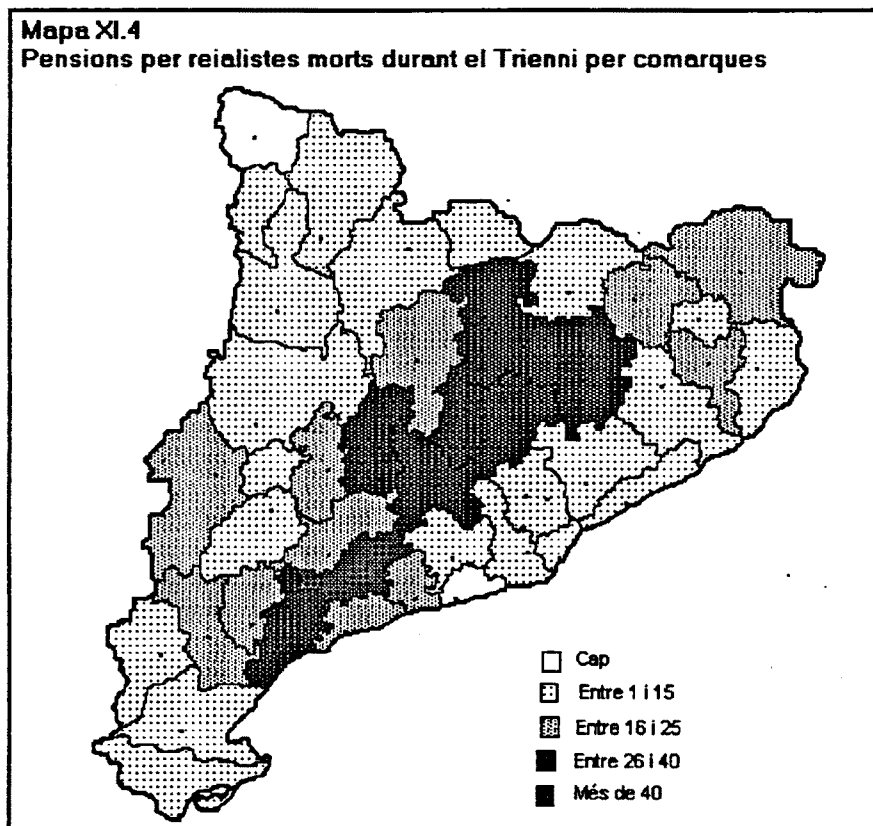
¹⁰³ Vegeu Antoni LLORENS: *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, 2 vol., Lleida, 1986; i Ramon PLANES: "El creixement econòmic del segle XVIII a la Catalunya interior: Aproximació al cas de Solsona i la seva Comarca", dins *Pedralbes*, núm.4 (1984), pàg.389-393.

¹⁰⁴ Vegeu per aquesta comarca Enric TELLO: *Cervera i la Segarra en el segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobre, 1700-1860*, Lleida, 1994.

¹⁰⁵ Vegeu TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.99-129. També Agustí SEGARRA: *Aiguarent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*, Vic, 1994. Pel carlisme, segons les dades que ofereix SANTIRSO: *Revolució...*, pàg.159-173 i 661-670, les comarques més pro-carlines serien de la Terra Alta, Priorat, Montsià, Baix Ebre, Baix Penedès, i Berguedà, és a dir, només restaria la comarca del Berguedà de les més importants del Trienni, mentre el nucli principal de suport al carlisme s'hauria desplaçat cap a les terres de l'Ebre, tot i que continuaria tenint importància a la Catalunya central.

¹⁰⁶ Vegeu sobre aquesta zona Rosa CONGOST: *Els propietaris i els altres*, Vic, 1990.

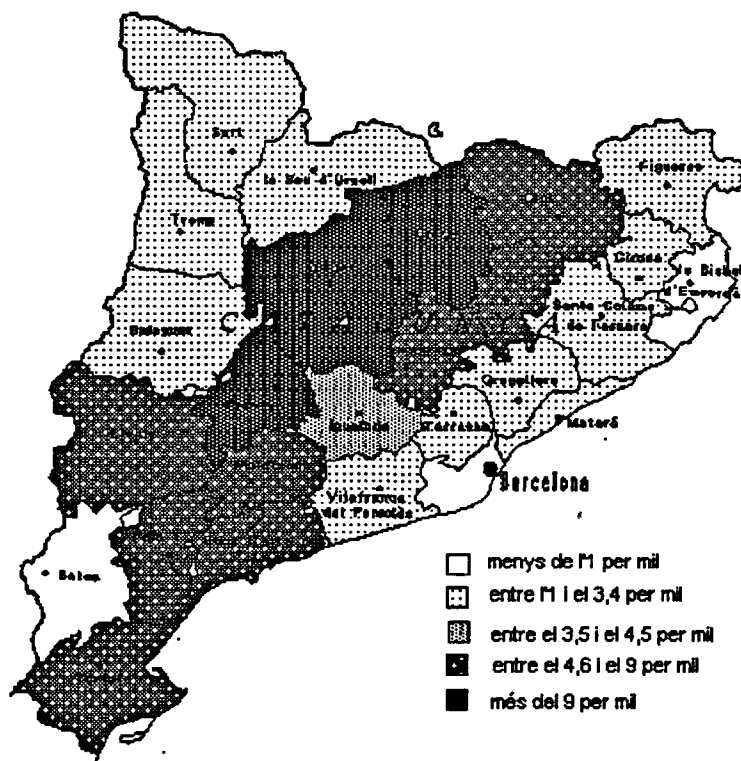
En canvi resten com a zones poc reialistes les comarques pirenaïques (Vall d'Aran, Pallars Jussà i Sobirà, l'Alt Urgell, Cerdanya), la zona costanera amb una important activitat vitivinícola i olivarera, manufacturera tèxtil i comercial (Garraf, Barcelonès, Montsià, Baix Llobregat, Maresme, la Selva, l'Alt i el Baix Empordà), i algunes clapes prelitorals com els dos Vallès. Si ens fixem en el volum total de pensions atorgades, tornem a trobar el Berguedà i la Segarra al capdavant, ara, però, junt al Bages, l'Osona, el Baix Camp, l'Anoia i la Garrotxa. Aquestes set comarques abasten 366 pensions, és a dir, un 48%, i si hi sumem les del Priorat i Alt Camp, donen un total de 425 pensions, un 56% que representarien uns 8.500 reialistes (mapa XI.4 i quadre XI.5). Això voldria dir que més de la meitat dels reialistes van sortir d'aquestes set comarques.

Si agafen la divisió territorial del Trienni, és a dir, els vint-i-cinc Partits Judicials, les dades ens continuen assenyalant un nucli central del reialisme (vegeu el quadre XI.6 i el mapa XI.5), que abastaria els partits de Berga, Cervera i Solsona (més d'un 1% de pensions sobre el total de veïns), i al voltant d'aquest nucli una mena de corona formada al sud i a l'oest pels partits de Falset, Montblanc, Reus, Tortosa, i Lleida, i al nord i a

l'est pels de Manresa, Olot i Vic (entre un 0,5% i un 0,9%). Mentre resten com a menys reialistes els partits de Barcelona, la Bisbal de l'Empordà, Granollers, Mataró, Terrassa i Tremp (entre el 0,05% i el 0,2%). La resta se situarien prop de la mitjana: Balaguer, Figueres, Girona, Igualada, Lleida¹⁰⁷, Santa Coloma de Farners, la Seu d'Urgell, Tarragona i Vilafranca. Si tenim en compte els percentatges de pobles afectats de cada partit se'ns tornen a repetir les mateixes zones. En total tenim 370 dels 2.148 pobles (un 17%), i els partits que superen àmpliament aquesta mitjana i se situen per sobre del 30% són Cervera, Falset, Igualada, Manresa, Reus, Montblanc i Tarragona. I si tenim en compte el nombre absolut de pensiones per partit, superen les cinquanta: Berga, Cervera, Manresa, Olot, Reus, i Solsona, amb un total de 355, un 46%. Si hi afegim les que se situen entre quaranta i cinquanta: Vic, Tortosa i Tarragona, sumen 482, un 63%.

Mapa XI.5 Pensions per reialistes morts durant el Trienni per Partits

¹⁰⁷ Vegeu sobre aquesta zona Enric VICEDO: Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents, Barcelona, 1991.

Quadre XI.6 Pensions a familiars de reialistes morts per Partits Judicials

Partit	veïns	Reialistes morts	0/00	pobles	amb reial	%
Balaguer	4.924	12	2,4	116	17	15
Barcelona	23.623	11	0,5	39	4	10
Berga	4.860	52	10,7	84	18	21
Bisbal, La	7.020	3	0,4	74	3	4
Cervera	5.541	76	13,7	144	48	33
Falset	4.808	34	7,1	39	15	38
Figueres	9.210	26	2,8	130	14	11
Girona	8.371	24	2,9	98	10	10
Granollers	5.228	8	1,5	70	5	7
Igualada	6.252	25	4,0	66	22	33
Lleida	6.410	32	5,0	66	11	17
Manresa	6.645	50	7,5	52	20	38
Mataró	9.659	12	1,2	31	6	19
Montblanc	4.884	30	6,1	58	19	33
Olot	10.143	51	5,0	133	20	15
Reus	8.270	57	6,9	38	21	55
Sta. Coloma Farners	7.073	21	3,0	75	9	12
Seu d'Urgell	6.144	13	2,1	101	3	3
Solsona	4.812	69	14,3	155	29	19
Tarragona	8.392	39	4,6	69	25	36
Terrassa	4.658	6	1,3	35	3	9
Tortosa	6.175	41	6,6	52	10	19
Tremp	5.235	6	1,1	302	7	2
Vic	6.461	47	7,3	69	16	23
Vilafranca	7.879	21	2,7	52	15	29
TOTAL	182.677	764	4,2	2.148	370	17

Font: Pensions reialistes *Diario de Barcelona*. Pel que fa als partits s'ha seguit, tant pel que fa als pobles com als veïns la "Demarcación de los límites de las cuatro provincias en que se divide Cataluña" que utilitza dades del cens de 1819. Les dades dels reialistes a l'Apèndix 5.

Després de tot el que portem dit, podem afirmar sense por d'equivocar-nos que aquelles comarques que aconseguen de superar la crisi del tombant de segle són les que menys homes aporten a les files reialistes, mentre aquelles comarques que pateixen greument l'esmentada crisi, no com a problema conjuntural, sinó estructural, són les que aporten més homes al reialisme, tant quantitativament com proporcionalment. Són comarques on un cert desenvolupament econòmic del XVIII, com mostra el seu creixement demogràfic (vegeu els mapes XI.6 i XI.7)¹⁰⁸, es veu estroncat de cop, i posa en crisi no tant sols l'agricultura sinó també la menestralia i la petita manufactura, d'aquí

¹⁰⁸ Per una visió general vegeu Pierre VILAR: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1986, vol.III, i Ramon GARRABOU (ed.): *Terra, Treball i Propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, 1986.

la importància del reclutament reialista a ciutats com Cervera, Olot, Berga, Solsona¹⁰⁹, i Manresa¹¹⁰. Són aquelles comarques intermèdies que, com encertadament han assenyalat Jaume Torras i Josep Fontana¹¹¹, són més empobrides que no pas pobres, doncs les comarques més pobres, les properes al Pirineu, han aportat molts pocs homes al reialisme¹¹². També Charles Tilly ha assenyalat que *“La contrarrevolució se produjo no allí donde todo el mundo se oponía a la revolución, sino donde la existencia de diferencias irreconciliables determinaban la aparición de bloques bien definidos de partidarios y oponentes, en una zona geográfica extensa”*¹¹³.

Un dels indicadors d'aquest empobriment és l'evolució de la població. Així les comarques més reialistes experimenten el primer terç del segle XIX (1819-1830) pèrdues importants de població: la Segarra d'un 23%, el Berguedà d'un 2% i el Solsonès d'un 4%, també perden població les comarques de la Garrotxa un 37%, la Conca de Barberà un 18%, el Ripollès un 11%, l'Anoia un 10%, totes amb una important presència del

¹⁰⁹ Vegeu Ramon ARNABAT: “Solsona i el Solsonès durant el Trienni Liberal”, dins V Seminari sobre el Carlisme, Solsona, 1998.

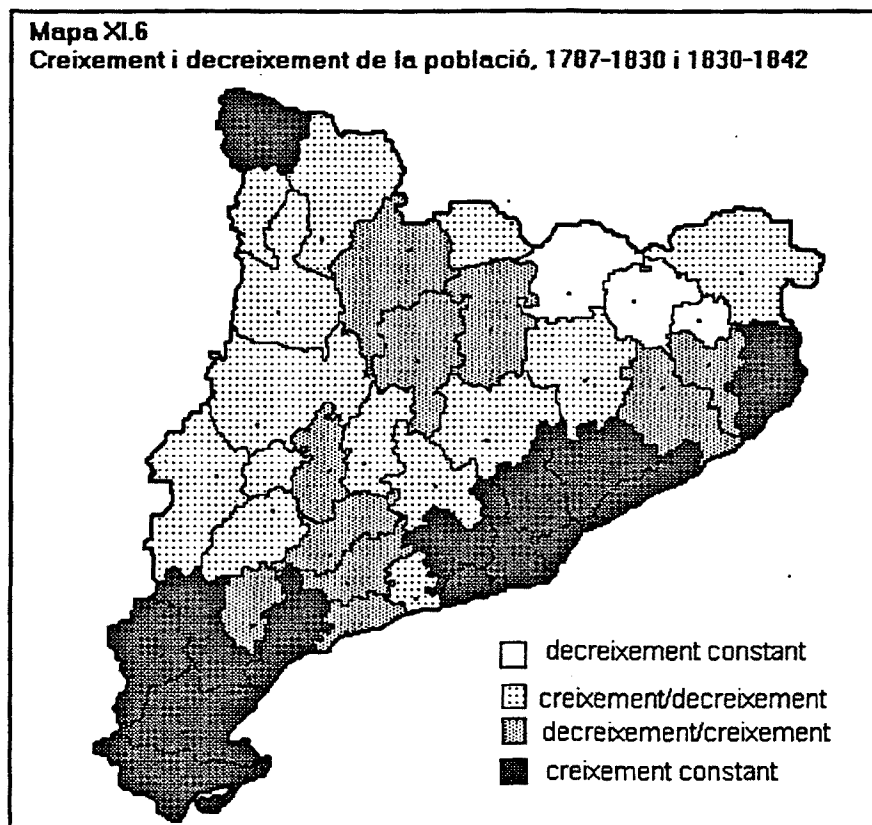
¹¹⁰ Vegeu sobre aquesta ciutat i el Bages Llorenç FERRER: Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX), Barcelona, 1987.

¹¹¹ TORRAS: Liberalismo..., pàg.104-117, i FONTANA: “Crisi...”, pàg.7-16. Per Jaume Torras: Liberalismo..., pàg.105, el bloc insurreccional a Catalunya coincidiria força amb *“las tierras ásperas y poco pobladas de los altiplanos del centro de Cataluña”*, tot i que, com ell mateix reconeix, en aquest model no encaixa la important participació de les comarques vitivinícoles del pre-litoral, entre elles el Penedès. Per la divisió socio-econòmica de Catalunya al tombant de segle podem utilitzar la proposta que fa VILAR: Catalunya..., III, pàg.627-655. Sobre les característiques socials específiques de les zones vitivinícoles vegeu pel cas francès Ernest LABROUSSE: Fluctuaciones económicas e historia social, Madrid, 1962; i Barrington MOORE: Los orígenes sociales de la dictadura y de la democracia. El señor y el campesino en la formación del mundo moderno, Barcelona, 1973, pàg.42-67.

¹¹² Vegeu FRADERA i GARRABOU: “Presentació”, pàg.19-20, ANGUERA: Comportaments..., pàg.50-68, ARNABAT: Liberals..., pàg.224-233, CLARA: “Sobre...”, pàg.372-377; Mercè RENÓM “Introducció” a Guerrillers..., pàg.45-50, Gemma TRIBO: “Els malcontents a Molins de Rei: una reflexió sobre la insurrecció de 1827”, pàg.550-552, GELABERTÓ: Revolució liberal..., pàg.48-60; GUTIERREZ POCH: “El Trienni...”, pàg.164-168, RUBIO RUIZ: “Apropament al Trienni...”, pàg.161-171 i SANCHEZ AGUSTÍ: Bandolers..., pàg.103-172. A la resta de l'estat aquesta hipòtesi sembla confirmar-se, vegeu ARDIT: Revolució liberal..., pàg.282 i BENITEZ: Carlismo.... Una opinió contrària referint-se a la Vendée a Oscar di SIMPLICIO: Las revueltas campesinas en Europa, Barcelona, 1989, pàg.120-121: *“se rebelaron contra la revolución las zonas de implantación humana dispersa, privadas de relaciones orgánicas con el centro de la nación, [...] En estas áreas marginales, en los sitios en donde las experiencias sociales de los campesinos mantenían sus limitaciones, las solidaridades verticales se mostraron sólidas y los bloques que unían a campesinos y señores resultaron duraderos”*.

¹¹³ Charles TILLY: Las revoluciones europeas, 1492-1992, Barcelona, 1995, pàg.213-220 (216-217 per la cita). Jhon D. Mc. CARTHY i M.N. ZALD: “Resource Mobilisation and Social Movements: A partial Theory”, dins American Journal of Sociology, núm.82 (1977), pàg.1.212-1.241, han destacat que la majoria de moviments socials s'han donat no pas en zones pobres, sinó pròsperes.

reialisme. I, a més, totes eren comarques que al llarg del segle XVIII havien experimentat forts creixements de població¹¹⁴.

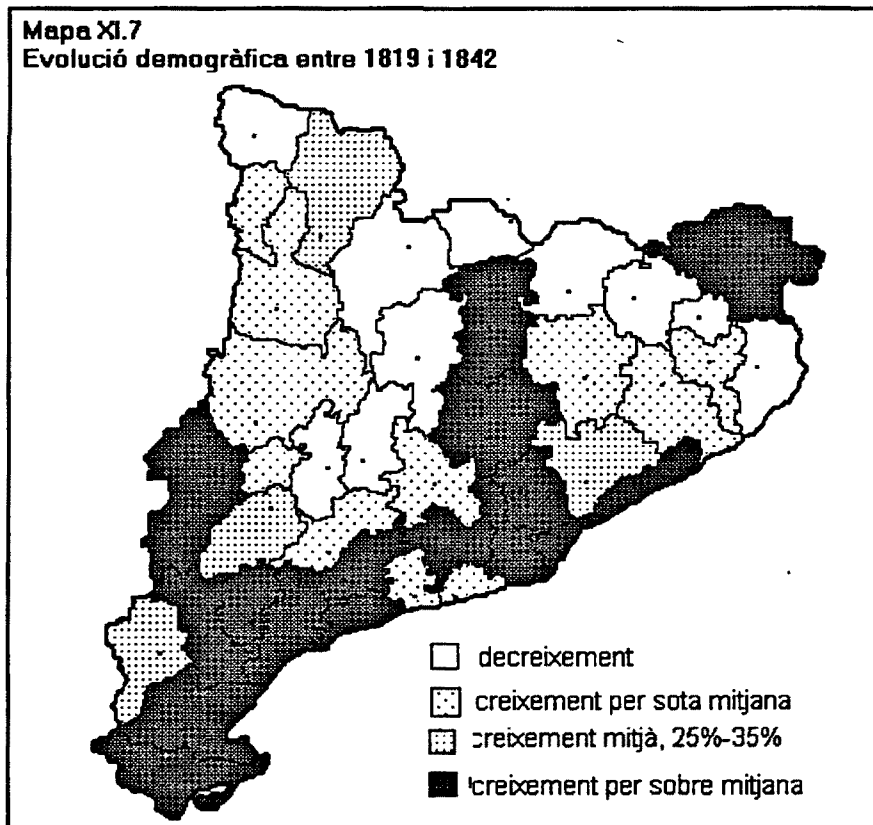
Si agafem el període 1787-1830, les pèrdues de població continuen donant-se a les mateixes comarques: la Segarra (7%), el Solsonès (34%), el Berguedà (11%), el Ripollès (20%), les terres de l'Ebre (6%), la Conca de Barberà (4%), i l'Alt Camp (15%), només manca una comarca reialista la Garrotxa que experimenta aquests anys un lleuger augment, tot i que entre 1819 i 1842 perd un 23% de la població (mapes XI.6 i XI.7)¹¹⁵. Algunes d'aquestes comarques continuaran perdent població en el període 1819-1842, com la Segarra 24%, el Ripollès 24% i la Garrotxa 23% (quadre XI.7).

Tot i que també trobem comarques amb pèrdues demogràfiques importants, però que no donen tants homes al reialisme, com per exemple el Gironès (29%), la Selva (8%), el Tarragonès (7%), l'Alt Urgell (20%) i la Vall d'Aran (15%). Aquestes comarques patirien també la crisi de tombant segle, però en uns casos (Alt Urgell i Vall d'Aran) aquesta no era pas una situació nova i, a més, no havien experimentat al llarg del

¹¹⁴ Les dades a IGLESIES: "Indagaciones...", pàg.407-408.

¹¹⁵ Elaboració pròpia a partir de les dades que ofereix IGLESIES: "Indagaciones...", pàg.397.

XVIII grans transformacions econòmiques, cosa que farà que continuïn perdent població en el període 1819-1842: la Vall d'Aran un 23%, la Cerdanya un 24% i l'Alt Urgell un 35%. En d'altres situades a la marina (el Gironès, la Selva, i el Tarragonès) les transformacions experimentades els permetien d'afrontar la crisi amb garanties d'èxit, com mostra el fet que en el període 1819-1842 recuperin població: el Gironès un 11%, la Selva un 2% i el Tarragonès un 46%.

De forma general, aquelles comarques que aconseguen superar la crisi de començaments del XIX, i per tant experimenten creixements importants de la seva població entre 1819 i 1842, són les que menys suport donen al reialisme, com ara les comarques del Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme i els dos Vallès, amb una mitjana de creixement demogràfic del 51%, les del Garraf, l'Alt Penedès i el Tarragonès amb una mitjana del 38%, el Baix i l'Alt Empordà, i el Gironès amb una mitjana del 30% (mapa IX.7). És a dir la franja costanera i algunes zones del pre-litoral.

Si comparem el mapa de produccions agrícoles de començaments del segle XIX¹¹⁶ i la geografia del reialisme hi podem trobar algunes correlacions importants. Per una banda, la majoria de comarques on la producció vitícola abasta entre un 90% i un 75% dels pobles (la franja litoral i prelitoral) donà molts pocs homes al reialisme, amb alguna que altre excepció (Baix Penedès, Baix Camp i Priorat), i tampoc donaren homes al reialisme aquelles zones especialitzades en la producció d'oli (tant del nord-est al voltant de Girona, com del sud-est al voltant de Tarragona). Per una altra banda, subministraren força homes aquelles comarques que tenien una majoria dels seus pobles produint blat, sense cap altra especialitat agrícola (la Segarra, el Solsonès, el Berguedà, i la Garrotxa, fonamentalment). També podem trobar una correlació entre aquells nuclis urbans que subministraren homes al reialisme i la crisi de la manufactura i la menestralia tradicional que havia experimentat un important creixement al llarg del segle XVIII¹¹⁷. Així la crisi afectà la indústria del ferro (Solsona i Ripoll), a la indústria tèxtil, sobretot de la llana, però també del cotó, que patí una important reestructuració i concentració geogràfica i empresarial (Berga, Manresa i diversos nuclis del Bages, Cervera, i sobretot Olot), i a la indústria del paper a les conques de l'Anoia i del Riudebitlles, del Ter i del Francolí i que patiren un procés semblant al tèxtil (Anoia, Alt Camp i Conca de Barberà, Garrotxa i Pla de l'Estany). Jaume Torras ha assenyalat que el reialisme es donà, sobretot, en aquelles comarques en que *"perduraban formas antiguas de explotación de la tierra -y de los hombres-, pero sometidas a la presión transformadora de intercambios generalizados y expuestas a la corrosiva vecindad de los incipientes núcleos febriles que salpicaba su territorio"*, mentre que les zones vitivinícoles serien zones de reclutament, però no pas d'oposició massiva al liberalisme, i les zones més liberals coincidirien amb aquelles comarques diferenciades pel context en que es vivien aquests canvis¹¹⁸.

L'èxit del reialisme se situa doncs a banda i banda d'una mena de X que travessaria Catalunya i amb centre a Manresa, passant per Berga i Solsona fins arribar a

¹¹⁶ Vegeu el resum a Víctor HURTADO, Jesús MESTRE i Toni MISERACHS: Atlas d'Història de Catalunya, Barcelona, 1995, pàg.173. Vegeu l'estudi que serveix de base a Llorenç FERRER i Antoni SEGURA: "Organització de la producció agrària a la Catalunya del set-cents", dins Pedralbes, núm.8, vol.I, pàg.511-534, pàg.539 pel mapa. Finalment, el mapa que reproduïx VICENS VIVES: Industrials..., pàg.27.

¹¹⁷ HURTADO, MESTRES, i MISERACHS: Atlas..., pàg.178-181.

¹¹⁸ TORRAS: Liberalismo..., pàg.105-113 (pàg.105 per la cita). Una certa coincidència amb el miguelisme portuguès segons LOUSADA i MONTEIRO: "Revoltas...", pàg.177.

Cervera, punt d'unió amb l'altre brançal que baixa d'Olot passant per Vic i Manresa; i des de Cervera torna a dividir-se amb un brançal cap a Balaguer i l'altre cap a Montblanc, Falset i Mora d'Ebre (vegeu els mapes XI.3 i XI.4). Quan més ens allunyem, en direcció a la costa o en direcció a la muntanya, menys força tingueren els reialistes segons les nostres dades.

Si de les comarques i els partits passem als municipis (Apèndix 5), destaquen per la importància del reialisme: Cervera (45 pensions), Castellfollit (29), Manresa (26), Olot (25), Berga (18), Mora d'Ebre (13), Prats de Lluçanès, Castelló d'Empúries i Lleida (10), que en total sumen 186 pensions, un 24%, que vindrien a representar uns tres mil set-cents enrolats. La majoria d'aquestes viles i ciutats compten amb manufactura tèxtil (llana i cotó) i amb una important activitat artesanal i menestral. Aquesta aproximació ens deixa entreveure la importància de les ciutats intermèdies i viles importants al martirologi reialista. Si sumen les pensions de les vint-i-cinc capitals de partit ens dona un total de 194 (25%), és a dir una quarta part de les pensions reialistes van a parar a capitals de partit, i per tant a zones més o menys urbanitzades (uns 4.000 enrolats).

Però si en lloc de nombres absoluts utilitzem els percentatges sobre els veïns, el mapa municipal del reialistes varia substancialment. Per sobre del 10% tenim: Castellfollit (29%) a l'Anoia, Artesa de Segre (18%) a la Noguera, Navès (14%) al Solsonès, Masllorenç (13%) al Baix Penedès, i Mora d'Ebre (10,5%) a la Ribera d'Ebre; entre el 5% i el 10% tenim: Vallfogona de Balaguer (producció de llana a la Noguera), Vilanova de Segrià (Segrià); Castellar de N'Hug (Berguedà), Cervera (lli i cànem) i Sant Pere dels Arquells (Segarra), Cornellà de Terri i Vilademuls (Pla de l'Estany), Belianes (Urgell), Gaià i Talamanca (Bages), Mont-roig del Camp (producció de sabó al Baix Camp), Clariana, Oliús (Solsonès), Vilabella del Camp (Alt Camp), Vespella de Gaià (Tarragonès), i Sant Bartomeu del Grau (Osona). Ara el que tenim són, amb l'excepció de Cervera, pobles petits amb una mitjana d'uns 80 veïns, uns 400 habitants, predominantment agrícoles, sobretot cerealícoles, però també amb alguna que altre presència de pobles vitivinícoles.

Si ampliem el cercle als que se situen entre el 2,5% i el 5% tenim: Fuliola (Urgell), Berga (cotó), Gironella (cotó), Pobla de Lillet (cotó i llana) i Puig-reig (Berguedà), Tarroja (cotó), Torrefeta, i Vallfogona (Segarra), Vilanova de Prades (Conca de Barberà) i Vinebre (Ribera d'Ebre), Pedret i Bàscara (Alt Empordà), Garrigoles (Baix Empordà) i Salt (Gironès), Aiguafreda i Sant Quirze Safaja (Vallès

Oriental), Torre de Claramunt (Anoia), Juncosa (Garrigues), Llardecans (Segrià), Avinyó, Cardona (cànem, cotó i llana), Castellbell i el Vilar i Castellgalí (Bages), Guixers i Riner (Solsonès), Rodonyà (Alt Camp), Santa Pau (Garrotxa), Serinyà (Pla de l'Estany), Alcover (sabó) i Bràfim (llana) (Alt Camp), Riudecanyes i Vilaplana (Baix Camp), Ponts (cotó) i Vilanova de l'Aguda (Noguera), Renau (Tarragonès), Santa Perpètua (Vallès Occidental), Abella de la Conca (Pallars Jussà) i Esterri d'Aneu (Pallars Sobirà), Sant Julià de Vilatorrada (vidre) i Centelles (llana) (Osona), Pacs (Alt Penedès), Albinyana, Llorenç i Santa Oliva (Baix Penedès). La mitjana de veïns ha augmentat fins els 100, i el nombre d'habitants fins el mig miler. Ara junt a pobles cerealícoles, trobem ja pobles vitivinícoles i petits nuclis manufacturats. És a dir, a mesura que el volum de la població augmenta el percentatge de pensions disminueix, amb les excepcions ja anotades de Manresa, Cervera, Berga, Montblanc, Olot, Alcover, i Castelló d'Empúries (quadre XI.7)

Quadre XI.7 Pensions per reialistes morts per grups de municipis

Municipis de ... veïns	veïns	% s./ Cat.	Municipis	% s./ Cat.	Pensions	% s./ Cat.	Muni. Pens.	00/0 veïns	% muni
+ 2.000 v.	28.903	16	5	0,5	52	7	4	1,8	80
1.000-2.000v	14.627	8	10	1	51	7	7	3,5	70
500-1.000v	16.719	9	27	3	141	18	22	8,4	81
200-500v.	36.817	20	129	13,5	179	23	65	4,9	50
-200	85.611	47	783	82	341	45	160	4,0	20
Total	182.677	100	954	100	764	100	258	4,2	27

Font: Elaboració pròpia a partir Cens de 1819 i les dades de l'Apèndix 5

Si valorem la incidència de les pensions reialistes en funció del nombre d'habitants dels municipis, podem apreciar també algunes característiques importants¹¹⁹. El percentatge més important de municipis amb pensions reialistes (81%) i de pensions

¹¹⁹ Sobre la població catalana d'aquests anys vegeu Josep IGLÉSIES FONT: "Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX" dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, XXXVII, 1967, pàg.385-480, Jaime BENAVENTE i Roser NICOLAU: "La Població", dins *Història econòmica de Catalunya contemporània. 2. S.XIX. Població i agricultura*, Barcelona, 1990, pàg.11-119, i Roser NICOLAU: "Els condicionaments d'una població en expansió", dins Josep M. FRADERA (dir.): *La gran transformació, 1790-1860*, Barcelona, 1997, pàg.84-97. Recordem que aquests percentatges són indicatius i que per molts llocs no disposem de dades. Ens sembla però, que cal calcular el percentatge de reialistes, no pas sobre el conjunt de la població, com s'ha vingut fent fins ara, sinó sobre el nombre d'homes d'entre 16 i 40 anys, és a dir mobilitzables. Per això cal tenir present que els homes entre aquestes edats estava al voltant del 20% de la població, i

reialistes sobre el seus veïns (0,84%, un 17% dels homes adults), està en els municipis d'entre 500 i 1.000 veïns, és a dir d'entre 2.500 i 5.000 habitants (uns 12.000 enrolats). Per contra el percentatge més baix es troba als municipis de més de 2.000 veïns, 10.000 habitants amb un 0,18% (un 4% dels homes adults), tot i que en trobem a quatre dels cinc (80%)¹²⁰. En una situació propera a la mitjana catalana (0,42%, és a dir del 8% dels homes adults) trobem els municipis d'entre 1.000 i 2.000 veïns (5.000 i 10.000 habitants) amb un 0,35% (un 7% dels homes adults) i un 70% dels municipis afectats, els municipis d'entre 200 i 500 veïns (1.000 i 2.500 habitants) amb un 0,49% (10% d'enrolats entre els homes adults) i el 50% dels municipis afectats, i finalment, els pobles de menys de 200 veïns (1.000 habitants) que per contra del que s'ha vingut creient només tenen un 0,4% de pensions sobre els seus habitants i un 20% dels municipis afectats.

Quadre XI.8 Reialistes fugitius, estiu-tardor 1822 per grups de municipis

Municipis de ... veïns	veïns	% s./ 4 par	Municipis	% s./ 4 par	Reialistes	% s./ 4 par	Muni. Reial.	% veïns	% muni
+ 2.000 v.	18.876	46	1	0,5	0	0	0	0	0
1.000-2.000v	4.737	11,5	3	1,5	114	17	2	2,4	66
500-1.000v	2.428	6	4	2	3	0,5	1	0,1	25
200-500v.	10.968	26,5	30	16	153	23	12	1,4	40
-200	4.169	10	150	80	394	59	54	9,4	36
Total	41.178	100	188	100	664	100	69	1,6	37

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Annex 2 i el quadre XI.4

Si prenem en consideració les dades del "Cuaderno" ens varia la informació sobre la incidència del reialisme segons el nombre d'habitants per municipi (quadre XI.8). En aquesta mostra són els municipis petits, de menys de 200 veïns (1.000 habitants), els que ofereixen unes dades més altes de participació reialista, propera a un de cada deu veïns (9,4%), i a continuació, però a molta distància, les viles d'entre 1.000 i 2.000 veïns (5.000 i 10.000 habitants) amb un 2,4% i amb les dues terceres parts de municipis d'aquesta grandària, tot i que aquí influeix molt l'aportació de Manresa (105 homes). Per contra ens apareixen com a zones buides de reialistes les grans ciutats (en aquest cas Barcelona) i els municipis d'entre 500 i 1.000 veïns (2.500 a 5.000 habitants). I propera a la mitjana els municipis d'entre 200 i 500 veïns (1.000 i 2.500 habitants) amb un 1,4% i

s'aproximava força al nombre de veïns. Vegeu sobre aquesta qüestió Pere ANGUERA: *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona, 1991, pàg.449-460.

una tercera part de municipis afectats.

XI.3.2. La base social

A partir de les dades dels 664 reialistes que eren fora de les seves cases l'estiu i la tardor de 1822 i dels quals en tenim constància a quatre Partits de la província de Barcelona en el "Cuaderno" (Apèndix 2), podem fer una aproximació a la base social del reialisme català¹²¹. El primer que cal destacar és que un 74% (492 persones) no tenen res en propietat, és a dir són simples jornalers; un 6,5% (43 persones) tenen una casa; un 7% (48 persones) tenen vinya a rabassa o treballen terra d'altri; i només un 12% (81 persones) tenen alguna terra en propietat, generalment petita (vegeu el quadre IX.3). Tot plegat ens indica que quasi nou de cada deu reialistes pertanyien a les classes més pobres de la societat, havent-se de guanyar la vida treballant per altri, ja fos a jornal, a rabassa o parceria. Els dos partits més penetrats per les relacions capitalistes (Barcelona i Terrassa), presenten un nombre més elevat de gent sense res (superior al 80%), i més petit de gent que treballi terra d'altri (un 1%). Curiosament els partits que presenten més participació reialista, tant absoluta com percentual (Igualada i Manresa), són aquells on la presència de rabassers i parcers és més important (al voltant d'un 9%). Si comparem aquestes dades amb la composició sociològica de Catalunya ens adonem que a la base social del reialisme hi estan sobrerrepresentats els jornalers, que representen les tres quartes parts del total d'enrolats, mentre només són el 41,5% dels catalans. De forma equilibrada amb el seu pes social trobem els petits pagesos: un 12% d'enrolats i un 13% de representació social¹²².

Unes dades que se'ns confirmen amb altres mostres de caràcter més local que hem localitzat. Per exemple al poble d'Artés dels 104 homes que havien fugit del poble per enrolar-se amb els reialistes, un 49% (51 homes) no tenien cap propietat, un 40% (41 homes)

¹²⁰ Pel carlisme, en canvi, SANTIRSO: *Revolución...*, pàg.494-496, assenyala que el percentatge d'incorporats augmenta a mesura que disminueix el volum de la població.

¹²¹ Les dades ja han estat estudiades per TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.119-129. Nosaltres hem variat una mica els criteris de classificació i per això ens ha semblat interessant de mostrar-los.

¹²² Les dades sociològiques de la població catalana a BENAVENTE i NICOLAU: "La Població", pàg.46-47. Vegeu unes dades semblants a TILLY: *La Vendée...*, pàg.322-332, que destaca la importància dels artesans i menestrals a les files de la Vendée. Per la seva banda Claude PETITFRÈRE: "Les grandes composantes sociales des armées vendéennes d'Anjou", dins *Annales History Revolución Francesa*, núm.211 (1973), pàg.1-20, assenyala que els percentatges dels grups socials dins els vendeans es quasi idèntic al del conjunt de la població, amb l'excepció dels grups burgesos que malgrat representar entre un 6% i un 9%, tenen un percentatge mínim a les files vendeanes, i en canvi és molt

disposaven d'una petita propietat; i només un 11% (12 homes) tenien propietats mitjanes¹²³. Dels onze reialistes morts i empresonats al Vilar l'estiu de 1822, vuit eren pagesos i tres ferrers¹²⁴. Dels quinze homes que surten del Vendrell la tardor de 1822 per enrolar-se amb els reialistes, set són pagesos, un pastor, un moliner i un serraller, i dels altres cinc en desconeixem aquestes dades¹²⁵. Si comparem aquestes dades amb la composició social d'aquesta vila ens adonem que el 70% que representen els pagesos equival al percentatge de pagesos i jornalers de la vila, i el mateix passa amb els menestrals (20%)¹²⁶. A Albinyana la majoria dels vuit reialistes morts durant el Trienni eren "pobres de solemnitat" i dos eren fusters, uns percentatges semblants a la composició social del poble¹²⁷. A Santpedor, del llistat de tretze homes que s'incorporen a les files reialistes, vuit són pagesos, dos són pagesos i teixidors, un és espartenyer, un teixidor, i un altre cisteller¹²⁸. Dels deu processats per participar en l'aixecament de Montaner l'estiu de 1821, al Berguedà, dos són pagesos, tres són jornalers, un moliner, i quatre teixidors de cotó¹²⁹. A Manresa, tant l'estiu de 1821 com el de 1822, els pagesos representen les dues terceres parts dels reialistes, seguits dels menestrals amb un 12% i els teixidors amb un 7%, i en aquest cas trobem implicats força religiosos, un 8%¹³⁰. És a dir, trobem a les partides reialistes una equilibrada representació de les classes populars, sobretot rurals, però també urbanes en alguns casos: jornalers, rabassaires, petits pagesos, menestrals, teixidors, etc. Hi són absents aquells sectors típicament urbans: comerciants, fabricants, comerciants i professions liberals.

Que les partides reialistes les formessin majoritàriament jornalers, es devia tal i com ja hem explicat, al fet que aquests tenien poc a perdre amb la repressió liberal a part

elevat a les files dels jacobins (les dades a la pàg.17). Finalment, per la divisió política dels grups socials a Portugal vegeu LOUSADA: "Miguelisme...", pàg.30.

¹²³ "Llistat de facciosos per pobles" (AHCM, lligall 61). Segons les dades dels cens de Floridablanca un 82% dels homes d'aquest municipi eren jornalers (Josep IGLÉSIES (ed.): El Cens de Floridablanca, Barcelona, 2 vol., vol.II, pàg.397-398).

¹²⁴ Les dades a l'AHM, Secció segona, Divisió quarta, "GFVII". Vegeu l'Annex VII.4, apartat B. Segons les dades dels cens de Floridablanca un 55% dels homes d'aquest municipi eren jornalers i un 40% pagesos (IGLÉSIES (ed.): El Cens ..., vol.II, pàg.398).

¹²⁵ Les dades a AHMV, "Copiador de las correspondencias. 1822" (amb dates d'1 d'octubre i 12 de desembre de 1822). Vegeu l'Annex VII.4, apartat D.

¹²⁶ Les dades a IGLÉSIES (ed.): El Cens ..., vol.I, pàg.278.

¹²⁷ APA, "Nota...". Vegeu l'Annex VII.4, apartat F. Les dades de població al "Padrón de 1824" (AHMA): 24,5% pagesos; 46,5% jornalers i pagesos; 18% jornalers, 10% estudiants, 1% menestrals. Vegeu també IGLÉSIES: El Censo..., I, pàg.283.

¹²⁸ Ofici del Cap polític amb data de 14 de maig de 1822 (AHCM, lligall 62). Vegeu l'Annex VII.4, apartat A. Segons les dades dels cens de Floridablanca un 79% dels homes d'aquest municipi eren jornalers i un 11% pagesos (IGLÉSIES (ed.): El Cens ..., vol.II, pàg.439).

¹²⁹ AHCM, lligall 61. Les dades al capítol VI, quadreVI.2.

de la seva persona, ja que no posseïen ni casa, ni terres. En canvi, altres sectors de la pagesia, que posseïen casa o terra pròpia o en cessió emfitèutica, tenien molt a perdre si s'absentaven per molt de temps del seu territori, perquè la repressió, com hem vist, se centrava en els seus béns i en els seus familiars. Per compensar aquesta imatge, poden servir-nos informacions referides no tant a la participació permanent en les partides, com a la participació esporàdica o de suport a les mateixes, com ens sembla que reflecteixen les dades de la Bisbal del Penedès reproduïdes al quadre XI.9.

Quadre XI.9 Composició social dels voluntaris reialistes de la Bisbal del Penedès

<i>de famílies</i>	<i>nombre</i>	<i>percentatge</i>
pageses benestants	6	8,6%
pageses mitjanes	4	5,7%
pageses petites	19	27,1%
pageses pobres	26	37,1%
jornaleres	15	21,4%
total	70	

<i>edat</i>	<i>nombre</i>	<i>percentatge</i>
menys de 26 anys	4	10,0%
entre 26 i 36	28	72,0%
més de 36 anys	7	18,0%
total	39	

<i>estat civil</i>	<i>nombre</i>	<i>percentatge</i>
casats	27	69,0%
solters	12	31,0%
total	39	

Font: Elaboració pròpia a partir dels noms que facilita SOLE CARALT: *La Bisbal...*, pàg.332-333 (Annex VI.1) i del Cadastre localitzat a l'AJ-AHCVP, Processos del segle XVIII, caixa LV (1794) i de la llista de Contribució de l'any 1834, localitzada a l'AHMBP, lligall 44.

En el quadre XI.9 podem comprovar un marc social més ampli de participació en el reialisme, tot i que la majoria, un 58%, continuen pertanyen a famílies jornaleres i pageses pobres, un percentatge equivalent al seu pes social en aquest municipi (54,5%)¹³¹. Però, hi trobem ben representada la pagesia mitjana, una tercera part del total percentatge equivalent al seu pes social (29%). La importància dels sectors intermedis de la pagesia, de l'artesanat urbà i la menestralia rural es veuria incrementat si

¹³⁰ Carpeta "Conspiració reialista" del lligall 61 de l'AHCM. Vegeu l'Apèndix 2 i el capítol VI, quadre VI.1.

¹³¹ Les dades de població a IGLÉSIES: *El Cens...*, I, pàg.310.

poguéssim conèixer la participació a través dels sometents¹³².

En tot cas, el que si que podem dir, i que coincideix amb d'altres estudis fets a Catalunya sobre el reialisme¹³³, i amb els malcontents¹³⁴ i el primer carlisme¹³⁵, és que els jornalers i els pagesos pobres (rabassers, parcers, ...) formaren la massa del moviment reialista a Catalunya. En l'anàlisi social de la Vendée es confirmen algunes de les línies que hem apuntat fins aquí, és a dir que les files reialistes hi havia representats tots els sectors socials, amb especial incidència dels pagesos i artesans i menestrals, i el mateix passa amb el miguelisme portuguès¹³⁶. Tot plegat ens porta a destacar el paper que la pagesia jugà en la revolució burgesa, així com el dels moviments camperols en el procés

¹³² Joaquín del MORAL RUIZ: "La presión fiscal en el Trienio Constitucional (1820-1823)", dins *Hacienda Pública Española*, núm.27 (1976), pàg.47-73, explica la participació de la pagesia propietària en les files reialistes per "una determinada estructura agrícola tradicional: bajo nivel de inversión en la tierra, sistemas de cultivo rutinario y escasamente productivo; dificultosa extracción de los géneros hacia los mercados en razón a la insuficiente red viaria y la débil comercialización interregional", la conjuntura contractiva del mercat, la davallada dels preus i dels salaris i de la renda agrícola, junt "a la presión tributaria más intensa"; mentre que els pagesos pobres anirien a sou dels reialistes: "el jornalero, bracero o campesino sin tierra, intervendrá en la lucha contra la reforma liberal como elemento a sueldo. Su participación se explica por las malas cosechas de los años 1821-22 y el hambre, consecuencia de la crisis de subsistencias; por los bajos salarios [...]. La tímida política agraria constitucional respecto a los repartos de las tierras baldías, [...]. Debe destacarse, a demás la importancia de la nueva Ley de Reclutamiento y Reemplazo del Ejército, [...] y a que] la propaganda anticonstitucional fue orquestada, desde un principio, a través de los pulpitos de las iglesias rurales españolas." (pàg.48-49).

¹³³ TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.119-123; RENOM: "Introducció", pàg.32; FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.23; i ARNABAT: *Els aixecaments...*, pàg.224-233. Pel País Valencià, vegeu ARDIT: *Revolución liberal...*, pàg.283-285 i MILLAN: "La resistència...", pàg.27 i *Rentistas...*, pàg.395-433. Per Navarra vegeu RÍO ALDAZ: *Orígenes...*, pàg.294-312.

¹³⁴ Vegeu Jaume TORRAS: *La guerra de los agraviados*, Barcelona, 1967, i "Societat rural..."; Pere ANGUERA: *Els Malcontents del corregiment de Tarragona*, Tarragona, 1993; Antoni MARTÍ COLL: *Mataró i els Agraviats*, Mataró, 1973; Daniel RUBIO: "La guerra de los Agraviados (Malcontents). 1827" dins *Congrés Internacional d'Història dels Pirineus*, Cervera, 1988; TRIBÓ: "Els malcontents..."; i Ramon ARNABAT: *Els Malcontents al corregiment de Vilafranca (1827). Una aproximació*, dins *II Seminari d'Història del Penedès: Els Moviments Socials*, El Vendrell, 1996.

¹³⁵ FONTANA: "Crisi camperola...", pàg.15; ANGUERA: *Déu...*, pàg.199-327; SANTIRSO: *Revolución...*, pàg.486-490; LLADONOSA: *Carlins...*, pàg.256-269 i "El carlisme a la zona liberal (Lleida)", dins ANGUERA i altres: *El carlisme...*, pàg.17-52; i Jaume GIRIBET SOLANS: "La composició social de l'exèrcit carlí a la província de Lleida. 1837" dins *El món rural català i la revolució liberal*, Cervera, 1991, pàg.229-236. Per Cantàbria: FERNANDEZ BENITEZ: *Carlismo y rebeldía...*, pàg.47-54. Pel País Basc, FERNANDEZ ALBADALEJO: *La crisi...*, pàg.367-369 i FERNANDEZ PINEDO: *Crecimiento...*, pàg.285-294 i 463-466. SANTIRSO: *Revolución liberal...*, discrepa d'aquesta interpretació i assenyala que tingué més importància l'evolució geogràfica de la guerra que altres aspectes i el seu estudi demostra que la geografia del carlisme evolucionà paral·lelament als fronts de guerra.

¹³⁶ Vegeu Claude PETITFRÈRE: *La Vendée et les vendéens*, Paris, 1981. Una valoració esbiaixada d'aquestes i altres dades sobre la composició social de la Vendée a BULLON: "El legitimismo...", pàg.230-238, per tal de justificar les seves tesis sobre el carlisme. Pel miguelisme LOUSADA i MONTEIRO: "Revoltas...", pàg.176-177.

de transformació de la societat, tant a favor com en contra¹³⁷. Aquest aspecte ens condueix al problema de la definició de la pagesia i de les característiques dels moviments camperols a les societats contemporànies. Quan parlem en aquest treball de pagesia i pagesos ens referim a aquells que treballen i viuen del camp (mitjans i petits propietaris, arrendataris, parcers, rabassers) deixant de banda els exclusivament jornalers. És tracta, doncs, d'un col·lectiu prou diferenciat, si bé en procés de fragmentació creixent en aquest període¹³⁸.

Pel que fa a l'edat, i referint-nos, en aquest cas, a enrolats de la Bisbal del Penedès (l'única de la qual disposem d'aquestes dades i només per a 39 persones), la majoria (un 72%) tenia entre 26 i 36 anys, mentre que els que en tenien menys de 26 representaven un 10%. L'edat mitjana dels participants era de 31 anys. Les dades d'Albinyana confirmen aquesta tendència, ja que el 62% tenen entre 26 i 36 anys¹³⁹. Per

¹³⁷ Vegeu Luisa ACCATI: "Vive le roi sans taille et sans gabelle. Una discussione sulle rivolte contadine", dins Quaderni Storici, núm.21 (1972), pàg.1071-1103; Albert SOBOUL: Problemas campesinos de la revolución, Madrid, 1976 i "Rapport general" dins Les mouvements paysans dans le monde contemporain, vol.1, pàg.1-16, Nàpols, 1976; Eric J. HOBBSAWM: "Los campesinos y la política", i H.ALAVI: "Las clases campesinas y las lealtades primordiales", tots dos dins Los campesinos y la política, Barcelona, 1976, pàg.6-45 i 47-125; Henry A. LANDSBERGER: "Disturbios campesinos: temas y variaciones" dins Rebelión campesina y cambio social, Barcelona, 1978, pàg.11-93; Richard K. HORNER: "Els moviments agraris i llurs condicions històriques" dins Estudis d'Història Agrària, núm.3 (1979), pàg.23-37; G. HUIZER: "Movimientos de campesinos y campesinas y su reacción ante la depauperación: ¿la dialéctica de la liberación?" dins Agricultura y Sociedad, núm.23 (1982), pàg.8-80. Cal tenir present també, la diferència entre el tram polític-moral-sociològic de la societat liberal-capitalista i la societat en procés de transició al capitalisme, en la qual s'enquadra el realisme que aquí estudiem. Entenem com a període de transició al capitalisme el que se situaria a Europa, a grans trets, entre mitjan segle XVIII i mitjan XIX, caracteritzat per profundes transformacions a tots els nivells de la societat (vegeu George RUDE: La multitud en la historia, Madrid, 1971, pàg.17-22 i "Los movimientos..."). Això fa que aquests moviments, malgrat les semblances amb el passat o algunes continuïtats cap el futur, tinguin uns trets característics propis (vegeu sobre aquest tema Philippe VIGIER: "Mouvements paysans dans la cadre de l'agriculture et de la société rurale traditionnelles" dins Les mouvements paysans..., vol.1, pàg.17-35; SIMPLICIO: Las revueltas...; i Juan M. GUILLEN: Los movimientos sociales en las sociedades campesinas, Madrid, 1993). També consideren necessari distingir aquest període de transició pel que fa als moviments socials pagesos, GARRABOU: "La conflictivitat...", pàg.91-94; FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.16-17 i SOBOUL i altres: "Rapport...". Finalment, vegeu Manuel GONZÁLEZ MOLINA: "Los mitos de la Modernidad y la protesta campesina. A propósito de Rebeldes Primitivos de Eric J. Hobsbawm", dins Historia Social, núm.25 (1996), pàg.113-157.

¹³⁸ Per tant, defugim de parlar dels camperols com un grup social que tindria uns trets bàsics semblants a diferents èpoques històriques i àrees geogràfiques. Vegeu PEREZ YRUELA: "El conflicto en el campesinado" dins Agricultura y Sociedad, núm.10 (1979), pàg.245-271; T. SHANIN (ed.): Campesinos y sociedades campesinas, Mèxic, 1980 i "Definiendo el campesinado: conceptualizaciones y desconceptualizaciones. Pasado y presente en un debate marxista", dins Agricultura y Sociedad, núm.27 (1983), pàg.33-79; E. SEVILLA GUZMAN: "El campesinado: elementos para su reconstrucción teórica en el pensamiento social", dins Agricultura y Sociedad, núm.27 (1983), pàg.33-79. Un exemple concret per la Vendée a BOIS: Paysans..., pàg.287-318.

¹³⁹ Vegeu l'Annex VII.4. Pel carlisme, segons les dades que ofereix SANTIRSO: Revolución..., pàg.486, la majoria dels combatents carlins se situaria entre els 16 i els 24 anys.

últim, i pel que fa a l'estat civil, podem assenyalar que una majoria (69%) eren casats; mentre que dels d'Albinyana la meitat eren casats i l'altra fadrins. Pensem que aquestes dades poden no ésser representatives per altres partides que actuaven més aïllades, però sí per les d'aquest tipus que actuaven, sovint, amb els sometents locals.

XL4 EL DEBAT SOBRE LES RAONS¹⁴⁰

Com hem vist als capítols VII i VIII els constitucionals analitzaven la participació popular en les partides reialistes en funció de quatre variables. Primera, la misèria de les classes populars que les impel·lia a guanyar-se un jornal enrolant-se a les partides, d'aquí l'èmfasi en promoure obres públiques i donar treball als jornalers desvagats. Segona, la ignorància de la pagesia que la feia presa fàcil de la propaganda contrarevolucionària, per això l'intent d'estendre l'ensenyament primari i la campanya propagandística mitjançant la literatura popular. Tercera, l'existència d'un pla contrarevolucionari encapçalat per aquells sectors socials que més perdien amb el nou règim i que finançava i organitzava el descontentament popular. Quarta, l'actitud bel·ligerant de bona part del clergat que, aprofitant la seva influència social i la ignorància popular, dirigia els descontentaments contra el règim constitucional. Els liberals moderats faran més incidència en les dues primeres qüestions, i els liberals exaltats en les dues últimes. Ho resumeix prou bé Gorostiza quan assenyala com a causes del suport popular al reialisme, a més de la inoperància de les autoritats constitucionals i l'actuació de la direcció contrarevolucionària, *"la miseria a que los había reducido una epidemia desoladora y dos cosechas desgraciadas, la carestía producida por esta misma miseria [...], la ignorancia superticiosa de las clases bajas, el egoísmo de las altas y la rivalidad que existía entre los que habitaban en la costa y la montaña"*¹⁴¹. També Evaristo San Miguel assenyalava en la mateixa direcció: *"En esta guerra civil, es decir, en las filas armadas moral o físicamente contra el nuevo trono, hay tres clases de personas: primera, la real, positiva, y hasta vitalmente interesada en promoverla, en agitarla, en que la conduzca en fin al triunfo deseado. Segunda, las que por sugerencias o por preocupaciones propias son enemigas, o muy poco afectas a las cosas existentes. Tercera, las que sin interés, sin pensamiento político de clase alguno son meros instrumentos de las*

¹⁴⁰ Hem tractat alguns aspectes d'aquesta qüestió a Ramon ARNABAT: "La raó de la rebel·lió. Apunts per entendre els aixecaments reialistes durant el Trienni Liberal", dins Josep M. SOLÉ i SABATE (dir): *El Carlisme com a conflicte*, Barcelona, 1993, pàg.15-56.

¹⁴¹ [Manuel Eduardo] GOROSTIZA [y CEPEDA]: *Cataluña a fines de julio de 1822, o sea rápida ojeada sobre el origen, progresos, proyectos y recursos de la facción liberticida en sus cuatro provincias*, Madrid, 1822, pàg.53 i 27-28 per les cites. Caldria afegir en aquesta línia Francisco ESPOZ y MINA: *Memorias del General Don Francisco Espoz y Mina*, 2 vol. Madrid, 1962; els articles de Juan MAC-CROHON: "Reflexiones sobre la contrarrevolución del mes de julio" a *El Eco de Colom* (Palma, 1822), núm.105-109.

*pasiones de otros, y sirven bien y con fidelidad a quien los paga*¹⁴².

Pel que fa als reialistes, estava clar que les raons que portaven les classes populars a les seves files era la defensa d'un sistema de vida que tenia en la religió i el rei els seus fonaments. Pels reialistes la incorporació a les partides era espontània i lliure, producte d'una actitud de rebel·lia del poble contra un sistema importat que capgirava la societat en la que estaven acostumats a viure¹⁴³.

XL4.1 Una visió historiogràfica¹⁴⁴

La historiografia de caire tradicionalista defineix el reialisme com un moviment popular, majoritari i espontani en defensa del rei i la religió¹⁴⁵. D'aquest cos interpretatiu

¹⁴² SAN MIGUEL: *De la guerra...*, pàg.75. Un any més tard hi tornava: Evaristo SAN MIGUEL: *De los facciosos*, Madrid, Imprenta de Miguel de Burgos, 1837, pàg.2-3: “*En este gran partido conocido en España con el nombre de 'carlista', hay tres clases de personas que es preciso analizar por separado: 1º Los promotores de esta guerra, que sin ser fanáticos ni ilusos, tratan de establecer el carlismo por miras puramente mundanas y políticas, y se consideran como una condición indispensable de su existencia pública; 2º Los que por preocupaciones políticas o religiosas le son afectos como a la doctrina más sana y más útil al buen régimen de toda asociación humana; 3º Los que con las armas en la mano son instrumentos de la política de los primeros y halagan las ideas y sentimientos que abrigan los segundos. La mayor parte de esta tercera clase de personas que combaten por el carlismo, no son en rigor carlistas verdaderos. No le sostienen por miras o cálculos políticos; tampoco le apoyan por opiniones o principios religiosos. Su ignorancia no les pone en el estado de tener principios en política.*”

¹⁴³ L'intent més seriós d'estructurar aquesta visió durant la pròpia època és el de J.M.R.: *Memorias...*, 2 vol., Barcelona, 1826: “*los pueblos donde andaban los realistas, aunque no se levantaban en masa, los apreciaban y estaban unidos con ellos en afectos y sentimientos*” (vol.I, pàg.9).

¹⁴⁴ Hem fet ja un comentari bibliogràfic a ARNABAT: *Liberals...*, pàg.16-28, i “*Contrarrevolución, antirrevolución y movimientos sociales*”, dins *Estado, protesta y movimientos sociales*, Vitòria, 1997. Vegeu també Pere ANGUERA: “*Revolución liberal y contrarrevolución desde las tierras de habla catalana*” dins Joseba AGIRREAZKUENAGA i Mikel URQUIJO (ed.): *Perspectivas de la historia local en Catalunya*, Bilbao, 1994, pàg.31-55. Poden ser útils també els treballs sobre la bibliografia del carlisme: Enrique GONZALEZ CALLEJA: “*La producción del último medio siglo sobre el carlismo en el proceso de la revolución española*” dins *Hispania*, núm.176 (1990), pàg.1.321-1.347; Pere ANGUERA: “*Sobre las limitaciones historiográficas del primer carlismo*”, dins *Ayer*, núm.2 (1991), pp.62-77 [versió catalana a Jordi CANAL i altres: *El carlisme. Sis estudis fonamentals*, pàg.157-183]; Jordi CANAL: “*El carlisme. Notes per a una anàlisi de la producció historiogràfica del darrer quart de segle (1967-1992)*” dins CANAL: *El carlisme...*, pàg.7-49; José R. URQUIJO: “*Historiografía sobre la Primera Guerra Carlista*” dins *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, núm.17-18 (1993), pàg.412-444; Martin BLINKHORN: *Carlismo y contrarrevolución en España 1931-1939*, Barcelona, 1979 (1975), pàg.15-68; i Manuel PÉREZ LEDESMA: “*Una lealtad de otros siglos. En torno a la interpretaciones del carlismo*”, dins *Historia Social*, núm.24 (1996), pàg.133-149. Caldria fer esment del treball de síntesi que fan Josep M. FRADERA i Ramon GARRABOU: “*Presentació*” dins FRADERA, GARRABOU, i MILLAN: *Carlisme...*, pàg.9-26. Uns intents més modestos d'interpretació del carlisme fets des de Catalunya a Josep M. SABATÉ: “*Els orígens i l'evolució del carlisme: ideologia (del reialisme al carlisme)*” dins *El món rural català i la revolució liberal*, Cervera, 1991, pàg.219-228 i Joan PRATS: “*El carlisme: aproximació historiogràfica*” dins *El carlisme sota la Restauració*, Tarragona, 1990, pàg.17-52.

¹⁴⁵ Marcelino MENÉNDEZ y PELAYO: *Historia de los heterodoxos españoles*, 3 vol., Madrid, 1880-81 (reedició de 1956 i 1968); Rafael GAMBRA: *La primera guerra civil*, Madrid, 1950; Melchor FERRER, Domingo TEJERA i José F. ACEDO: *Historia del Tradicionalismo Español*, vol.2, Sevilla, 1942. En aquesta línia Antonia RODRÍGUEZ EIRAS: “*Alzamientos realistas en Galicia en el Trienio*

n'han sorgit diferents branques que han fet més incidència en aspectes concrets. Per una banda s'ha insistit en el caràcter foral del reialisme que lluitaria per "*la religión, la libertad del rey, y la recuperación de los Fueros*"¹⁴⁶. Aquesta branca ha tingut força seguidors a Catalunya que fins i tot parlen d'un moviment contrarevolucionari català específic: "*aquesta línia ininterrompuda [de la guerra contra França de 1793 fins la primera carlinada] [...] és exclusiva de Catalunya i marca de manera peculiar el carlisme català*"¹⁴⁷. Per una altra banda, Joan Bardina plantejà el reialisme com una alternativa a l'absolutisme i al liberalisme: "*al ser proclamada la Constitución de 1820, sabemos ya que existían tres partidos: el liberal, que es el que hizo la Revolución; el absolutista, compuesto en la totalidad por masones; y el realista, que contaba con todo*

constitucional" dins Cuadernos de Estudios Gallegos, XXI, núm.64 (1966), pàg.189-215; i José Me RAZQUIN: Los Miralles, guerrilleros realistas y del carlismo, Lleida, 1977. Vegeu també, BOSCH DORCA: La contrarrevolución..., especialment les pàg.12-17. Refusem el qualificatiu de pre-carlisme, per referir-nos als aixecaments reialistes, que li atorga l'escola tradicionalista (FERRER i altres: Historia..., II, pàg.5-7 i COMELLAS: Los realistas..., pàg.66).

¹⁴⁶ José Fermín GARRALDA: "Los voluntarios realistas en Navarra durante el Trienio liberal", dins Aportes, núm.2 (1986), pàg.3-13 (pàg.12 per la cita); "Antecedentes de la guerra carlista. Estudio socio-político de Pamplona en el Trienio liberal (1820-1823)", dins Príncipe de Viana, XLVIII, núm.181 (1987), pàg.487-526 i "Fundamentos doctrinales del realismo y el carlismo (1823-1840)" dins Aportes, núm.9 (1988), pàg.3-30. Aquest seria continuador de les tesis defensades els anys seixanta pel carlista i foralista Jaime del BURGO: Bibliografía de las guerras carlistas y de las luchas políticas del siglo XIX, Pamplona, 1956-60, 5 vol.; i Antecedentes de la 1ª Guerra Carlista, Pamplona, 1982. Una veta que des d'una perspectiva diferent han estirat Renato BARAHONA: Vizcaya on the Eve of Carlism. Politics and Society, 1800-1833, Reno, 1989, pàg.43-70. Però, precisament, aquesta qüestió foral ha estat posada en qüestió per molts historiadors del reialisme i del carlisme com ANGUERA: "Sobre...", pàg.165-167; Julio AROSTEGUI: "El carlismo y los fueros vasco-navarros", dins Historia del Pueblo Vasco, vol.3, Sant Sebastià, 1979, vol.3, pàg.71-135; María Cruz MINA: Fueros y revolución liberal en Navarra, Madrid, 1981, vegeu especialment les pàg.224-230; Ramón del RÍO ALDAZ: "Camperols foralistes i contraris a la revolució burgesa? Un mite que s'esfondra a Navarra", dins Recerques, núm.22 (1990), pàg.25-44. Vegeu, també, Pablo FERNANDEZ ALBADALEJO: La crisis del Antiguo Régimen en Guipuzcoa, 1766-1833. Cambio económico e historia, Madrid, 1975, pàg.367-369; Emiliano FERNANDEZ de PINEDO: Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco (1100-1850), Madrid, 1974, pàg.285-294 i 463-466, i Javier FERNANDEZ SEBASTIAN: La génesis del fuerismo en la crisis del Antiguo Régimen (País Vasco, 1750-1840), Madrid, 1991.

¹⁴⁷ Josep M. MUNDET: La primera guerra carlina a Catalunya, Barcelona, 1990 (pàg.10 per la cita); "La base social del carlisme català a la primera guerra", dins ANGUERA i altres: El carlisme i la seva base social, Barcelona, 1992, pàg.81-102 i "El carlismo catalán (1833-1883)" dins RODRIGUEZ DE CORO: Los Carlistas..., pàg.213-228; Ramon GRABALOSA: Carlins i liberals, Barcelona, 1972, vegeu com exemple la pàg.11; Vegeu exemples locals, de caire purament descriptiu a Jaume COBERÓ: Les guerres carlines a Torà i Conca de Llobregós, Torà, 1986 (pàg.3-39 pel reialisme); Joan MASATS: En Mansuet Boxó, entre la llegenda i la història. Guerrillers reialistes a l'entorn de Montserrat (1808-1822), Castellbell i el Vilar, 1989; o biogràfics: Manuel BOFARULL: Don Joan Romagosa i Pros. Un general del Penedès, Vilafranca, 1986; Josep M. LLOBET: "Algunes dades socials sobre els carlins de la Segarra i comarques properes durant els primers anys de la Primera Guerra Carlina (1833-1837)" dins El carlisme i la seva base social, pàg.117-126; Cèsar LOPEZ HURTADO: Els Tristany d'Ardèvol, carlins irreductibles. Genealogia, Barcelona, 1993; i Antoni MARTÍ COLL: Domingo de Caralt, Mataró, 1965. Una interpretació que veurem sovint repetida dins les Històries generals de Catalunya.

el pueblo"¹⁴⁸. Una línia que desenvoluparà José Luis Comellas, tot definint el reialisme com una tercera via caracteritzada per "*no romper de raíz con el pasado, sino atemperar las tradiciones a la demanda de las nuevas circunstancias*"¹⁴⁹, i que tindrà un important ressò a Catalunya insistint en que "*a Catalunya hi havia una tendència moderada reialista i al mateix temps reformista. Es movia entre la tradició i la revolució. Era el camí encertat*"¹⁵⁰. Finalment, els anys setanta s'afegí una línia historiogràfica, que anomenem tradicionalista-renovadora, que tenia com a objectiu la recuperació del carlisme (i també del reialisme) com un moviment social i popular, contrari al capitalisme i de caire progressista i foralista que, més tard, seria traïcionat per alguns dels seus caps¹⁵¹.

Enfront d'aquesta visió tradicionalista s'anà conformant al llarg del XIX una altra visió del reialisme, la que corresponia a la historiografia liberal, que caracteritza el reialisme i el carlisme com un moviment purament reaccionari i pro-feudal, capitalitzat

¹⁴⁸ Juan BARDINA: *Orígenes de la tradición y del régimen liberal*, Barcelona, 1916², pàg.288-459 (pàg.350 per la cita). Aquesta línia que denominem tradicionalista-reformadora tindrà continuïtat els anys cinquanta amb els treballs de Federico SUAREZ: "La formación de la doctrina política del carlismo" dins *Revista de Estudios Políticos*, vol.XIV, núm.25-26 (1946), pàg.43-83; *La crisis política del Antiguo Régimen en España, 1800-1840*, Madrid, 1950, pàg.57-94; i *Conservadores, innovadores y renovadores en las postrimerías del Antiguo Régimen*, Pamplona, 1975.

¹⁴⁹ José Luis COMELLAS: *Los realistas en el Trienio constitucional (1820-1823)*, Madrid, 1958, *El Trienio constitucional*; i "Sobre los orígenes del carlismo", dins Alfonso BULLON DE MENDOZA: *Las guerras carlistas*, Madrid, 1993, pàg.27-41 (pàg.32-33 per la cita). De les seves anàlisis, però, es desprenen ben poques diferències de la línia conservadora tradicional, vegeu sinó el que diu José Luis Comellas referint-se als aixecaments reialistes: "*el peso de la contrarrevolución fue llevado a hombros del pueblo, el pueblo llano y sencillo, artesano y campesino*". En la mateixa línia José M. RODRIGUEZ GORDILLO: *Las proclamas realistas de 1822*, Sevilla, 1969; Joaquin RUIZ ALEMAN: *El levantamiento realista de Orihuela en 1822*, Academia Alfonso X el Sabio, Múrcia, 1970; Alexandra WILHELMSSEN: "Los realistas en el Trienio Constitucional: Manifiestos de la Regencia de Urgel", dins *Cuadernos de Historia de España*, núm.67-68 (1982), pàg.369-400: "*la corriente tradicionalista, también llamada realista o conservadora, quería mejorar el sistema existente, hacer reformas dentro del viejo orden, renovar el Antiguo Régimen*" (pàg.370) i "El desarrollo de la ideología carlista, 1833-1876)", dins BULLON DE MENDOZA: *Las guerras carlistas*, pàg.43-59.

¹⁵⁰ Antoni LLORENS: *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*, Barcelona, 1981, especialment pàg.67-104: (pàg.68 per la cita). També Santiago GALINDO: *La Regencia de Urgel y su posición ideológica*, Lleida, 1956, per qui durant el Trienni lluitaren els liberals innovadors contra "*los renovadores, los realistas, los tradicionalistas, fieles a aquel axioma que dice 'reformar para conservar'*", però se n'aprofitaren els absolutistes conservadors, "*cosa que se repite ya muchas veces a lo largo de la historia de España*" (pàg.23). Idees compartides, durant els anys cinquanta i seixanta, per VICENS VIVES: *Industrials...*, pàg.219 i SOLDEVILA: *Història dels catalans*, pàg.2.572. Vegeu també Jaume LLUIS i NAVAS: "Las divisiones internas del carlismo a través de la Historia. Ensayo sobre su razón de ser (1814-1936)", dins *Homenaje a Jaume Vicens Vives*, vol.II; pàg.307-345.

¹⁵¹ Vegeu entre d'altres, Josep Carles CLEMENTE: *Los orígenes del carlismo*, Madrid, 1979; *Las guerras carlistas*, Barcelona, 1982; *Los Carlistas*, Madrid, 1990; *El carlismo. Història de una disidencia social (1833-1976)*, Barcelona, 1990, i la recopilació de tots els seus treballs: *Historia general del carlismo*, Madrid, 1992, especialment pel nostre tema les pàg.35-81. En la mateixa línia Francisco RODRIGUEZ DE CORO (ed.): *Los Carlistas. 1800-1876*, Vitoria, 1991 (pel que fa al reialisme vegeu el seu article: "El carlismo, una propuesta del Antiguo Régimen (1800-1833)", pàg.39-63).

pel clergat i la noblesa més rànica¹⁵². En resum, per l'escola tradicionalista la raó de que sectors del poble donessin suport a la revolta reialista seria la defensa del rei, la religió, i en alguns casos els furs; mentre que per als liberals la raó d'aquest suport seria la incultura de les masses i la seva manipulació per part del clergat i sectors de l'aristocràcia. En cap dels dos casos, les bases socials del reialisme i del carlisme no tindrien cap interès propi a defensar, cap reivindicació pròpia a fer¹⁵³. En cap de les dues es distingeixen els diferents moments històrics de llur concreció pràctica ni la seva heterogeneïtat social.

La veritable renovació historiogràfica pel que fa a l'estudi del reialisme s'inicià a partir de les hipòtesis formulades per Josep Fontana¹⁵⁴ i Jaume Torras¹⁵⁵. Fontana plantejava que calia "*distingir entre el partit carlí -el nucli de cortesans, militars, eclesiàstics i altra genteta que s'organitzaren per a lluitar per un canvi polític a Espanya- i, per altra banda, les masses camperoles que els seguiren en la lluita contra*

¹⁵² Seguirà aquesta línia historiogràfica liberal i en serà el seu màxim exponent, Antonio PIRALA: Història de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista, 6 vol., Madrid, 1868-69², vol.I: Desde la Regencia de Urgel hasta la dimisión de Zumalacarreui, pel reialisme [Hi ha un reedició, prologada per Julio AROSTEGUI: Madrid, 1984. Les pàgines dedicades al trienni, a l'edició de 1984, són de la 19 a la 39]. Pel Trienni el màxim exponent d'aquesta línia es BAYO: Historia..., vol.II. Vegeu també, Antoni de BOFARULL: Costums que's perden y recorts que fugen. Reus de 1820 a 1840, Barcelona, 1880. Una visió seguida per la majoria de la historiografia del segle XX: Raymon CARR: España 1808-1939, Barcelona, 1969, pàg.144 pel reialisme i 187-197 pel carlisme; Gerald BRENAN: El laberinto español, Barcelona, 1984 (1943), vegeu especialment les pàg.217-229; Manuel TUÑÓN DE LARA: La España del siglo XIX, Barcelona, 1975 (1961), vol.1, pàg.108-109; i Pierre VILAR: "La fi dels elements feudals i senyoriais a Catalunya als segles XVIII i XIX" dins L'Avenc, núm.1 (1977), pàg. 74 i 79; Història de España, 1980 (1947), pàg.81 o, més recentment, a la "Introducció" a MALQUER DE MOTES, Joan: Prehistòria i història antiga fins el segle III, Barcelona, 1987, pàg.35.

¹⁵³ Com ha destacat Jaume TORRAS: Liberalismo..., pàg.143, aquestes dues línies historiogràfiques "*tienen un rasgo -un defecto- común; consideran a las masas rurales como mera fuerza inerte, cuya interferencia en los conflictos políticos de este período no podía tener motivaciones y objetivos propios*"; la mateixa crítica a BOIS: Paysans..., pàg.355-364. Aquestes dues línies historiogràfiques es repeteixen arreu d'Europa en les anàlisis de la contrarevolució. Per la Vendée francesa vegeu FAUCHEUX: L'insurrección, pàg.23-43, Claude MAZAURIC: Sur la Révolution Française. Contributions à l'histoire de la révolution bourgeoise, París, 1970, pàg.210-217; i Pedro RÚJULA: Contrarrevolución..., pàg.5-31; i pel Miguelisme portuguès vegeu Armando MALHEIRO DA SILVA: O Miguelismo na História Contemporânea. Retrospectiva e subsídios bibliográficos, Braga, 1994.

¹⁵⁴ Josep FONTANA concretà les seves propostes a: "Crisi camperola i revolta carlina", dins Recerques núm.10 (1980), pàg.7-16, que repreneu a la seva obra de síntesi La fi..., pàg.215-229 i 269-278.

¹⁵⁵ La Guerra de los Agraviados, Barcelona, 1967; Los alzamientos realistas en Cataluña, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1971, parcialment publicada a Liberalismo y rebeldía campesina, Barcelona, 1976; "Peasant counter-revolution?", dins The Journal of Peasant Studies, vol.5, núm.1 (1977) i "Societat rural i moviments absolutistes. Notes sobre la guerra dels Malcontents (1827)" dins Recerques, núm.1 (1970), pàg.123-130. L'article bàsic continua sent "Contrarevolució pagesa?", dins CANAL: El Carlisme..., pàg.79-105, traducció de l'article publicat dins Liberalismo..., pàg.7-31.

*un enemic comú*¹⁵⁶, i que aquesta coincidència seria possible per la conjuntura de crisi agrícola de començaments de segle i l'augment de les contribucions en metàl·lic que perjudicaria a uns sectors de la pagesia¹⁵⁷. Aquesta interrelació entre moviments contrarevolucionaris i la dinàmica econòmica i social ha estat plantejada en diversos estudis sobre la Vendée francesa¹⁵⁸. Per la seva banda, Torras, seguint la hipòtesi que en el reialisme hi confluïrien la resposta antiliberal de les masses camperoles i l'acció contrarevolucionària dels dirigents absolutistes, ha plantejat que aquesta resposta antiliberal seria fruit de l'entitat pròpia del camperolat i, per tant, no podia analitzar-se com una simple alienació darrera la classe feudal, sinó que calia entendre-la *“com a testimoni de la seva oposició a la modalitat concreta que revestia la liquidació de l'Antic Règim i, en particular, la inserció de l'agricultura en la formació social resultant d'aquest procés”*¹⁵⁹. Torras insistia en un aspecte fins aquell moment descuidat, per analitzar aquests moviments s'havia de tenir *“en compte com la van viure [la crisi de l'Antic Règim], la van interpretar i van mirar de resoldre les classes subalternes, excloses de qualsevol protagonisme -com és el cas de la pagesia i alguns sectors populars urbans”,* i per fer-ho calia conèixer, a més de les condicions materials, els *“processos ideològics per mitjà dels quals les diferents classes interpretaven aquestes condicions i orientaven el seu comportament”*.

En resum, la proposta analítica de Fontana i Torras, tenia en comú el fet d'interpretar el reialisme i el primer carlisme com la confluència de diferents oposicions a la instauració del liberalisme a Espanya (l'enemic comú dels defensors de l'Antic Règim i d'alguns sectors del camperolat). Però presentava també diferències, així, mentre Fontana feia incidència, sobretot, en les causes econòmiques (la conjuntura de crisi agrícola i l'empobriment de determinades zones del principat); Torras feia més incidència en els aspectes ideològics i culturals, en una cultura comuna que facilitava aquesta entesa

¹⁵⁶ FONTANA: “Crisi...”, pàg.8. Una opinió semblant pel miguelisme a LOUSADA i MONTEIRO: “Revoltas...”, pàg.176.

¹⁵⁷ FONTANA: “Crisi ...”, pàg.15. La relació entre la realitat econòmico-social i el reialisme i el carlisme ha estat plantejada també per FERNANDEZ de PINEDO: Crecimiento económico..., especialment les pàg.456-482 i FERNANDEZ ALBADALEJO: La crisis..., especialment les pàg.352-380. Dins d'aquesta línia cal encabir els treballs de Vicente FERNÁNDEZ BENÍTEZ: Carlismo i rebeldia campesina, Madrid, 1988 i els primers treballs de Ramón del RÍO ALDAZ: Orígenes de la guerra carlista en Navarra, Pamplona, 1987.

¹⁵⁸ Paul BOIS: Paysans de l'Ouest, Paris, 1960; TILLY: La Vendée...; i Donald SUTHERLAND: “The social origins of counter-revolution in western France” dins Past and Present, núm.99 (1983), pàg.65-87.

¹⁵⁹ TORRAS: “Contrarevolució...”, pàg.104, i pàg.83 i 85 per les següents cites.

entre diferents sectors de la població. Aquesta proposta, més decantada cap a l'orientació Fontana o cap a l'orientació Torras, ha tingut molts seguidors a Catalunya¹⁶⁰. En la mateixa línia historiogràfica caldria situar les aportacions metodològiques de Manuel Ardit¹⁶¹, que afegia altres elements a considerar a l'hora d'analitzar el reialisme: la vella conflictivitat familiar a l'interior dels pobles, el bandolerisme residual però existent, la geografia de les zones d'actuació, la complicitat de les autoritats locals, el caire discontinu de l'enrolament, la dinàmica de la guerra civil, l'actuació del clergat i la debilitat de l'exèrcit. També en aquesta línia cal fer esment de les aportacions de Julio Aróstegui¹⁶² que formulà un model més teòric, on ens proposava de valorar la relació

¹⁶⁰ Tant en històries generals de Catalunya: Gaspar FELIU: "La caiguda de l'Antic Règim. El regnat de Ferran VII", dins Del segle XVII fins els nostres dies, pàg.7-78, vol.X de Jaume SOBRAQUES (dir.) Història de Catalunya [continuació de la Història Nacional de Catalunya d'Antoni ROVIRA i VIRGILI], Bilbao, 1981; i Núria SALES: "La crisi de l'Antic Règim a Catalunya" dins Albert BALCELLS i altres: Història dels Països Catalans, vol.II, Barcelona, 1981. Com en històries temàtiques: FELIU: La clerecia..., especialment les pàg.151-166; CAPDEVILA: La Milícia...; VALLVERDÚ: El suport ..., especialment les pàg.81-180; i FIGUEROLA: Església ..., pàg.99-130. Com en històries locals: Pere ANGUERA: Comportament..., especialment les pàg.45-68; "Introducció" a Lliure poble de Porrera, Porrera, 1989, i "Economia ...", pàg.91-109; Pere ANGUERA i Francesc CORTIELLA: Història d'Alforja, Alforja, 1986, pàg.181-183 i 237-248; Josep CLARA: "Sobre ...", especialment les pàg.372-377); GUTIERREZ POCH: "El Trienni ...", especialment les pàg.165-171. Finalment, en els estudis sobre el reialisme: ARNABAT: Els aixecaments..., i Liberals...; Carles GELABERTÓ: Revolució..., especialment pàg.39-60; Mercè RENOM: "Introducció", a Guerrillers..., especialment les pàg.29-51; Daniel RUBIO: "La guerra ...", pàg.341-359, "Apropament ...", pàg.265-274; "Apropament a la base social dels conflictes pre-carlins al Corregiment de Cervera" dins El carlisme i la seva base social, pàg.103-116 i "Els cossos de Voluntaris Reialistes (corregiment de Cervera): estructura social i conflicte" dins El carlisme com a conflicte, pàg.57-70; Gemma TRIBO: "Els malcontents ...", pàg.539-570.

¹⁶¹ Manuel ARDIT: Revolución liberal y revuelta campesina. Un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano (1793-1840), Barcelona, 1977 (sobretot, pàg.272-298); "Les partides reialistes del Maestrat durant el Trienni Liberal (1822-1823)", dins Primer Congreso de Historia del País Valenciano, IV, València, 1974, pàg.222-243; "Per la religió, el rei i la pàtria", dins Recerques, núm.5 (1975), pàg.139-160 i "Bandolerisme i delinqüència a les acaballes de l'Antic Règim (País Valencià, 1759-1843)", dins Recerques, núm.3 (1973), pàg.137-152. També, MORAL RUIZ, havia plantejat la heterogeneïtat del reialisme a Hacienda..., pàg.145-151, però serà a "Carlismo y rebelión rural en España (1833-1840): algunas notas aclaratorias e hipótesis de trabajo" dins Agricultura y Sociedad, núm.11 (1979), pàg.207-251, on plantejarà les seves hipòtesis sobre el reialisme i el carlisme, també a "Sociedades secretas apostólicas y partidas realistas en el Trienio constitucional" dins Sociedad, política y cultura en la España de los siglos XIX-XX, Madrid, 1973, pàg.21-31 i "Sociedades secretas ultrarrealistas de España y Portugal (1821-1823)" dins Sistema, núm.8 (1974), pàg.31-56.

¹⁶² Julio ARÓSTEGUI: "El carlismo en la dinámica de los movimientos liberales españoles. Formulación de un modelo, dins Actas de las I Jornadas de metodología aplicada a las ciencias históricas. IV Història Contemporànea, Santiago, 1975, pàg.225-239 [hi ha una versió catalana dins CANAL i altres: El Carlisme..., pàg.51-77]; "El problema del Manifiesto de los Realistas Puros (1826). Contribución al estudio de los grupos políticos en el reinado de Fernando VII", dins Estudios de Historia Contemporànea, vol.1 (1976), pàg.119-185; "El carlismo y los fueros..." i "El carlismo y la guerra civil" dins La Era Isabelina y el Sexenio Democrático (1834-1874), vol.XXXIV de la Historia de España dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, 1981, pàg.70-139. També Enric SEBASTIÀ: "Crisis de los factores mediatizantes del Régimen Feudal. Feudalismo y guerra campesina en la Valencia de 1835", dins José L. GARCIA DELGADO (ed.): La cuestión agraria en la España contemporánea, Madrid, 1976, pàg.395-413 (pàg.403-413) i Anna M. GARCIA ROVIRA: "Guerra carlina i revolució liberal.

dialèctica entre reialisme-carlisme i liberalisme, unes tesis que ja havia avançat per la Vendée l'historiador Jacques Godechot¹⁶³.

La complexitat de raons a l'hora d'explicar la incorporació de sectors del camperolat a les files reialistes ha estat assumida en els estudis que s'han realitzat a la dècada dels vuitanta. D'entre aquests estudis cal destacar, pel que fa al reialisme, els de Ramón del Río Aldaz sobre Navarra, on assenyalava que els reialistes van canalitzar la protesta camperola que tenia un origen autònom: "*en el Trienio convivieron en Navarra -y se utilizaron mutuamente- una rebelión realista y una revuelta campesina, que se movió dentro de las coordenadas de la protesta típica del Antiguo Régimen*"¹⁶⁴; i els de Vicente Fernández sobre Cantàbria, que proposa de reassumir el concepte de "facciós" per abastar l'heterogeneïtat dels grups socials que participaren en el moviment contrarevolucionari que "*integró movimientos superpuestos de protesta bajo la apariencia de ser una reivindicación del Antiguo Régimen*"¹⁶⁵. Pel que fa al primer carlisme diversos historiadors han treballat amb les hipòtesis de la complexitat per explicar-lo: Pere Anguera que destaca la diversitat de raons que originen l'enrolament carlí: manipulació ideològica, protecció de les autoritats locals, refús de les quintes, guanyar-se un sou, etc.¹⁶⁶, Manuel Lladonosa, que analitza aquests moviments com a

Unes reflexions", dins FRADERA i altres: Carlisme..., pàg.245-257, destacaven aquesta relació dialèctica entre carlisme i liberalisme (revolució i contrarevolució). Manuel PEREZ LEDESMA sembla seguir també aquesta línia, vegeu: "Sociedad y conflicto social" dins Economía, Sociedad, vol.I de Miguel ARTOLA: Enciclopedia de Historia de España, Madrid, 1988, pàg.619-715 (pàg. 693 pel carlisme); tot i que més endavant plantegi hipòtesis diferents: "Una lealtad de otros siglos. En torno a la interpretaciones del carlismo", dins Historia Social, núm.24 (1996), pàg.133-149.

¹⁶³ Jacques GODECHOT: La contre-révolution. Doctrine et action. 1789-1804, París, 1961, i "Caractères généraux des soulèvements contre-révolutionnaires en Europe a la fin de XVIIIe siècle et au début du XIXe. Siècle", dins Homenaje a Jaime Vicens Vives, Barcelona, 1967; vol.II, pàg.169-181.

¹⁶⁴ Ramón Del RÍO ALDAZ: Orígenes de la guerra carlista en Navarra, 1820-1824, Pamplona, 1987 (pàg.437 per la cita); "Luchas campesinas y rebeliones antiliberales en la Navarra de la crisis final del Antiguo Régimen", dins Revoltes populars contra el poder de l'estat, Barcelona, 1992, pàg.64-74; "Rebel·lió reialista i revoltes camperoles a la Navarra del Trienni Liberal" dins FRADERA, GARRABOU i MILLAN: Carlisme ..., pàg.187-205 i "Camperols foralistes...". Els seus darrers treballs marquen un canvi important en la seva interpretació del reialisme i del carlisme que analitzarem més endavant: "Revolución burguesa, contrarrevolución y mundo rural (1820-1839)" dins DONEZAR i PÉREZ LEDESMA: Revolución liberal..., pàg.465-475 i "El carlisme, revolta popular o contrarevolució", dins L'Avenc, núm.203 (1996), pàg.28-31.

¹⁶⁵ Vicente FERNÁNDEZ: Carlismo y rebeldía campesina. Un estudio sobre la conflictividad social en Cantabria durante la crisis final del Antiguo Régimen, Madrid, 1988 (pàg.1-2 per la cita); "Campesinos y revolución liberal en Cantabria (1820-1840)" dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm.8 (1986), pàg.127-156 i "Moviments populars: pagesia i carlisme a les regions del Cantàbric (Astúries i Cantàbria)" dins FRADERA, GARRABOU i MILLAN: Carlisme..., pàg.227-244.

¹⁶⁶ Especialment a Déu ..., pàg.329-423, "El primer carlisme a Catalunya", dins L'Avenc, núm.154 (1991), pàg.24-27; "Sobre els components socials del primer carlisme a la Catalunya meridional" dins El carlisme i la seva base social, pàg.53-80; i "Components i algunes motivacions del

confluència de diversos tipus de resistències negatives a la revolució burgesa¹⁶⁷, i Pedro Rújula, per qui el carlisme proporcionaria canals d'expressió a la revolta camperola¹⁶⁸. Finalment, alguns historiadors han plantejat que el reialisme aconseguí una important mobilització perquè la revolució burgesa defraudà les expectatives dels sectors més pobres del camperolat¹⁶⁹. Unes tesis que trobem sovint en les anàlisis de la Vendée¹⁷⁰.

primer carlisme català" dins Revoltes populars contra el poder de l'Estat, Barcelona, 1992, pàg.75-93. Per la qüestió de les quintes a la Vendée vegeu FAUCHEUX: L'insurrección..., pàg.349-368.

¹⁶⁷ Manuel LLADONOSA: Carlins i liberals a Lleida (1833-1840), Lleida, 1993; "El carlisme a la zona liberal (Lleida)", dins ANGUERA: El carlisme..., pàg.53-80; "Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició" dins Carlins i integristes..., pàg.51-80.

¹⁶⁸ Pedro RÚJULA: Rebeldía campesina y primer carlismo. Los orígenes del carlismo en Aragón (1833-1835), Saragossa, 1995; i Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840, Saragossa, 1998.

¹⁶⁹ La teoria del desencament per explicar la participació popular en els aixecaments reialistes la trobem explicitada a TORRAS: Liberalismo..., pàg.30-31 i 52, on parla de "frustració", encara que no sigui la seva tesi principal. Vegeu Joseba de la TORRE: Lucha antifeudal y conflictos de clases en Navarra, 1808-1820, Bilbao, 1992, pàg.13-25, i "Clases campesinas, crisis del Antiguo Régimen y revolución burguesa en Navarra" dins Estudios Históricos, II (1992), pàg.189-207, on assenyalava que la unitat pagesa antifeudal es trencà al defraudar la revolució burgesa les expectatives dels sectors més pobres de la pagesia, "esos eran los que más habían perdido con la crisis y cualquier opción a su deteriorada condición valdría - incluida la de engrosar las filas contrarrevolucionarias en el Trienio porque sería una cobertura adecuada a las actividades mercenarias, la soldada fija y el botín posible-" (pàg.204). La tesi del "desencanto" també està present a Coro RUBIO POBES: Revolución y tradición. El País Vasco ante la Revolución liberal y la construcción del Estado español, 1808-1868, Madrid, 1996, pàg.16-27. També Luis BARBASTRO: "Móviles socio-económicos en el comportamiento político del campesinado valenciano en el Trienio liberal", dins El Jacobinismo..., pàg.77-96 (pàg.77-78); MORAL RUIZ: "La presión...", pàg.49; KASPER: "Los guerrilleros...", pàg.61-101; i Alberto GIL NOVALES: "Contrarrevolución popular y revolución burguesa. El caso español", dins El Jacobinismo..., pàg.379-385 (pàg.382), i El Trienio..., pàg.75-76, on assenyalava que el resultat de l'aliança entre la burgesia, la burocràcia i les velles classes feudals es "el desencanto rápido del campesino, su contribución ya en 1821 a la formación de guerrillas absolutistas, la aparición de las primeras comunas precaristas, tipo Alcañiz, o bien, a la integración en bandas de equívocos bandoleros, y en el mejor de los casos, a la indiferencia total cuando en 1823 entran los franceses"; un fet que serà aprofitat per la contrarevolució: "que sabe sacar partido de las tradiciones locales - también estúpidamente vulneradas en aras de la centralización- y de la fibra religiosa del pueblo, para atacar, utilizando al propio pueblo, no solo el liberalismo, sino a la Ilustración que lo había hecho posible". També CAPDEVILA: "La Milicia...", pàg.171, assenyalava que "La reforma agraria duta a terme pel liberalisme explicaria la lluita armada de la pagesia en contra del constitucionalisme [...] els interessos dels pagesos foren sacrificats i àmplies capes de camperols s'aixecaren en contra d'una revolució burgesa que s'estava fent a les seves expenses". Finalment, Adrian SHUBERT: Historia social de España, Madrid, pàg.133-141 diu que "El fracaso del régimen liberal a la hora de hacer algo por los campesinos pobres condujo a éstos a participar en los levantamientos antiliberales de 1822 y 1823." (pàg.137). També, de forma indirecte ho assenyalava REVUELTA: La política..., pàg.367: "El campesinado inculto, hambriento y sometido a vasallaje en los grandes monasterios, o en gran parte de España, era materia inflamable para la revolución de carácter social. Si los liberales hubieran enfocado su reforma en este sentido, tal vez las partidas realistas no se habrían visto nutridas y apoyadas por la España agraria".

¹⁷⁰ Per exemple, FAUCHEUX: L'insurrección...; Albert SOBOUL: Problemas campesinos de la revolución, Madrid, 1980; i Donald SUTHERLAND: Révolution et Contre-Révolution en France (1789-1815), París, 1991. També a BOIS: Paysans..., pàg.320-330, que parla d'una triple decepció del camperolat vers la revolució: agrària, fiscal i econòmica. Tant Ted GURR: Why Men Rebel, pàg.47-53, com Crane BRINTON: Anatomía de la revolución, Mèxic, 1985, pàg.279, assenyalen com a generador de moviments socials la "privació relativa", és a dir, la disparitat entre les expectatives creades i les realitats, entre el que "ha d'ésser" i el "que és".

Alguns historiadors, estirant aquest fil, al nostre parer excessivament, han definit el reialisme com una revolta camperola anticapitalista¹⁷¹.

Front a aquesta línia de recerca cal fer esment d'una interpretació que darrerament s'obre pas dins la historiografia del reialisme i del primer carlisme i que té molt a veure amb les noves interpretacions de la revolució burgesa a Espanya que hauria estat molt més radical del que s'ha anat dient fins avui¹⁷². Segons aquesta línia historiogràfica, el reialisme i el primer carlisme no serien més que moviments purament contrarevolucionaris favorables a la reinstauració de l'Antic Règim, la incorporació de sectors populars a les seves files seria minoritària i, quasi sempre mercenària o forçada. En aquest plantejament caldria inserir els treballs de José Ramón Barreiro per qui "*el pueblo gallego se mantuvo al margen de esta contienda [guerra civil del Trienni], en una actitud pasiva*"¹⁷³. L'historiador que ha fet més incidència en aquesta línia interpretativa ha estat Ramón del Río Aldaz en els seus darrers treballs, on defensa la tesi que no hi va haver un aixecament generalitzat dels navarresos en defensa de l'altar, el tron i els furs, sinó una revolta minoritària "*organizada casi totalmente por el clero -al igual que en el resto de la Monarquía-*"¹⁷⁴. Segons aquest historiador "*las cifras de la*

¹⁷¹ Vegeu Miquel IZARD: "Rifes i enganyifes sobre la revolució burgesa", dins *L'Avenc*, núm.104 (1987), pàg.24-26; "El rechazo a la modernización capitalista. Cataluña y Euzkadi, similitudes y discrepancias" dins Manuel GONZALEZ PORTILLA i Borja de RIQUER (ed.): *Industrialización y Nacionalismo*, pàg.375-383, i "Recuperar la memoria o perpetrar el pasado. Revolución burguesa e insurgencia popular", dins Santiago CASTILLO (coord.): *La Historia Social en España. Actualidad y perspectivas*, Madrid, 1991, pàg.471-493. També SEBASTIÀ: "Crisis...", pàg.406. MOORE: *Los orígenes...*, pàg.84, també planteja la Vendée com a moviment de refús del capitalisme.

¹⁷² Destaquem especialment Pedro RUIZ TORRES: "Algunos aspectos...", pàg.9-39, i "Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación", en *Antiguo Régimen...*, vol.1, pàg.159-192; Jesús MILLAN: "Los rentistas valencianos entre el reformismo ilustrado y la revolución liberal", dins *La Ilustración española*, Alacant, 1986, pàg.497-520; María Cruz ROMEO: *Entre el orden...*, i "Liberalismo..."; i Irene CASTELLS i María Cruz ROMEO: "Liberalismo y revolución en la crisis del Antiguo Régimen europeo: Francia y España", dins *Trienio*, núm.29 (1997), pàg.27-48.

¹⁷³ José Ramón BARREIRO: *Liberales y absolutistas en Galicia (1808-1833)*, Vigo, 1982 (pàg.87-88 per la cita). D'aquest mateix historiador però centrat a la primera guerra carlina: *El carlismo gallego*, Santiago de Compostela, 1976. Per aquest historiador només ocasionalment participarien els pagesos gal·lecs amb els reialistes, però també ho feren amb els constitucionals mobilitzats pel sometent. El poc suport popular al reialisme estaria determinat per les característiques socio-econòmiques de Galícia; per un costat el "foro" "*le asegura la estabilidad en la tierra, impide la elevación de las rentas por parte de los posibles nuevos propietarios y le proporciona la posibilidad del recurso a la hipoteca para salir de la situación límite*"; que no va patir cap desencís perquè no tenia recursos per adquirir terres i l'únic que li interessava era "*mantener a toda costa la estabilidad y la renta fija*"; la presència d'un important anticlericalisme que el feia immune a les prèdiques del clergat; el sistema fiscal beneficià als colons i perjudicà als propietaris, degut a la poca comercialització de la seva producció no es va veure afectat per la crisi agrària.

¹⁷⁴ RÍO ALDAZ: "Rebelión realista...", pàg.188-189. Ramón del RÍO i Joseba de la TORRE: "Actitudes...", pàg.345-358, han plantejat noves propostes per a interpretar el paper del camperolat durant la crisi de l'Antic règim a Espanya, ja que, segons ells, cal qüestionar-se la imatge tradicional del

*incorporación a la rebelión carlista reflejan que la participación campesina no es masiva, por lo que no se puede hablar de protesta campesina contra la revolución 'moderada'*¹⁷⁵. Aquí caldria inserir, també, la recerca de Manuel Santirso, que ha plantejat l'anàlisi del primer carlisme des de la perspectiva d'una guerra civil, on els interessos materials i militars predominarien sobre els socials i els ideològics, i que el reclutament forçós, la paga i el bandolerisme serien les principals raons de l'enrolament carlí¹⁷⁶.

Una altra línia de recerca és la que proposa Jesús Millán, que accentua el caire subaltern de la participació popular (aspecte que el lligaria a la proposta anterior) i de llarga durada: *"el carlisme tingué, a determinades zones una capacitat de mobilització prou duradora, que va molt més enllà de les circumstàncies del seu naixement i del signe de la conjuntura del primer terç del segle XIX"* (aspecte que el separaria de l'anterior)¹⁷⁷. Millán emfatitza el paper de les classes benestants en l'antiliberalisme i planteja el carlisme com una protesta de les classes subalternes, però orientada i dirigida per les classes dominants locals, que acabaria convertint-se en una opció reaccionària del

camperolat, caracteritzat per no tenir iniciativa pròpia, i defensen que el camperolat espanyol tingué una participació autònoma i més important del que s'ha dit fins ara en l'esfondrament de l'Antic règim.

¹⁷⁵ RÍO ALDAZ: "Revolución burguesa...", pàg.474-475.

¹⁷⁶ Manuel SANTIRSO: Revolución liberal y guerra civil en Cataluña (1833-1840), Universitat Autònoma de Barcelona, 1994, tesi doctoral inèdita (agraieixo al seu autor les facilitats donades per a la seva consulta), i "El primer carlisme a Catalunya: del regne a l'exili", dins L'Avenc, núm.206 (1996), pàg.22-27. Aquest historiador insereix el carlisme en el moviments purament contrarevolucionaris de la primera meitat del XIX a l'Europa de la Restauració i no accepta cap comparança amb un moviment social, ja que la composició social de les partides reflectiria la composició social de la societat catalana i no hi hauria cap col·lectiu sobrerrepresentat, excepte els joves que ingressarien a les files carlines per promoció social i desig d'independitzar-se de la llar familiar. Per Santirso, el carlisme seria el resultat de la conjura dels sectors reaccionaris de la societat espanyola afectats per la revolució liberal i la seva importància a Catalunya vindria determinada, més per raons geoestratègiques (país fronterer i ajuda navarresa), que socials (doncs la geografia del carlisme evolucionaria al mateix ritme que la de la guerra), doncs el reclutament forçós, la paga i el bandolerisme serien les principals raons de l'enrolament carlí. En aquesta línia caldria situar José Ramón URQUIJO: "Represión y disidencia durante la Primera guerra carlista. La política carlista" dins Hispania, núm.159 (1985), pàg.131-186; Rosa María LAZARO: La otra cara del carlismo vasconavarro, Saragossa, 1991; Pio MONTOYA: La intervención del clero vasco en las contiendas civiles (1820-1823), San Sebastián, 1971; i Juan PAN-MONTOJO: Carlistas y liberales en Navarra (1833-1839), Pamplona, 1990.

¹⁷⁷ Jesús MILLÁN: "Endarreriment econòmic i crisi de la vella societat al sud del País Valencià" dins Recerques, núm.9 (1979), pàg.103-116; Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano 1680-1840, Alacant, 1984 (sobretot pàg.395-451); "Antiliberalisme, protesta i subordinació popular al sud del País Valencià", dins Recerques, núm.16 (1984), pàg.95-117; "Resistència antiliberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviment subaltern?", dins FRADERA, GARRABOU i MILLÁN: Carlisme..., pàg.27-58, "Radicalismo, pasividad, contrarrevolución. Política y conflictividad en la sociedad agraria española", dins Idearium, vol.1 (1992), pàg.75-90. La síntesi de les seves investigacions sobre el carlisme a "Per una història social del carlisme. Una reflexió sobre els problemes de l'anàlisi històrica del moviment

capitalisme. A partir d'aquí planteja la hipòtesi de l'antiliberalisme polític com a una ideologia burgesa fracassada que defensaria el sistema capitalista però amb més control social: "*l'antiliberalisme polític no era necessàriament l'oposició al desenvolupament de la societat burgesa, sinó una versió distinta -socialment conservadora i políticament autoritària- d'un procés semblant*"¹⁷⁸.

XI.4.2 Una proposta per analitzar el reialisme a Catalunya: contrarevolució i antirevolució¹⁷⁹

Partim de la premissa que cal analitzar el reialisme com un fenomen múltiple en el qual s'expressaren, conjunturalment, diferents oposicions a la implantació del sistema liberal i capitalista al nostre país. Per tant, cal esbrinar la heterogeneïtat de la seva composició i de les seves motivacions, tot diferenciant els elements contrarevolucionaris (els capitosts amb un projecte reaccionari), dels elements antirevolucionaris (la massa popular que es resisteix al canvi), ja que l'únic que els uní fou l'oposició a la implantació del liberalisme. Aquesta diferenciació ens ajuda força a l'hora de realitzar l'anàlisi del reialisme, ja que ens permet de descobrir sota un mateix recer ideològic propostes diferents entre uns i altres components del reialisme. Per altra banda, és necessari integrar l'anàlisi del reialisme en el marc polític, econòmic, social i cultural. En aquest sentit cal recordar que la Catalunya del primer terç del XIX és una societat immersa en una dinàmica de canvi econòmic i social en el procés d'implantació de les relacions

carlí", dins Conxita MIR (ed.): Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX, Lleida, 1993, pàg.13-50 (pàg.21 per la cita).

¹⁷⁸ MILLÁN: "Per una història...", pàg.40. Semblen compartir aquesta opinió BLINKHORN: Carlismo ..., pàg.15; Joseba AGIRREAZKUENAGA: "La vía armada como método de intervención política: Análisis del pronunciamiento carlista (1833)", dins 150 años del convenio de Vergara y de la Ley 25-X-1939, Vitòria, 1990, pàg.177-226, i junt a J. M. ORTIZ: "Algunes puntualitzacions sobre la insurrecció carlina al País Basc: l'actitud dels notables rurals", dins FRADERA, GARRABOU i MILLÁN: El carlisme..., pàg.169-186; i Ignasi TERRADAS: El Cavaller de Vidrà, Barcelona, 1987, pàg.318 i El món històric de les masies, Barcelona, 1984, pàg.256-259

¹⁷⁹ L'evolució dels nostres plantejaments sobre aquesta qüestió poden seguir-se a través de "Els moviments camperols contra l'ordre capitalista a principis del XIX" dins Segones jornades de joves historiadors i historiadores, Barcelona, 1988; "Els aixecaments reialistes: reacció política o revolta camperola? L'exemple del Penedès i l'Anoia (1820-1823)", dins El Jacobinisme..., pàg.57-75; Els aixecaments...; "¿Campesinos contra la Constitución?: el realismo catalán, un ejemplo y un análisis global" dins Història Social, núm.16 (1993), pàg.33-49; "El reialisme durant el Trienni liberal a Catalunya. Un debat obert: contrarevolució, antirevolució o revolució?" dins L'Avenç, núm.172 (1993), pàg.22-29; "La raó de la rebel·lió. Apunts per entendre els aixecaments reialistes durant el Trienni Liberal", dins SOLÉ SABATÉ: El carlisme..., pàg.15-56; Liberals..., pàg.239-251; i "Contrarrevolución, antirrevolución y movimientos sociales", dins IIIer. Congreso de Historia Social de España: Estado, protesta y movimientos sociales, Vitòria, 1997.

socials capitalistes, i alhora, en una conjuntura marcada per la crisi agrària¹⁸⁰.

En definitiva, el reialisme, com qualsevol moviment social, cal estudiar-lo com a fenomen històric complex i, en la mesura que la contrarevolució i l'antirevolució foren fenòmens de caire europeu, cal analitzar-los comparativament amb altres moviments d'aquests tipus que es produeixen la primera meitat del XIX, tant a la Península com a Europa, per tal situar-los en el lloc que històricament els correspon¹⁸¹. Al llarg d'aquest treball hem intentat fer una aproximació a la revolució i a la contrarevolució des de diferents òptiques per tal de poder-nos aproximar al màxim a la complexitat d'una i altra. Una recerca que ha intentat defugir interpretacions massa generals i homogènies, i que

¹⁸⁰ Avui disposem de nombrosos treballs que ens permeten de fer aquesta aproximació amb força rigurositat a la Catalunya de tombant de segle. Citem només a tall d'exemple: VILAR: Catalunya...; FONTANA: La fi...; GARRABOU (ed.): Terra...; Emili GIRALT: "Tradicció i innovació a l'agricultura catalana" dins Història econòmica de la Catalunya contemporània, Barcelona, 1991, vol.2, pàg.81-170. Sobre la crisi i el canvi vegeu Ramon GARRABOU i Josep PUJOL: "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX" dins Recerques, núm.19 (1987), pàg.35-83. Per Espanya, Josep FONTANA: "La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus repercusiones en España" dins Hacienda Pública Española, núm.55 (1978), pàg.177-190; GARCIA SANZ: "La crisis...", pàg.7-99; Ramon GARRABOU i Jesús SANZ: "La agricultura española durante el siglo XIX: ¿inmovilismo o cambio?" dins R.GARRABOU i J.SANZ (ed.): Historia agraria de la España contemporánea. 2 Expansión y crisis (1850-1900), Barcelona, 1985, pàg.7-191; Emiliano FERNANDEZ DE PINEDO: "Coyuntura y política económica" dins Centralismo, ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833), Madrid, 1980, pàg.9-173.

¹⁸¹ Una opinió semblant a la nostra a Pedro RÚJULA: Contrarrevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840, Saragossa, 1998, pàg.5-31, i Maria Alexandre LOUSADA: "El miguelismo o la contrarrevolución en Portugal", dins PAYNE: Identidad..., pàg.181-194. Força diferent es l'anàlisi que fa de la contrarevolució europea, en base al legitimisme, que fa Alfonso BULLON de MENDOZA: "El legitimismo europeo 1688-1876", dins PAYNE: Identidad..., pàg.195-253. Vegeu els treballs recollits a FRADERA, GARRABOU i MILLAN: Carlisme..., com una mostra d'aquestes investigacions: Franco Della PERUTA: "La rebel·lia camperola a la Itàlia del Risorgimento", pàg.59-74; Jhon DAVIS: "La Santafede al regne de Nàpols (1799): Guerra social o guerra civil?", pàg.75-90; Christof DIPPER: "La Societat Camperola Alemanya davant la modernització (1770-1859)", pàg.91-114; Brian FITZPATRICK: "L'ultrareialisme francès del Midi i les seves contradiccions internes", pàg.115-126 i Nuno GONZALO MONTEIRO: "Societat rural i actituds polítiques a Portugal (1820-1843)", pàg.127-150. Vegeu una aproximació sintètica a GODECHOT: La Contre-Révolution..., pàg.315-376. També són molt interessants els estudis publicats sobre la contrarevolució a Europa a François LEBRUN i Roger DUPUY: Les résistances à la Révolution, Paris, 1987. I pel cas italià: Giovanni ASSERETO: "I 'Viva Maria' nella Repubblica Ligure", i John A. DAVIS: "Rivolte popolari e contrarivoluzione nel Mezzogiorno continentale", tots dos dins Quaderni Storici, any 39, núm.2 (1998), pàg.449-471 i 603-622. Vegeu també Julio ARÓSTEGUI: "La contrarrevolución española en el contexto de la contrarrevolución en Europa", dins FERRER BENIMELI: Mesonería..., vol.II, pàg.573-594. En tot cas pensem que cal diferenciar entre els moviments contrarevolucionaris en un període de transició (com el reialisme i el primer carlisme) d'aquells que es donen quan el canvi ja s'ha consolidat, tal i com assenyalen George RUDE: La multitud en la historia, Barcelona, 1979, pàg.17-22; Philippe VIGIER: "Mouvements paysans dans la cadre de l'agriculture et de la société rurale traditionnelles" dins Les Mouvements paysans dans le monde contemporain, Nàpols, 1976, vol.1, pàg.17-35; SOBOUL i altres: "Raportt..."; Ramon GARRABOU: "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'època contemporània" dins Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet, Barcelona, 1991, pàg.81-111; i FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.16-17.

ara ens permet d'aproximar-nos a la heterogeneïtat del reialisme¹⁸².

El reialisme a Catalunya fou un moviment important que aconseguí de mobilitzar d'una o altra forma una part considerable del país, però no fou (com tampoc ho fou el liberalisme) un moviment massiu¹⁸³. En total, segons els nostres càlculs, el reialisme armat podria xifrar-se entre uns 11.000 i 15.000 homes a Catalunya, i en un total de 20.000 com a màxim s'hi afegíssim els suports actius, cosa que significaria un 2 % de la població catalana, o entre un 8% i un 10 % dels veïns o població masculina d'entre 15 i 40 anys. Un reialisme que presentava una forta diferenciació social entre la seva base, integrada fonamentalment per jornalers, pagesos pobres i menestrals empobrits, i els seus dirigents, pertanyents majoritàriament a les classes altes: nobles, clergat, militars i pagesos benestants. Un reialisme amb especial incidència a les comarques intermèdies de Catalunya pel que fa al seu desenvolupament econòmic, i en les quals un incipient creixement s'havia vist estroncat sobtadament per la crisi econòmica. Un cop hem esbrinat quants eren, d'on eren, i qui eren, cal respondre a la pregunta clau: per què foren reialistes?. Sobretot cal investigar quines foren les raons que esperonaren a sectors de les classes populars a participar i/o donar suport al reialisme. Dit d'una altra manera: hem de saber quants foren reialistes per convicció ideològica, com a projecte contrarevolucionari; quants ho foren per problemes econòmics i socials i per guanyar-se la subsistència; quants ho foren per protestar contra la forma com s'implantava el liberalisme (antirevolucionaris); i quants ho foren forçats.

Ja hem dit que partim de la base que el reialisme és un fenomen històric i per tant, que cal analitzar-lo paral·lelament i dialècticament amb la dinàmica política del Trienni liberal i amb les formes com interpretaren aquest desenvolupament els diferents sectors socials (vegeu els capítols I a IV), és a dir, analitzar la dialèctica revolució-contrarevolució¹⁸⁴.

¹⁸² Vegeu TORRAS: Los alzamientos..., pàg.431-432. La mateixa opinió respecte del Miguelisme portuguès a LOUSADA: "El miguelismo...", pàg.188-190, i sobre la Vendée a PETITFRÈRE: La Vendée ..., 227-231, i Jean-Clément MARTIN: Contre-Révolution, Révolution et Nation en France 1789-1799, París, 1998, pàg.61-103, i "Reexaminar la contrarevolució", dins L'Avenç, núm.221 (1998), pàg.14-19 (pàg.14-15 per aquesta qüestió).

¹⁸³ El reialisme arrelà amb més força a Catalunya, el País Valencià, el País Basc i Navarra (aquí sense tanta força com s'havia dit, com ho ha demostrat RIO ALDAZ: Los origenes...: que xifra en uns 3.000 el nombre de reialistes -la meitat d'ells forçats segons l'autor-, cosa que significaria entre un 1 i un 1,5% dels seus habitants i un 4%-6% dels veïns o homes mobilitzables, lluny, afegeix, dels 10.000 homes que mobilitzà Espoz y Mina l'any 1808). Els estudis d'altres zones mostren el poc suport popular al reialisme, també cal dir-ho del liberalisme, vegeu, sobretot, BARREIROS: Liberales..., pàg.87-90.

¹⁸⁴ Vegeu AROSTEGUI: "El carlisme...", pàg.56; SEBASTIÀ: "Crisis...", pàg.405-413; FERNÁNDEZ BENTITEZ: "Moviments...", pàg.242; GARCIA ROVIRA: "Guerra carlina...", pàg.245;

Una dialèctica que ens permet d'aproximar-nos al procés de gestació i d'explicar perquè importants sectors del món rural participaren en el reialisme, passant de la indiferència o l'expectació inicial (1820) a la oposició oberta al sistema constitucional, a l'antiliberalisme (1822)¹⁸⁵. Si, com fan alguns historiadors, considerem el suport de sectors populars al reialisme, ja sigui com a fruit exclusiu de la manipulació (monetària o ideològica) de les classes dominants, o ja sigui com a suport popular i espontani a l'Antic règim, al rei i a la religió, haurem d'explicar per què malgrat que l'agitació contrarevolucionària és present des dels inicis del Trienni, la participació popular en el reialisme no fou important fins dos anys després de proclamada la Constitució. Penso que algunes raons d'aquest canvi d'actitud poden estar, a més de en qüestions conjunturals, com les sequeres, la febre groga o la crisi econòmica¹⁸⁶, en determinats aspectes de la política liberal, com la política tributària¹⁸⁷, la defensa de la propietat privada, o la desamortització civil i eclesiàstica¹⁸⁸, entre altres¹⁸⁹. Aspectes que

LLADONOSA: Carlins..., pàg.317; i GONÇALO MONTEIRO: "Societat rural...", pàg.130. La necessitat de contextualitzar aquest fenomen a RUDE: La multitud..., pàg.30.

¹⁸⁵ Aquesta qüestió és la que planteja per la Vendée FAUCHEUX: L'insurrection..., pàg.255-262, i MAZURIC: Sur la Révolution..., pàg.230-235.

¹⁸⁶ Vegeu BARBASTRO: "Móviles...", pàg.77-96. També, MORAL RUIZ: "La presión...", pàg.49, assenyalava que la causa principal de l'enrolament de jornalers a les partides fora mercenària per la dificultat de guanyar-se el sou. Aquesta és la tesi que defensa en última instància ARDIT: Revolución..., pàg.272-286.

¹⁸⁷ Les reformes tributàries liberals com una de les causes de l'enrolament reialista han estat assenyalades per molt contemporanis com hem vist als capítols III i VIII i IX. FONTANA: Política..., pàg.70 també assenyalava la relació entre política hisendística liberal i revolta reialista; MORAL RUIZ: "La presión...", pàg.48 i 67, assenyalava que la política tributària, junt a l'estructura agrària tradicional, serà un dels nexes d'unió entre els pagesos i la noblesa i el clergat contra el liberalisme, també a Política..., pàg.203 i 208. També, GUTIERREZ POCH: "La propiedad de la tierra...", pàg.297, assenyalava, junt a l'empobriment del petit camperol, "el cambio de fiscalidad" com a explicació de "las participaciones campesinas en los levantamientos realistas de 1822 y en el movimiento carlista". Aquest tema està present a totes les revoltes antiliberals de l'Europa de la primera meitat del XIX, tal i com mostren els estudis de DELLA PERUTA: "La rebel·lió...", pàg.64-65, i DAVIS: "La Santafede...", pàg.78, tots dos dins de FRADERA, GARRABOU i MILLAN: Carlisme...; i els de FAUCHEUX: L'insurrection..., pàg.263-278.

¹⁸⁸ Ho hem comentat àmpliament al capítol III. Álvaro FLOREZ ESTRADA, l'any 1836, quan criticava la forma com s'havia realitzat la desamortització eclesiàstica durant el Trienni i es volia seguir fent el 1836, deia: "De Galicia se me escribe [...] que los que se filian en las banderas de la Conspiración son, por lo general, naturales de los pueblos cuyas tierras pertenecian a los conventos, y que la causa primordial no es otra más que el temor de que los nuevos compradores de aquellos bienes han de subir la renta" (reproduït a la reedició dels seus escrits feta per Miguel ARTOLA: Obras, Madrid, 1958, vol.I, pàg.374). Vegeu, també, CLAVERO: "Revolución...", pàg.20, qui assenyalava que "la mateixa oposició pagesa, en comptes d'impulsar una evolució d'un altre signe com la francesa, va accentuar l'efecte d'estranyament encara més decidit d'interessos pagesos; la mateixa imatge liberal d'un carlisme contrarevolucionari servia per a aquest propòsit. S'aconseguia de mantenir encara la pagesia fora de l'univers del dret". Per França vegeu FAUCHEUX: L'insurrection..., pàg.319-347.

¹⁸⁹ Aquest tema són presents a totes les revoltes antiliberals europees de la primera meitat del XIX, com demostren els estudis de DELLA PERUTA: "La rebel·lió...", pàg.64-65, i DAVIS: "La Santafede ...", pàg.78, tots dos dins FRADERA, GARRABOU, MILLÁN: Carlisme..., pàg.59-74 i 75-

beneficiaren a uns determinats sectors socials i perjudicaren uns altres, en funció de com afectaven un seguit d'aspectes claus com l'ús, l'accés i la propietat de la terra; l'extracció dels excedents a la pagesia; les formes de vida; la utilització dels recursos econòmics i socials de la comunitat; etc¹⁹⁰. L'adscripció al reialisme de sectors de les classes populars s'inicià quan aquests sectors comprovaren en la pràctica que aquest liberalisme abstracte perjudicava els seus interessos materials i morals immediats (com bé recordaven els pamflets reialistes), i quan la crisi econòmica i social fou tant greu que l'enrolament es convertí en una alternativa de subsistència. Per aquest motiu, en la propaganda reialista orientada a les classes populars, les crítiques al liberalisme es dirigien a les conseqüències pràctiques del liberalisme, més que a la seva doctrina teòrica (objecte d'atac per part dels ideòlegs del reialisme) que, en molts casos, ni es critica tal i com hem vist al capítol V¹⁹¹. I cal recordar també que la batalla ideològica, a una part important del món rural, la guanyà el bàndol reialista, ja que, malgrat els intents, els liberals no aconseguiren penetrar de forma important a la cultura popular del món rural, com ells mateixos reconeixien.

Per això si, a més, el conjunt de canvis econòmics, socials i polítics provocats per la praxi liberal o atribuïts a ella que erosionaven les condicions de vida materials i culturals de determinats sectors del món rural¹⁹², eren interpretats (com és interpretat

90; SOBOUL: Problemas..., pàg.79-106; FAUCHEAUX: L'insurrection..., pàg.261-368; GODECHOT: La contre-révolution..., pàg.220; SUTHERLAND: "The social..."; DUPUY: De la Révolution ...; MOORE: Los orígenes..., pàg.84-91; i Armando MALHEIRO DA SILVA: Miguelismo. Ideología e Mito, Coimbra, 1993.

¹⁹⁰ Albert SOBOUL: Problemas..., pàg.1-13, ha plantejat amb encert que la qüestió agrària és el moll de l'os de la revolució burgesa. Vegeu FONTANA: "La crisis..."; i els treballs col·lectius recollits a Pegerto SAAVEDRA i Ramón VILLARES (ed.): Señores y campesinos en la Península Ibérica, 2 vol., Barcelona, 1991 i Ramon GARRABOU (ed.): Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea, Madrid, 1992.

¹⁹¹ Aquest aspecte es recollit per RODRIGUEZ EIRAS: "Alzamientos...", pàg.202, encara que a la pàg.212 afirma que: "no se puede dudar que aquellos levantamientos facciosos respondieron a un muy íntimo sentimiento religioso", afirmació amb què no estem gens d'acord. ANGUERA: "Componentes...", pàg.89, assenyala que les crítiques polítiques són ambigües però les socials són molt concretes. Vegeu, sinó, i pel reialisme, els versos de les pàg.59 i 69 de Diversió.... Pels dirigents podeu comprovar-ho amb els documents que aporten RODRIGUEZ: Las proclamas...; i GARRALDA: "Fundamentos...". Una opinió semblant a la nostra a REVUELTA: La política..., pàg.365-366.

¹⁹² TERRADAS: El món..., pàg.146-153: "es rebien cops, sense poder-ne discernir clarament l'origen" (pàg.146), més endavant diu: "el malestar davant els fenòmens econòmics no controlables a través del procés de producció agrari; la revolta contra un liberalisme ofensiu al sentit interpersonal de l'ètica (capitalitzada per la religió); la transformació de la tributació senyorial en fiscalitat estatal, paral·lela a la transformació de les relacions rendistes (allunyades del procés de producció) en iniciatives empresarials incloses en el mateix procés de producció, amb la tensió corresponent entre les prioritats familiars (del mateix patrimoni) i les eclesiàstiques (de l'Església institucional) de la religió... Tot això hauria d'explicar l'obvietat de força malentesos, ambivalències i ambigüitats del carlisme o tradicionalisme" (pàg.152). Vegeu, també, LLADONOSA: Carlins..., pàg.317. Es en aquest sentit que

qualsevol realitat o procés social) en funció d'una determinada ideologia o cultura¹⁹³, encara s'agreuja més la distància entre els responsables dels esmentats canvis i els que patien els seus efectes negatius. Aquí és on cal inserir els aspectes ideològics i culturals que oferien una determinada cosmovisió que els sectors socials que participaven en el realisme utilitzaven per a comprendre el món en què vivien i formular les seves esperances i les seves il·lusions¹⁹⁴. Això explica que malgrat que les situacions socio-econòmiques podien ser semblants, no ho fossin les respostes que s'hi donaren. Ens sembla interessant de destacar aquest pòsit material i cultural perquè del contrari reduiríem les causes de l'enrolament de sectors populars en el realisme a les velles tesis de la defensa de la religió, o bé a la misèria i l'agitació del clergat. És a dir, sense aquest pòsit podem caure en explicacions unilineals com aquelles que atribueixen l'enrolament únicament al cobrament d'un sou o a la constricció militar, o a la manipulació de les classes subalternes pels sectors benestants. Sense aquest pòsit continuarem sense entendre afirmacions com la del diputat català Lluís de Septien que assenyalava que "*no es la miseria sino una causa remota de seducció*" la que portava les classes populars a les files realistes¹⁹⁵.

Ens sembla criticable la visió que analitza la geografia del realisme en funció del

és interessant la hipòtesi plantejada per Ignasi Terrades, segons la qual el carlisme seria una expressió "*del malestar impersonal del capitalisme*", és a dir una manifestació contra uns canvis que, no se sap massa perquè, però provoquen o coincideixen amb un daltabaix del món rural de les masies, on molts aspectes de l'economia, fins ara controlats des de la masia, escapen al seu control, com la caiguda dels preus, els problemes de distribució o d'altres.

¹⁹³ Ideologia i cultura que faciliten els instruments que s'utilitzen per interpretar la realitat i orientar l'actuació en ella, independentment de si els han elaborat les classes dominants, les classes subalternes, o totes dues. Aquest és un aspecte que coneixem ben poc i, en canvi, és clau per entendre els processos socials d'aquest període, ja que, l'actuació individual i col·lectiva ve condicionada més pel que es "creu", pel que se "sent" que passa, que pel que "realment", "objectivament" passa. Vegeu THOMPSON: "La economia...", pàg.63-134, i "La economia moral revisada", pàg.294-394; GINZBURG: *El queso...*, pàg.13-28; FONTANA: *La fi...*, pàg.270; TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.7-31; i RUBIO: *Revolución...*, pàg.23-25. Aquest aspecte és negligit específicament per BARREIROS: *Liberales...*, pàg.92: "*al no poder ser sometida a una comprobación cuantitativa adquiere en estas obras un valor solo relativo*", aspecte que qüestionem plenament.

¹⁹⁴ Aquí se'ns plantegen, però, nous interrogants: per què s'expressà d'aquesta forma tant radical la resposta a la crisi?; per què no es produí abans si la crisi ja s'havia manifestat?. Vegeu Jesús MILLAN: "Contrarevolució i mobilització a l'Espanya contemporània", dins *L'Avenc*, pàg.16-23 (pàg.21 per aquesta qüestió); i FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.10. MOORE: *Los orígenes...*, pàg.85, ha plantejat encertadament que "*por si solas, las diferencias sociales y económicas no explican jamás un conflicto*", en contra de les opinions de BOIS: *Paysans...*, sobre el Sarthe, i TILLY: *La Vendée...*, sobre l'Anjou. Neil J. SMELSER: *Teoría del comportamiento colectivo*, Mèxic, 1989, ha destacat la importància de les "creences generalitzades" i de les "idees compartides", en els moviments socials.

¹⁹⁵ DSC, ex.1822-1823, pàg.525, sessió 36 de 7 de novembre.

radi d'influència dels monestirs més importants de Catalunya¹⁹⁶. Això ens explicaria que Olesa de Montserrat (amb un de cada tretze veïns enrolats) i Monistrol de Montserrat (amb un de cada nou veïns enrolat) tinguessin una presència destacada a l'hora de fornir una base humana al reialisme; però no ens explicaria perquè Esparreguera (un de cada cent veïns enrolats), que està a la mateixa zona, hi tingué tant poca participació. El mateix podem dir de la influència dels monestirs de Santes Creus i de Poblet sobre el Baix Camp i la Conca de Barberà, on malgrat la seva influència viles com Vila-rodona o Santa Coloma de Queralt es mantingueren plenament liberals. És evident que l'agitació del clergat, sobretot del regular, és un factor a considerar, però no és pas l'únic. Aspectes com la desestructuració de l'artesanat i de la manufactura tradicional possiblement expliquen perquè les prédiques dels monjos de Montserrat tingueren èxit a Olesa i Monistrol, però no a Esparreguera¹⁹⁷. O la crisi vitivinícola de la zona prelitoral del Baix Penedès, l'Alt Camp i l'Anoia, amb poca capacitat d'adaptació i transformació, pot resultar més convincent a l'hora de buscar causes d'aquest enrolament que no pas les prédiques eclesiàstiques, tot i que cal considerar-les.

Però, no sols els aspectes econòmics i culturals influïren en l'adopció de postures. És indubtable que aspectes socials relacionats amb les dinàmiques de les comunitats locals i les seves rivalitats tradicionals-històriques tant internes com externes (moltes d'elles producte del procés de diferenciació social al seu interior)¹⁹⁸, també van condicionar determinades opcions com hem pogut veure als capítols VII i VIII¹⁹⁹. Per

¹⁹⁶ ARTOLA: La España..., pàg.783, assenyala, com a centre dels aixecaments a la província de Tarragona, al monestir de Poblet.

¹⁹⁷ Aquesta crisi de la indústria tradicional pot explicar, segons el nostre parer la important participació en el reialisme de viles com Manresa, Cervera o Solsona. O la de les viles de Sant Quintí, Sant Pere de Ribes, Igualada, Capellades o Torrelavit a la guerra dels malcontents.

¹⁹⁸ Vegeu Mirella SCARDOZZI: "Comunità contadina e romanticismo rurale", dins Quaderni Storici, núm.39 (1978), pàg.115-121; Lucia VALENZI: "Sulla definizione della comunità contadina", dins Studi Storici, núm.20 (1979), pàg.679-686 i Pierre VILAR: "Reflexiones sobre la noción de economía campesina" dins La economía agraria en la España contemporánea, Madrid, 1979, pàg.355-379. Una reflexió sobre l'etapa de transició a A.WYCZANSKI i J.TOPOLSKI: "L'economia camperola abans i en la primera etapa de la industrialització" dins Estudios d'Història Agrària, núm.4 (1983), pàg.8-34. Vegeu també l'aportació de RÍO ALDAZ i DE LA TORRE: "Actitudes...", especialment les pàg.351-356.

¹⁹⁹ Exemples de com rivalitats o bàndols tradicionals o nous es reflectiren en els conflictes polítics de la primera meitat del XIX a CARBONELL: "Els comunals...", pàg.131-132): "*La diferenciació econòmica en el si de la pagesia i les distintes aliances plantejades donarien lloc a la formulació de projectes polítics alternatius, interessats els uns en el perfeccionament de la propietat -que era la clau de volta de del programa liberal-, i els altres denunciant-ho en una reacció que no era solament d'ofuscada adhesió al passat*"; Gaspar FELIU: "Els plets del baró de Maldà" dins ICHMC, vol.I, pàg.185-192: "*segurament l'anàlisi dels interessos locals en conflicte ajudaria a entendre les diferents posicions adoptades per pobles veïns durant els enfrontaments finals de l'Antic Règim i especialment*

això ens sembla que per entendre l'enrolament col·lectiu en alguns pobles és necessari estudiar més a fons el paper de la comunitat rural. Una comunitat més estratificada del que generalment diu la historiografia romàntica, però encara amb un pes important a determinades zones²⁰⁰. És en aquest context que s'ha d'analitzar el paper dels sometents²⁰¹, de les xarxes clientelars i familiars²⁰², de la protecció de les autoritats municipals²⁰³, i de la parròquia i del paper que continuava tenint a les zones rurals en diferents aspectes de la vida quotidiana com les festes, el crèdit i els pòsits, l'assistència,

les guerres carlines" (pàg.192); GELABERTÓ: "Revolució liberal...", pàg.pàg.87 i 93; Vicente MESEGUER: "La sublevación realista de 1822-23 en el Maestrat. El caso de la milicia de Cabanes", dins *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm.14 (1986), pàg.65-73; VINAIXA: *La postguerra...*, pàg.49-52; ARDIT: *Revolución...*, pàg.279; FERNÁNDEZ BENÍTEZ: *Carlismo ...*, pàg.1; RÍO ALDAZ: *Orígenes...*, pàg.249-252; i LLADONOSA: *Carlins ...*, pàg.317. Aquest fet ha estat assenyalat també per DAVIS: "La Santafede...", pàg.77. Cal no oblidar la contraposició ciutat-camp i viceversa: "*Més dihen més lo pinta/ volensa regalar/ per passar boina vida/ vivint sense treballar*" (*La llibreta...*, pàg.101). Vegeu sobre aquesta darrera qüestió BOIS: *Paysans...*, pàg.287-318; i Yves-Marie BERCÉ: *Croquants et un-pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIè au XIXè siècle*, Paris, 1990, pàg.179-192. MAZAUURIC: *Sur la Révolution...*, pàg.217-225 parla de revolta anti-burguesa i anti-urbana, però des del punt de vista econòmic i social no pas polític. Per contra Anna María RAO: "Introduzione. La questione delle insorgenze italiane", dins *Quaderni Storici*, any 39, núm.2 (1998), pàg.325-347 no creu que es pugui parlar d'una oposició frontal camp-ciutat (pàg.343-344).

²⁰⁰ Sobre la comunitat rural a Catalunya vegeu Ramon PLANES: "La comunitat pagesa: aplevament i diferenciació social, segles XVI-XVIII" dins *L'Avenc*, núm.115 (1988), pàg.25-30 i Llorenç FERRER: "La diferenciació social pagesa", dins *Orígens...*, pàg.81-100 i "Notes sobre la formació dels grups socials a la Catalunya central" dins Ramon GARRABOU (ed.): *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pàg.321-343. Una visió general sobre el tema en el procés de la revolució burgesa a SOBOUL: *Problemas...*, pàg.47-78 i VALENZI: "Sulla...", pàg.679-686. També Pegerto SAAVEDRA: "Señoríos y comunidades campesinas en la España del Antiguo Régimen", dins SARASA i SERRANO (ed.): *Señorio ...*, vol.I, pàg.427-474 (pàg.465-474 per Catalunya); Pedro RUIZ TORRES: "Privilegi i desigualtat en el món rural (1780-1870)" dins *Afers*, núm.11/12 (1991), pàg.89-100; RÍO ALDAZ i DE LA TORRE: "Actitudes...", pàg.345-358; Manuel ARDIT: "Señores y vasallos en el siglo XVIII valenciano" dins SARASA i SERRANO: *Señorio y feudalismo...*, vol.II, pàg.249-274; Angelo TORRE: "Microanalisi, potere e vita religiosa nel Piemonte di Antico Regime", dins AGIRREAZKUENAGA: *Storia locale e microstoria, due visioni in confronto*, Bibao, 1993, pàg.69-81, a la pàg.80: "*Mi pare invece che questi esempi, che io ho cercato sopra di fare, vadano verso una concezione più articolata della comunità, cioè come una unità in tensione al suo interno e in tensione con l'esterno*". Sobre la comunitat rural i els conflictes socials al seu si vegeu Jesús MILLAN: "Poderes locales, conflictividad y cambio social en la España agraria. Del Antiguo Régimen a la sociedad burgesa" dins *Noticiero de Historia Agraria*, núm.6 (1993), pàg.25-36 i "Moviments de protesta i resistència a la fi de l'antic règim, 1714-1808: cap a una integració de les actituds i de les trajectories socials", dins ARNABAT (Coord.): *Moviments de protesta...*, Barcelona, 1997, pàg.7-35.

²⁰¹ Vegeu TORRAS: *Liberalismo...*, pàg.97-98. Pel cas portuguès, on s'anomenen "Ordenances", vegeu MONTEIRO: "Societat rural...", pàg.144.

²⁰² RÚJULA: *Contrarrevolución...*, pàg.13-15; i URQUIJO: "Historiografía...", pàg.436-437. Per França DUPUY: *De la Révolution...*, pàg.309 assenjala que les xarxes familiars com un element clau d'ella formació de bàndols polítics. Pel miguelisme portuguès vegeu LOUSADA: "Miguelisme...", pàg.30. Anthony OBERSCHALL: *Social Conflict and Social Movements*, Englewood Cliffs, 1973, pàg. 31 ha destacat la importància de l'existència o la inexistència de llaços comunitaris en la formació dels moviments socials.

²⁰³ N'hem ofert diversos exemples als capítols VII i VIII. Vegeu també ANGUERA: *Déu...*, pàg.344-350; ARDIT: *Revolución...*, pàg.284-286; i FERNÁNDEZ BENÍTEZ: *Carlismo...*, pàg.15 i 121.

l'almoïna, etc.²⁰⁴, independentment de la influència que el clergat i la religió tinguessin sobre la comunitat²⁰⁵.

Tampoc podem oblidar, malgrat la dificultat de la seva anàlisi, les causes individuals que expliquen en part l'heterogeneïtat del moviment: la fugida de les lleves, especialment important l'hivern de 1823²⁰⁶; les repressions sobre els familiars dels reialistes enrolats i l'odi que aquestes generaven²⁰⁷ i l'encobriment d'activitats delictives²⁰⁸. Però, més important que aquestes fou l'allistament a sou de gent sense feina²⁰⁹, i en alguns casos el reclutament forçós per part de les partides reialistes²¹⁰. En uns casos, doncs, les necessitats individuals i, en d'altres les col·lectives, portaren a un bon nombre de jornalers, menestrals i pagesos al reialisme impulsat per sectors de la pagesia benestant i del clergat, i que comptà amb la protecció de les autoritats locals

²⁰⁴ Eva SERRA: "Pròleg" a PUIGVERT: Una parròquia..., pàg.22 i 27. També FIGUEROLA: Església..., pàg.35-65, ha assenyalat que "cal tenir en compte que el poble copsava molt més la religió com la successió de ritus i festivitats al llarg d'un any que com un conjunt de dogmes" (pàg.48). Vegeu, Joaquim M. PUIGVERT: "Parròquia, rector i comunitat pagesa" dins L'Avenc, núm.115 (1988), pàg.44-51, TORRAS: Liberalismo..., pàg.20 i "El món rural" dins ICHMC, vol.I, pàg.152. També assenyalen aquesta qüestió DAVIS: "La Santafede...", pàg.80-81; FRITZPATRICK: "L'ultrareialisme...", pàg.116; i MAZAUIC: Sur la Révolution..., pàg.225-230. També REVUELTA: Política..., pàg.-355-367.

²⁰⁵ Aquesta influència ha estat relativitzada, opinió que compartim, per ANGUERA: "Sobre...", pàg.69-70; DEL RÍO ALDAZ i DE LA TORRE: "Actitudes...", pàg.353-356 i BARREIROS: Liberales..., pàg.95. I ha estat sobrevalorada per altres, com TERRADAS: El món..., pàg.133-155; FELIU: La clerecia..., pàg.57 i MILLAN: Rentistas..., pàg.396-404. Gaspar FELIU: "La qüestió..." (seguint a VILAR: Catalunya..., III, pàg.635), planteja una hipòtesi: la possible relació entre desaparició del delme i l'aparició del reialisme, en el sentit que els serveis que el clergat oferia a la comunitat rural s'acabessin i això coincidís amb una mala conjuntura econòmica. En tot cas, d'acord amb Jaume TORRAS: Liberalismo..., pàg.7-31, i Jordi FIGUEROLA: Església..., pàg.35-65, la importància de la religió estaria sobretot en el pòsit cultural que influiria en la formació de la ideologia popular.

²⁰⁶ N'hem vist nombrosos exemples al capítol IV. En tenim notícies d'altres indrets de la Península: BARREIRO: Liberales..., pàg.75-77; FERNANDEZ BENITEZ: Carlismo..., pàg.14 i 111-123 i RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.281. Sembla que aquest aspecte tingué més importància a la primera guerra carlina, vegeu ANGUERA: Déu..., pàg.350-366; MORAL RUIZ: "Carlismo...", pàg.249. A Europa la seva importància també ha estat assenyalada per DELLA PERUTA: "La rebel·lia...", pàg.63-64; i BOIS: Paysans..., pàg.328-330.

²⁰⁷ Nombrosos exemples als capítols VIII i IX. Vegeu a més GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.167; RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.249-252. Pel carlisme ANGUERA: Déu..., pàg.385-392.

²⁰⁸ El lligam entre reialisme i bandolerisme durant el Trienni ha estat assenyalat per TORRAS: Liberalismo..., pàg.96-97; FERNANDEZ BENITEZ: Carlismo..., pàg.139-151 i ARDIT: Revolución..., pàg.274 i "Bandolerisme i delinqüència a les acaballes de l'Antic Règim (País Valencià 1759-1843)" dins Recerques, núm.3 (1973), pàg.137-151. També a Itàlia es dona, vegeu DELLA PERUTA: "La rebel·lia...", pàg.70-71.

²⁰⁹ N'hem parlat més amunt. Vegeu també ARDIT: Revolución..., pàg.284-285.

²¹⁰ Vegeu FERNANDEZ BENITEZ: Carlismo..., pàg.15; i RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.212, 217 i 434; i BARREIRO: Liberales..., pàg.90. Més important sembla ser aquesta pràctica a la primera guerra carlina, vegeu PASCUAL: "Carlisme...", pàg.73-80; ANGUERA: Déu..., pàg.401-407; i SANTIRSO: Revolución liberal...

dominades per aquests grups²¹¹. Assenyalen finalment la pròpia dinàmica de la guerra civil que faria que la divisió en dos bàndols polítics i militars es convertís en la contradicció principal, i per tant es subordinessin a ella tots els altres enfrontaments²¹².

Aquest important enrolament col·lectiu i individual fou possible l'any 1822 per l'existència d'un pòsit de greuges d'importants sectors de la població del món rural vers la praxi del sistema liberal; per un context de crisi social i econòmica deguda tant a aspectes conjunturals com estructurals que empobrí sectors importants de la societat catalana i, finalment per l'existència d'una cultura, és a dir, d'un seguit d'instruments que s'utilitzen per a interpretar la realitat i orientar l'actuació en ella, que facilitaven una determinada visió de l'origen de l'erosió de les seves condicions materials i culturals de vida. Sobre aquesta base, i aprofitant d'altres aspectes com les rivalitats tradicionals entre famílies o pobles, les persistències dels sentiments de col·lectivitat rural, i les dinàmiques de separació radical de bàndols de qualsevol guerra civil en la qual és impossible restar al marge. En aquest context resultà decisiva l'agitació que realitzaren el clergat i determinats sectors de la pagesia benestant, que possibilità que aquest descontentament vers el sistema liberal es canalitzés cap a l'enfrontament armat contra el règim constitucional²¹³. Hem d'entendre doncs la participació popular a les files reialistes com la resposta, individual en uns casos i col·lectiva en d'altres, d'uns grups socials davant l'empitjorament de les seves condicions materials i morals d'existència provocades per la crisi econòmica i pels canvis que s'estaven produint arran de la instauració del règim liberal i de l'extensió de les relacions socials capitalistes, tot i que

²¹¹ Vegeu FELIU: La clerecia..., pàg.58 i 163; ANGUERA: "Components...", pàg.90 i "Sobre...", pàg.73; ARDIT: Revolución..., pàg.284-286; i FERNANDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.15 i 121.

²¹² Vegeu el capítol VIII. Hem tractat aquest tema a ARNABAT: "Violència política...", pàg.49-62. Vegeu també FERNÁNDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.1; RÍO ALDAZ: Orígenes..., pàg.249-252; ARDIT: Revolución..., pàg.219; LLADONOSA: Carlins..., pàg.317; RÚJULA: Contrarrevolució..., pàg.440-444; TERRADAS: El Cavaller..., pàg.306; GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.167; i GELABERTÓ: Revolució liberal..., pàg.87 i 93. Pel cas portuguès vegeu LOUSADA: "El miguelismo...", pàg.188-192. Es va celebrar a Barcelona l'any 1992 un interessant I Col·loqui Internacional sobre les Guerres Civils a l'Època Contemporània, dirigit per Albert Manent i Josep M. Solé i Sabaté, les actes del qual no s'han publicat, però que comptà amb una nodrida participació d'especialistes europeus i americans (ressenya a L'Avenc, núm.165, pàg.61). La comunicació de Jean Clement MARTIN: "Contrarevolució i guerra civil a la Vendée", plantejava que "una guerra civil mai pot deixar indiferents les persones que la pateixen i això fa que un home o una dona prengui part per un bàndol determinat depenent de les idees que tingui"; i la de Gabriel RENZATO: "Definició del concepte de guerra civil" afirmava que en una guerra civil "els bàndols que estan en lluita es neguen i cada un d'ells intenta liquidar l'altre no solament de forma física sinó també ideològica".

²¹³ Per la Vendée, MAZAURIC: Sur la Révolution..., pàg.210, assenjala que "La contre-révolution armée traduit effectivement le mécontentement social des paysans de l'Ouest".

aquest darrer fenomen venia produint-se des d'abans²¹⁴.

Una resposta defensiva en el sentit que prevalien els elements defensius enfront dels alternatius (aturar el canvi i guanyar-se la vida, bàsicament). Una resposta que abastava diferents col·lectius socials, units per la seva oposició a la praxi del liberalisme que comportava, o ells així ho interpretaven, un empitjorament de les seves condicions d'existència. Una resposta que a Catalunya canalitzaren, en part, els pagesos benestants i els sectors ultres, i que comptà amb la protecció de les autoritats locals dominades per aquests grups²¹⁵. Igual que a les ciutats o viles la canalitzà la burgesia i la burocràcia en la direcció oposada? Què tenen a veure les expressions radicalitzades de la ciutat-liberal i del camp-reialista? Són dues cares que expressen el mateix malestar: la crisi dels sectors més baixos de la societat?. Nosaltres apuntem la hipòtesi de que sí²¹⁶.

²¹⁴ Una interpretació semblant a TORRAS: Liberalismo..., pàg.30-31; i IZARD: "Recuperar la memoria...", pàg.484-487. Les causes econòmiques com a motiu fonamental o molt important dels aixecaments reialistes les trobem de forma abundant: ARDIT: Revolución..., pàg.88 i 94; BARREIROS: Liberales..., pàg.90-95; FELIU: La clerecia..., pàg.56-58; GUTIERREZ POCH: "El Trienni...", pàg.157-162; LLADONOSA: "El carlisme...", pàg.41-42; RUBIO: "Apropament...", pàg.108; FERNANDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.8-10; Jesús MILLAN: "Radicalismo, pasividad, contrarrevolución. Política y conflictividad en la sociedad agraria española durante el ascenso del capitalismo", dins Idearium, núm.1 (1992), pàg.75-90 i 100; RÍO ALDAZ: Origenes..., pàg.301-307 i 435-436; TORRAS: Liberalismo..., pàg.36-50; FONTANA: "Crisi cameprola...". Sembla que les mateixes raons mobilitzaren els pagesos europeus, vegeu DELLA PERUTA: "La rebel·lia...", pàg.64-67 i 71-73; DAVIS: "La Santafede...", pàg.81-85; GODECHOT: La Contre-révolution...; FAUCHEUX: L'insurrection...; SOBOUL: Problemas...; PETITFRÈRE: La Vendée ...; i SUTHERLAND: "The social...", pàg.65-87.

²¹⁵ Sobre el paper dels pagesos benestants en el reialisme en tenim mostres per tota la geografia hispana: FERNANDEZ BENÍTEZ: "Moviments populars...", pàg.237; FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.17 i, sobretot, MILLAN: "La resistència antiliberal...", pàg.41-48 i "Per una història...", pàg.13-50. Com ja hem comentat, no estem d'acord amb la tesi de Millán que dona a Catalunya un paper quasi exclusiu a la pagesia benestant en la mobilització reialista; però tampoc estem d'acord amb aquells que parlen, exclusivament, d'una mobilització espontània de les classes pageses, com GARRALDA: "Los voluntarios...", pàg.4 o RODRIGUEZ EIRAS: "Alzamientos realistas ...", pàg.200.

²¹⁶ Aquesta es la hipòtesi que semblen apuntar, també, ARTOLA: La España..., pàg.795; MORAL RUIZ: "La presión...", pàg.49-50; i GARCIA ROVIRA: "Guerra...", pàg.245-257. Una opinió semblant a Yves BERCÉ: Croquants et Un-Pieds. Les soulèvements paysans en France du XVI au XIX siècle, París, 1974, pàg.123 que es planteja que potser "*las banderas políticas que mantenían unos y otros no hayan sido otra cosa que arriesgadas etiquetas, hábitos tomados en préstamo que en realidad habrían enmascarado una profunda originalidad de los levantamientos armados campesinos*". Eliseu TOSCAS: "La oposición campo-ciudad en Cataluña durante el Trienio liberal. Un estudio de caso", dins Trienio, núm.28 (1996), pàg.15-53, assenyala que "*la oposición campo/ciudad, [...], fue un terreno de manipulación política por parte de los poderes locales del mundo rural y del mundo urbano*" (pàg.50). A Altafulla i a Sitges, per exemple era força clar que molts milicians eren treballadors a sou dels seus caps: "*confabulando con los legos principales ricos que han obligado a muchos de sus jornaleros a tomar las armas contra los realistas (y al contrario no hay jornal)*" (vegeu el capítol II). Sovint se'ns presenta els reialistes com forçats o enganyats, mentre els milicians serien voluntaris i conscients, no sembla, però, sempre així: els anys 1828-1829 trobem les declaracions d'uns quants milicians voluntaris que diuen que ho eren per: "*avantatges que donava*", "*per salvar la reputació de la família*", "*perquè els deixessin de perseguir*" (respostes donades pels milicians voluntaris vilafranquins, Antoni Vidal i

Si bé és cert que el reialisme fou un moviment d'aparença absolutista, no hem de caure en l'error d'atorgar una voluntat contrarevolucionària a tots els seus integrants. Els sectors ultres capitalitzaren, enquadraren i dirigiren la mobilització reialista i li donaren una aparença exterior que s'identificava amb els valors de l'absolutisme representants pel rei i la religió, però això no vol dir pas que per tots els seus components religió i rei volguessin dir el mateix²¹⁷. És més, les dades semblen indicar que els pagesos i menestrals que donaren suport al reialisme no tenien entre els seus objectius el retorn a l'Antic règim, si no no s'explicaria que zones altament compromeses amb el reialisme mostressin abans i després del Trienni una decidida resistència antisenyorial (vegeu el capítol III)²¹⁸. És cert que els dirigents d'una i altra protesta podrien no ser els mateixos, però, en aquest cas, molts dels que participaren en una protesta ho feren, abans o després, a la guerra reialista. Per altra banda, personatges que han donat suport a la

Verdaguer, Salvador Casas i Ràfols i Joaquim Freixes, els anys 1828 i 1829 a l'AHCVP-AJ, Processos del segle XIX, caixes XXVIII (1828) i XXX (1829). Joan Pros i Manuel Freixa de Vilanova deien l'any 1825 que havien estat milicians “*solo para eludir vejaciones*” (AHN, Consejos, lligall 6.895). Som perfectament conscients que aquestes declaracions es fan dins un període absolutista i poden tenir com a únic objectiu salvar-se de la repressió, però, en tot cas tenen el mateix valor que les declaracions dels reialistes acollits als indults constitucionals.

²¹⁷ LLANOS: “El trienio...”, pàg.186-188, en el seu estudi sobre el trienni a Guipúscoa assenyala que les raons ideològiques “*conseguir la plena libertad del Rey y conservar los Fueros y privilegios de esta provincia*”, anaven al darrera d'altres raons més pràctiques com “*el gravámen del papel sellado, el aumento del precio de los productos de consumo al trasladarse las aduanas a la costa, y como no del gravoso servicio militar*” que eren les que de veritat mobilitzaven la base social reialista. Vegeu per França MARTIN: “Reexaminar...”, pàg.16-19.

²¹⁸ Aquesta no identificació de reialista i pro-feudal és assenyalada també per TORRAS: Liberalismo..., pàg.25 i 30; RÍO ALDAZ: “Rebel·lió...”, pàg.192; FRADERA i GARRABOU: “Presentació”, pàg.18; FERNANDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.161; GIL NOVALES: “Contrarrevolución...”, pàg.384. Algunes mostres concretes a ARNABAT: Liberals..., pàg.88-89; Elisa BADOSA: “Procés d'una resistència pagesa. El poble de Navarcles contra el monestir de Sant Benet del Bages (1711-1835)”, dins 1er. Col·loqui..., pàg.411-424. Per Itàlia vegeu DAVIS: “La Santafede...”, pàg.80; per Portugal José TENGARRINHA: “Movimentos camponeses em Portugal na transição do Antigo Regimen para a sociedades liberal”, dins O Liberalismo..., vol.2, pàg.153-159. Aquesta identificació que considerem errònia a TUÑÓN DE LARA: La España..., vol.I, pàg.109 i VILAR: “La fi...”, pàg.74 i 79. I no sols per les classes popular, TERRADES: El Cavaller..., pàg.318, ens mostra com la pagesia benestant podia donar suport al reialisme i no per això deixar d'explotar la terra amb un sistema capitalista, de la mateixa opinió MILLAN: “Per una història...”, pàg.39-50. Tot i que, com assenyalava SEBASTIÀ: “Crisis...”, sobretot, pàg.411-413: “*los campesinos tratan de salvar la enfiteúsis, su vinculación con los medios de producción. Y con ello se oponen a las pretensiones de la Milicia Urbana, cuyas peticiones, si triunfan, significarían la expulsión de los campesinos por los nuevos compradores, pues elevarían las rentas del suelo de tal forma que acabarían arrojados de sus tierras*” (pàg.411-412). És a dir, podien defensar determinats aspectes de la societat senyorial perquè era l'única forma d'evitar la proletarització del camperolat més pobre i mantenir el seu lligam amb la terra, mitjançant l'emfiteusi. Per la Vendée MAZAUURIC: Sur la Révolution..., pàg.217-224, assenyala que les zones que donaren suport a la contrarevolució foren aquelles en que els senyors feudals estaven lluny de les seves terres, i els seus drets eren administrats o comprats pels burgesos de les ciutats que exercien la pressió directe sobre els camperols, generant l'odi de la pagesia: “*la chouannerie apparaît là où la*

contrarevolució, sobretot de la pagesia benestant, no han tingut cap problema de consciència a l'hora de comprar béns desamortitzats, lluitar en favor de l'abolició del sistema senyorial o explotar les seves terres amb formes capitalistes: per a ells el realisme era una forma conjuntural de defensar els seus interessos²¹⁹. Tampoc trobaríem explicació al que assenyalava, estranyat, l'anònim redactor de El Indicador Catalán: “*Véase cual es el grito de los facciosos [...]. Ninguno dice, Vivan los señoríos, Vivan los Diezmos, etc. Sino que todos gritan Viva Déu, Viva la fé de Déu*”²²⁰.

En el realisme conflüen la resposta contrarevolucionària de les velles classes dominants, la resposta antirevolucionària d'alguns sectors de les classes populars, i l'allistament com a forma de subsistència. Com ja hem dit, el que unia el sector ultra i l'oposició d'una part de la pagesia era la lluita contra un enemic comú: la praxi del liberalisme espanyol d'aquells anys. Per tant, caldria distingir entre lluita antirevolucionària popular (com a forma de resistència i protesta contra una situació de canvi) i contrarevolució de les velles classes dominants (amb un projecte polític alternatiu)²²¹. Aquesta confluència explicaria perquè, malgrat que l'actuació de la contrarevolució i l'agitació dels grups privilegiats fos present al llarg del Trienni, el suport popular (voluntari o mercenari) no fos important fins l'any 1822, com hem demostrat en el treball (capítols I-VII) i com mostren tots els estudis sobre el Trienni. Cosa que, de passada, confirmaria que no hi hagué un seguiment cec dels sectors populars a les consignes del clergat o les classes benestants locals.

bourgeoisie s'affirme parasitaire, là où elle compose avec le féodalisme au lieu d'y introduire les processus révolutionnaires de la division technique du travail et du capitalisme” (pàg.223).

²¹⁹ Vegeu els exemples que dona TERRADAS: El Cavaller..., pàg.313-318 on assenyalava que “malgrat ésser realista” el propietari del Cavaller, “segueix un camí per la seva explotació agrària que seria aprovat per molts liberals de l'època” (pàg.318) i El món..., pàg.146-151, on pagesos benestants carlins defensaven les seves propietats, acollint-se als decrets de les Corts de Cadis i del Trienni (pàg.150). MILLAN: “Per una història...”, també ha insistit en aquesta qüestió.

²²⁰ Per França Daniel LIGOU: “Sur la contre-révolution à Montauban”, dins Jean SENTOU (ed.): Révolution et Contre-Révolution dans la France du Midi (1789-1799), Tolosa, 1991, pàg.91-105, assenyalava que “Partout, en France, il y eut des gens qui acceptèrent de mourir pour la 'religion'; mais personne en se présenta pour mourir pour les 'Messieurs'” (pàg.103).

²²¹ Proposta de Claude MAZURIC: “Autopsie d'un échec, la résistance à l'anti-Révolution et la défaite de la Contre-Révolution” dins François LEBRUN i Roger DUPUY: Les résistances à la Révolution. Actes du Colloque de Rennes (1985), París, 1987, pàg.237-244 (aquest llibre recull altres aportacions interesantíssimes sobre aquest tema). Vegeu també DUPUY: De la Révolution ..., pàg.335-337, que distingeix tres nivells: “*Opposition à la Révolution, résistance à la Révolution, contre-révolution*” (pàg.335). Una aplicació a Catalunya d'aquest esquema per a la Guerra Gran a Lluís ROURA: “La sociedad catalana y la Guerra entre España y la Convención: ¿Una lucha contra la revolución?” dins Trienio. Ilustración y Liberalismo, núm.13 (1989), pàg.60-61. Altres aproximacions a aquesta diferenciació dins els moviments contrarevolucionaris a FONTANA: “Crisi camperola...”,

El realisme no fou tant sols una resposta contrarevolucionària elitista i abstracta, sinó també, una resposta a la concreció pràctica del liberalisme i una forma de guanyar-se la vida en una situació de crisi econòmica i social. Més que d'un realisme, doncs, potser caldria parlar d'un moviment molt heterogeni on la gent que en formava part tenia diferents objectius a aconseguir: protestar, subsistir, fugir, oposar-se al règim liberal, mantenir els privilegis econòmics i socials, etc.²²². Per tant, el realisme no va ésser exclusivament, ni un reacció ideològica contra el liberalisme²²³, ni un moviment absolutista o subaltern fruit de l'agitació de les velles classes dominats²²⁴, ni una via

pàg.7-17; TORRAS: Liberalismo..., pàg.143-146; MONTEIRO: "Societat...", pàg.129; RAO: "Introduzione. La questione ...", pàg.343-344; i ACCATI: "Vive le roi...", pàg.1.071-1.103.

²²² La idea del realisme com a moviment heterogeni està present a molts estudis, així FRADERA i GARRABOU: "Presentació", pàg.17 parlen d'un "còctel explosiu"; ARDIT: Revolución ..., pàg.300 parla de "receptáculo de tensiones sociales"; RÍO ALDAZ: "Rebel·lió...", pàg.188 i 189 parlava de "diversidad de objetivos" i d' "utilización mutua" entre pagesos i absolutistes; FERNANDEZ BENÍTEZ: "Moviments...", pàg.2-4,15,54,142,161 i 238-239 parla d' "enemigo común", "coincidencia negativa" i del terme "facció" com a més apropiat per representar aquesta diversitat; MINA: Fueros..., pàg.99-100. Finalment, MILLAN: "Antiliberalisme...", pàg.35-51, ens parla també de diversitat de components i objectius, però dominats clarament per les classes benestants locals. Pel que fa al primer carlisme també hi ha opinions semblants, FONTANA: "Crisi camperola...", pàg.8-13, diferència entre el partit carlí i la seva base social; ANGUERA: "Sobre...", pàg.74, parla de diferents nivells d'oposició, d'heterogeneïtat social però d'enemic comú; AGIRREAZKUENAGA i URQUIJO: "Algunes...", pàg.175-176, parlen d'afectats negativament pel canvi; LLADONOSA: "El carlisme...", pàg.44, parla de confluència de "diversos tipus de resistències negatives al nou ordre liberal"; RÚJULA: Contrarrevolució..., pàg.23-31; TERRADES: El Cavaller..., pàg.305, parla d' "un moviment social complex"; i URQUIJO: "Historiografia...", pàg.435, parla d' "un movimiento de reacción ante la crisis del Antiguo Régimen, oposición en la que se reúnen diversos grupos con intereses diferentes". Aquesta idea es compartida per historiadors europeus dels moviments contrarevolucionaris com GONÇALO MONTEIRO: "Societat rural...", pàg.148, parla per exemple, "d'espai on es podien expressar diferents tensions socials", i el mateix fan RAO: "Introduzione...", pàg.618-622; Maria de Fátima SA e MELO FERREIRA: "Formas de mobilização popular no liberalismo -o 'cisma dos monacos' e a questão dos enterros nas igrejas", dins O Liberalismo..., vol.2, pàg.161-168; Claude PETITFRÈRE: Les Vendéens D'Anjou (1793). Analyse des structures militaires, sociales et mentales, Paris, 1981, pàg.43-68 i 474; i DUPUY: De la Révolution ..., pàg.321-337. Vegeu també ROURA: "La sociedad ...", pàg.68, on també parla de la "pluralidad de razones en la guerra contra la Francia de la Revolución".

²²³ CUENCA: "La Iglesia...", pàg.30: "De ahí que su oposición al gobierno liberal, tanto en la guerra de la Independencia, como en la segunda época constitucional y durante la primera guerra carlista, fuera primordial y fundamentalmente ideológica, si bien con el transcurso del tiempo, esta actitud se reforzó y dobló con razones de clase". Aquesta és la tesi que han defensat els historiadors filo-carlins com FERRER i altres: Historia..., II, pàg.5; GAMBRA: La primera..., pàg.9; DEL BURGO: "Antecedentes...", pàg.20; GARRALDA: "Los voluntarios...", pàg.12; BULLON DE MENDOZA i ASIN ESPARZA: Carlismo.... Per Catalunya, ens pot servir d'exemple el treball de BOSCH DORCA: La contrarrevolució..., pàg.12-17: "El campesino español estaba acostumbrado a su antigua forma de gobierno, a un alto grado de libertad personal bajo una forma despótica, por tanto miraba con recelo las modernas innovaciones, que por experiencia, más ajena que propia, sabía que solo le conducirían aún más a sujetarlo y más aún a los hombres de las ciudades, y recordemos que el campesino no había sufrido nunca el abuso de la Monarquía [sic]", "Por ello al menor llamamiento los campesinos se lanzan al monte defendiendo a su rey, a su religión, y a sus ideales al grito de ¡Por el Altar y el Trono!".

²²⁴ Com assenyalaven els liberals de l'època. Vegeu també en aquesta direcció MILLAN: "Contrarrevolució...", pàg.20, "La resistència...", pàg.41-52; "Antiliberalisme...", pàg.112-115, que

intermèdia entre revolució i contrarevolució²²⁵, ni un moviment camperol amb una alternativa pròpia²²⁶, ni un moviment popular traïcionat pels seus dirigents²²⁷, ni un precedent del “nacionalisme”²²⁸, ni una “revolta primitiva”²²⁹. Tot i que és impossible d’explicar sense tenir en compte totes aquestes variables interrelacionades: agitació i suport econòmic de les classes dominants locals, defensa d’uns interessos propis per part dels pagesos, cultura amb aspectes comuns, contrarevolució de les velles classes dominants (noblesa i clergat), i situació de crisi econòmica i social que portà gent al realisme com una forma de subsistir²³⁰.

Podem entendre, doncs, el realisme com un moviment social, històric, complex i heterogeni, tant pel que fa a la seva composició social com als seus objectius. Per un costat fou una eina de la contrarevolució de les velles classes dominants, per un altre va permetre expressar, a una part de les classes populars, sobretot rurals però també urbanes, la seva oposició a la forma com s’instaurava el liberalisme i es trencava amb el seu passat, amb la seva “economia moral”, deteriorant les seves condicions de vida²³¹. Va

qualifica els moviments anti-revolucionaris com “un fruit (localitzat) de l’agitació ultra feta per sectors relativament benestants i molt sovint urbans”. Una tesi semblant a LLADONOSA: “El carlisme...”, pàg.44-46, que planteja que hi ha una subordinació total a les classes benestants, i que els enrolats a les partides actuarien com una “legió mercenària”; MARTINEZ: Revolució..., pàg.60; RÍO ALDAZ: “Rebel·lió realista...”, pàg.188-189; SANTIRSO: Revolución liberal... i “El primer carlisme...”; BARREIRO: Liberales..., pàg. 87-88; i AGUIRREAZKUENAGA: “La via...”, pàg.177.

²²⁵ BARDINA: Orígenes...; SUAREZ: “La formació...” i La crisis...; COMELLAS: Los realistas...; RODRIGUEZ EIRAS: “Alzamientos...”.

²²⁶ Com planteja la reflexió d’IZARD: “Rifes...”, pàg.26-29 i “Recuperar...”, pàg.485-487, on defensa aquesta tesi. En el mateix sentit SEBASTIÀ: “Crisis...”, pàg.406, on es pregunta: “¿Las guerras carlistas serán, en esencia, otra cosa que la negativa a aceptar esa proletarización?”, per acabar caracteritzant-la com una “jacquerie” (pàg.404-405).

²²⁷ Vegeu CLEMENTE: Las guerras..., especialment les pàg.84-87 i 96-97 i Los orígenes..., pàg.17-19; OLCINA: “El partit carlí...”, pàg.141-152 i El carlismo..., pàg.23-27. Per Catalunya, LLORENS: Solsona... i MUNDET: La primera..., pàg.10 i 13.

²²⁸ Com han plantejat alguns historiadors com GRABALOSA: Carlins..., pàg.11; MUNDET: La primera..., pàg.29; PEÑARRÚBIA: “El carlisme...”, pàg.281-301. Idees agafades per altres historiadors com Josep TERMES: “Corrents de pensament i d’acció catalanista” dins Catalunya i Espanya el segle XIX, Barcelona, 1987, pàg.183.

²²⁹ Tesi que defensa ARDIT: Revolució..., pàg.275. Tot i que el realisme pugui tenir diverses coincidències amb una revolta camperola de tipus primitiu, pensem que el realisme com a moviment social s’ha de contextualitzar en aquest període de trànsit entre la vella i la nova societat. Vegeu, també, FERNANDEZ BENÍTEZ: El carlismo..., pàg.162.

²³⁰ Idees semblants a la nostra a FERNANDEZ BENÍTEZ: Carlismo..., pàg.161-162, que planteja que malgrat que no hi ha una alternativa pròpia dels sectors populars realistes, això no significa submissió absoluta als sectors reaccionaris. El mateix que diuen TORRAS: Liberalismo..., pàg.30; RUIZ DEL MORAL: “Carlismo...”, pàg.212-213; ANGUERA: “Components...”, pàg.88-93; i SEBASTIÀ: “Crisis...”, pàg.412: “la beligerancia guerrillera, compartida por el campesino desposeído con el fraile o el cura, que tampoco aceptaban la proletarización”.

²³¹ George RUDE: “Los movimientos de masas en el periodo pre-industrial” dins Protesta popular y revolución en el siglo XVIII, Barcelona, 1978, pàg.19. El marc socio-polític i l’experiència no deixaven gaire marge de maniobra als sectors de les classes populars del camp català perjudicades per la

ser un mitjà de subsistència per a jornalers sense feina i un refugi per als que fugien per motius diversos. Un moviment social i històric amb un important component rural (geogràficament i social), però amb fortes arrels urbanes, i amb una important incidència a les àrees empobrides i en els sectors més pobres de la societat. Un moviment antirevolucionari que els sectors dominants perjudicats pel liberalisme intentaren canalitzar i aprofitar pels seus interessos, per la contrarevolució.

implantació del sistema liberal i capitalista. Per tant, no ens sembla massa encertada la distinció entre lluites polítiques i apolítiques, en els termes en què entenem ara aquests conceptes, perquè tenien uns objectius prou clars: aturar la degradació moral i material que significava la implantació del liberalisme.